

Eski Antlaşma'ya Dair Düşünceler

J.M. Diener

Eski Antlaşma'ya Dair Düşünceler

Bir Makale Derlemesi

J.M. Diener

Eski Antlaşma'ya Dair Düşünceler: Bir Makale Derlemesi

Telif hakları © 2011, 2012, 2014, 2015, 2016, 2017, 2019, 2020, 2022 J.M. Diener. Tüm Haklar saklıdır.

<https://www.wolfhawke.com>

Tasarım ve dizgi: Hawke AI Elecronic Publishing

<https://www.hawke-ai.com>

Baskı: e-manet Yayınları

Anadolu Hristiyan Topluluğu Derneği Ankara Temsilciliği

<https://www.e-manetdergi.org>

Dijital Basım: Nisan 2023

Yazıtipleri: Başlıklar için Fondamento; metin için Cambria.

İçindekiler

Önsöz	5
Çerçevesiz Olmaz: Derin Bir Kutsal Kitap Anlayışı için Kaçınılmaz Temel.....	7
Kutsal Kitap Efsaneler Arasında: Kutsal Kitap'ın Dünya Görüşünün ve Tarih Anlayışının Eşsizliği.....	12
Son Söz Kimde? Dünya'nın Yaşı Hakkında Varsayımlar ve Kutsal Kitap Kronolojileri Üzerindeki Etkileri	18
1446: Mısır'dan Çıkışın Muhtemel Tarihlerinden İlki	22
Musa'nın Yasasının İkamesi: Eski Antlaşma'da Nasıl Bildirildi?.....	31
Eski Antlaşma'daki Savaşlar: Nasıl Yaklaşılmalı, Ne Öğretilmeli?.....	37
Tanrı'nın Davut ile Antlaşmasının Işığında Tanrı'nın Oğlu Unvanı	42
Edwin Thiele İbrani Kralların Gizemli Tarihini Nasıl Çözdü?	46
Kutsal Yazıları Kaleme Alan Peygamberlerin Vahyin Gelişimine Katkıları	53

Önsöz

Rab'bin insanı götürdüğü yerler gerçekten harikadır. Yirmi sene önce Columbia Uluslararası Üniversitesi'nin ilahiyat fakültesinden mezun olunca Eski Antlaşma üzerine çalışıp yazmak istediğimi biliyordum. Ancak Türkçede yapabileceğimi düşünmüyordum. Büyüdüğüm memlekete dönünce *e-manet* dergisinin kadrosuna katılma imkânı bana sunuldu ve geçen on sene içinde hem bu kitapta sunulan Eski Antlaşma ile ilgili, hem de birçok daha konuda makale yazmaya imkânım olmuştur. *e-manet* dergisi yazı kuruluna bana verdikleri güven ve destek için çok müteşekkirim.

Bu kitapta derlenmiş olan dokuz makale okurlarımın Eski Antlaşma'yı daha iyi anlamalarına yol açacağını umarım. Makaleler Kutsal Kitap'taki güncel sıralamadaki konularına göre sıralanmıştır. Kısa olarak içerikleri ve hitap ettiği kitaplar şöyledir:

Eski Antlaşma'nın Tamamı

"Çerçevesiz Olmaz: Derin Bir Kutsal Kitap Anlayışı için Kaçınılmaz Temel" başlıklı ilk makale aslında tam olarak Eski Antlaşma hakkında değil, ama Eski Antlaşma'yı doğru anlayabilmek için mantıksal bir temel atar.

"Kutsal Kitap Efsaneler Arasında: Kutsal Kitap'ın Dünya Görüşünün ve Tarih Anlayışının Eşsizliği" John N. Oswalt'ın aynı başlıklı kitabın bir özetidir. Kutsal Kitap'ın oluştuğu dünyadaki düşünce şekilleri ve efsaneleri Kutsal Kitap ile karşılaştırıp, Tanrı'nın Sözü'nün emsalsizliğini göz önüne serer.

Yaratılış

"Son Söz Kimde? Dünya'nın Yaşı Hakkında Varsayımlar ve Kutsal Kitap Kronolojileri Üzerindeki Etkileri" makalesi Yaratılış 5 ve 11'deki sayıları temel alıp okuru Eski Antlaşma'nın otoritesi hakkında düşündürmek üzere yazılmıştır.

Mısır'dan Çıkış

"1446: Mısır'dan Çıkışın Muhtemel Tarihlerinden İlki" Türkçe kaynaklarda eksik olan Mısır'dan Çıkış'ın erken tarihin lehine ve aleyhine olan argümanlarını irdeler.

Yasa'nın Tekrarı, Yeremya, Hezekiel

"Musa'nın Yasasının İkamesi: Eski Antlaşma'da Nasıl Bildirildi?" Musa'nın, Yeremya'nın ve Hezekiel'in yazılarında Musa'nın Yasası'nın yeni bir antlaşma ile değiştirileceğini açıklamalarını irdeler. Bu yazı Tevrat'la başladığından dolayı burada sıralanıyor.

Yeşu, Hâkimler, 1. ve 2. Samuel

"Eski Antlaşma'daki Savaşlar: Nasıl Yaklaşılmalı, Ne Öğretilmeli?" Hristiyanlar için çok zor bir soru olan Kutsal Kitap'taki "dini savaşlara" yaklaşımını irdeler. Bu savaşlar Yeşu ile başlayıp Tanrı'nın Davut'a rahat verinceye kadar devam etti. Biz onları nasıl yorumlamalıyız? Haçlı seferlerin temeli değiller mi? Bunlar yanı sıra Tanrı'nın savaşı nasıl kullandığına dair Kutsal Kitap'tan çıkan öğretiler özetleniyor.

2. Samuel, 1. Tarihler

“Tanrı'nın Davut ile Antlaşmasının Işığında Tanrı'nın Oğlu Unvanı” 2. Samuel 7 ve 1. Tarihler 1'deki metinleri kullanarak Tanrı'nın Oğlu unvanının Eski Antlaşma'daki anlamını açıklar ve inanç savunması için nasıl kullanılabileceğine dair önerilerde bulunur.

1. ve 2. Krallar, 2. Tarihler

“Edwin Thiele İbrani Kralların Gizemli Tarihini Nasıl Çözdü?” Krallar ve Tarihler kitaplarındaki İsrail ve Yahuda kralların kronolojisinin Kutsal Kitap'ı ana kaynak olarak kullanarak nasıl çözüldüğünü ve günümüzde tarih bilimci cemiyeti tarafından kabul edilen kronolojiyi tanıtır.

Peygamberlerin Yazıları

“Kutsal Yazıları Kaleme Alan Peygamberlerin Vahyin Gelişimine Katkıları” her bir peygamberin vahyin gelişimine kattığı konularını özetler.

Makalelerin hepsi bu derleme için bir daha gözden geçirilip güncellenmiştir. Ama bunlar uzun bir süreç içinde yazılıp kitap mantığına hazırlanmadıklarından dolayı bazen fikirler ve ifadeler tekrarlanabilir.

Umarım ki bunları okumak size bana yazarken kadar bir bereket getirir. Kutsal Kitap gerçekten harika bir yapıttır ve onu derinlemesine araştırmak büyük bir önceliktir.

J.M. Diener

Ankara, 11.11.2020

Çerçevesiz Olmaz: Derin Bir Kutsal Kitap Anlayışı için Kaçınılmaz Temel

Babam evdeki tamiratları kendi kendine yapmaktan hoşlanır. Bundan dolayı yıllar içinde kendine bayağı bir ekipman biriktirdi. Neredeyse her iş için aleti var. Eskiden ona yardım etmek istediğimde çoğu zaman ne ben ne de o ihtiyacımız olan aleti bulabiliyorduk, çünkü babam işi bitince aletleri belirli bir yere koymuyordu, koysa bile işlevlerine göre ayırmadan koyuyordu. Böylece yapacağımız işlerin süresi artıyor, kalitesi düşüyordu. Çoğu zaman işi başka işlevlere yarayan aletlerle yapmak zorunda kalıyorduk ve işe yarasa bile bizi zora sokuyor, istediğimiz sonucu da tam vermiyordu. Bir gün birlikte aletleri sınıflandırdık, her biri için belirli bir yer seçtik ve oralara yerleştirdik. Artık aletlerin nerede olduğunu biliyorduk. Tamiratlarımızın verimliliği arttı, sonuçları da daha iyi oldu, çünkü doğru iş için doğru aleti kullanabiliyorduk.

Birçok Hristiyan Kutsal Kitap'ı yorumlarken bizim bu aletlerle yaşadığımızı yaşıyor. Kutsal Kitap'taki gerçekleri öğreniyorlar ama bunların çerçevesini (bağlamını) bilmediklerinden dolayı derin manalarını anlayamıyorlar, sık sık yanlış uygulama söz konusu oluyor ve bazen sapkın öğreti verilmesine bile yol açıyor. Zaten Kutsal Kitap yorumlamanın asıl hedefi Tanrı'yı hoşnut eden bir yaşamdır. Doğru yorum doğru öğretiyi, doğru öğretiyi ise doğru uygulamayı doğurur. Her Kutsal Kitap öğrencisinin hedefi bu olmalıdır: Tanrı'nın istediği şekilde yaşamak.

Bundan dolayı her Kutsal Kitap öğrencisinin bir şekilde Kutsal Kitap'ın çerçevesini kavraması gerekir. Bu çerçeve dört parçadan oluşur:

1. Bağlam kavramı
2. Vahyin gelişimi
3. Kurtuluş tarihinin gelişimi
4. Kitapçıların tarihi ve kültürü

Ancak bu çerçeveyi kullanarak nihai hedefimize ulaşabilmek için çerçevenin iki çivi üzerine asılı olması şarttır: Birinci çivi, Kutsal Kitap'ın (Tevrat, Zebur, Peygamberler ve İncil) baştan sona kadar, sözbesöz Tanrı'nın sözü olduğu inanmaktır. İkincisi ise Kutsal Ruh'un aydınlatıcı rolüne inanıp şahsi veya söylevdeki yorumlarda etkin olacağını beklemek şartıdır. Çünkü Kutsal Ruh'un etkisi olmazsa, aletleri istediğimiz kadar doğru şekilde kullanabiliriz, ancak yorum, öğretiyi ve uygulama O'nun isteğine bağlı bir şekilde gerçekleşmez. Petrus da şöyle demiştir:

Öncelikle şunu bilin ki, Kutsal Yazılar'daki hiçbir peygamberlik sözü kimsenin özel yorumu değildir. (2Pe. 1:20)

Bu varsayımları kabul ederek bu dört parçayı teker teker ele alalım.

1. Bağlam Sultandır

Kutsal Kitap yorum dersini aldığım da bize ilk ve temel olarak öğretilen kural şuydu: Her şey bağlamına göre yorumlanmalıdır. Bu kavram "bağlam sultanı"¹ ifadesi ile özetlenebilir. Yorumu yaparken ayetin bağlamı göz önünde bulundurulmalıdır:

1. Kutsal Kitap'ın genel bağlamı
2. Sözün yazıldığı veya verildiği tarihi ve kültürel bağlam

¹ İng. "context is king". Bu ifadeyi Türkçe olarak "bağlam kralı" olarak da çevirebiliriz. İngilizce bilen okurlar bu kavram hakkında şu makaleye bir göz atabilir: Don Landis, "Context is King: Biblical Authority", *Answers In Genesis* 01.10.2013 < <https://answersingenesis.org/hermeneutics/context-is-king/> > (31.10.2014 tarihinde erişilmiştir; 11.11.2020 tarihinde doğrulanmıştır).

3. Bulunduğu kitapçığın bağlamı
4. Bulunduğu bölümün bağlamı

Birinci, üçüncü ve dördüncü bağlamları çözmek herkes için kolaydır, çünkü bunları bilmek için sadece Kutsal Kitap'ı okumak gerekir. Tarihi ve kültürel bağlamlar birazcık daha çaba gerektirir, ancak Kutsal Kitap'taki kitapçık girişleri, *Açıklamalı Kutsal Kitap*'taki (AKKİT)² notlar veya *Holman Kutsal Kitap Rehberi*³ gibi yayınlar bu bağlamları bize açıklar. Ayetleri bağlamlarının dışında yorumlamak birçok yanlış ve sapkın öğretilere yol açmıştır.⁴ Çerçevenin sadece bu parçasına uymak, yorumlarımızın Kutsal Kitap'ın genel öğretilerine uygun olmasını büyük ölçüde etkileyecektir. Çerçevenin diğer parçalarını kullanmazsanız bile bunu kullanmaya dikkat edin.

2. Vahyin Gelişimi

Tanrı kendisini insanoğluna birdenbire açıklamadı. Vahiy bir süreç içinde gelişti. Yorum yaparken bu fikri göz önünde bulundurmamak çok önemlidir. Bu kavrama göre, peygamberler kendilerinden sonra hizmet eden peygamberlerin bildiklerini bilmezler.

Örnek olarak Davut'u ele alalım. Davut'un elinde büyük bir olasılıkla yazılı olarak sadece Musa'nın yasası ve birkaç Mezmur vardı (belki Eyüp kitapçığının şiirsel bölümleri de). Bunları göz önünde bulundurarak, Bat-Şeva ile zina işledikten sonra, Davut'un 51. Mezmur'daki "Kutsal Ruhun'u benden alma" (Mez. 51:11b) ifadesi nasıl yorumlanmalı? Davut kendi hayatında neleri gördü, Tanrı'nın o zamana kadar verdiği vahiyde neler vardır da böyle dua etti? Davut, Tanrı'nın Saul'u reddedip Kutsal Ruh'u ondan alıp yerine kötü bir ruh gönderdiğini gördü (1Sa. 16:14 vd.). Saul'un son halini bildiğinden dolayı Davut Kutsal Ruh'u kaybetmekten korkuyor. Tanrı'dan uzaklaşmak istemiyor ki onun bu durumda en çok korktuğu olaydır. Tanrı'nın hem yakınlığını istiyor hem de Tanrı'nın verdiği özel yönetim otoritesini kaybetmek istemiyor. Eğer Davut'un yaşadığı bağlam ve vahiy göz önünde bulundursak, bu ifadeyi böyle yorumlamamız gerekir.

Gelelim günümüze. Tanrı kendisini İsa Mesih aracılığıyla nihai bir şekilde tanıtmış bulunuyor. Tanrı'nın yazılı vahiy, Kutsal Kitap tamamlanmış durumdadır. Davut'a verilmiş olmayan ve bundan dolayı onun bilmediği vahiyler elimizde. Peki, bunları göz önünde bulundursak, Hristiyanlar olarak Davut'un duasını edebilir miyiz? Pavlus açıkça Kutsal Ruh'un kurtuluşumuzun garantisi olarak bize sonsuza dek verildiğini açıklar (2Ko. 1:22; Ef. 4:30b). Pavlus ayrıca Kutsal Ruh'u "kederlendirebileceğimizi" (Ef. 4:30a) veya "söndürebileceğimizi" açıklıyor (1Se. 5:19). Ama bunlar olsa da, Kutsal Kitap'ın açık öğretisi, İsa Mesih'e inananların Kutsal Ruh'u kaybedemeyecekleridir.⁵ Günah işlersek, kendimizi Tanrı'dan uzakta hissedebiliriz, Kutsal Ruh'un bizden alındığını düşünüp Davut'un sözlerini kullanarak dua edebiliriz ama Kutsal Kitap'ın vahyin gelişimi prensibini göz önünde bulunduran açık yorumuna göre, Davut'un bu duasını biz Mesih İmanlıları olarak kendimize mal edemeyiz. Onu belki, "Rab Ruhun'u kederlendirdim, söndürdüm. Lütfen beni affet ve yeniden doldur" gibi bir duaya dönüştürebiliriz.

Bu prensibin özellikle göz ardı edildiği vaazlarda, Daniel'in veya Hezekiel'in apokaliptik peygamberliklerini kendilerinin tümüyle anladıkları varsayılır. Gelecekle ilgili peygamberlikler ancak ve ancak Yuhanna'ya verilen vahiy kullanılarak yorumlanabilir ki o Daniel ve Hezekiel'den 500 küsur sene sonra yaşayıp yazdı. Biz Yeni Antlaşma imanlıları olarak belki bu görüşleri daha net bir şekilde

² *Açıklamalı Kutsal Kitap* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2010).

³ *Holman Kutsal Kitap Rehberi*, dü. David S. Dockerty, (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2012).

⁴ Bağlam dışı yorumlanan ayetlerin Hristiyan toplumun üzerindeki olumsuz etkilerini ele alan Walt Russel'in "Ayetle Yaşama Kültürünü Yenmek" (*e-manet*, Sayı 34 [Ocak-Mart 2014]) başlıklı makalesini okumayı öneririm.

⁵ Aslında bu asırlar boyunca Hristiyan âlimler tarafından tartışılan kurtuluş güvencesi konusuna dayanmaktadır. Bu yazar kurtuluşun güvenilir olduğuna inanmaktadır. Farklı inanan kardeşlerime saygım vardır. Kurtuluş güvencesi kavramını daha derin bir şekilde anlayabilmek için dikkatinizi şu makalelere çekmek isterim: Ken Wiest, "Yaptıklarına Göre Yargılanmak mı? 'İmanla Kurtulmak' mı? Yoksa Her İkisi mi?" (*e-manet*, Sayı 22 [Ekim-Aralık 2010]); Charlie Bing, "Romalıların Kitabı'ndan Güvence Üzerine Sorular" (*e-manet*, Sayı 24 [Nisan-Haziran 2011]); Ken Wiest "İbraniler 6:4-8: Bir Yorumlama Çalışması" (*e-manet*, Sayı 26 [Ekim-Aralık 2011]).

yorumlayabiliriz ama bu net yorumlar öncelikle bölümlerin yazıldığı dönemin gözüyle yorumlanmalıdır, yani ilk dinleyicilerin peygamberin sözlerinden neyi anladıkları göz önüne alınmalıdır. Bu yorumu yapabildikten sonra Kutsal Kitap'ta geçen sonraki vahiy ile karşılaştırıp günümüz için prensipleri ve uygulamaları bulmalıyız.

3. Büyük Destan

Vahyin gelişimi prensibini gerçekten uygulayabilmek için Kutsal Kitap'ın temel anlatımını bilmek şarttır ki bu şu varsayımı gerektirir: Kutsal Kitap temel olarak tek bir öyküyü anlatır ve onun içindeki tüm kitapçıklar bu öyküyü farklı yönlerden açıklar. Gerçi her Mesih İmanlısı bu öyküyü genel hatlarıyla anlatabilmelidir, çünkü bu öykü Müjde'dir. Müjde İsa Mesih ile başlamadı. İsa Mesih sadece Müjde'nin doruk noktasıdır. Ama bu doruk noktasını anlayabilmek için öykünün tamamını bilmek şarttır.

Böylece Yaradılış'tan Vahiy'e kadar olan bu büyük destanı bilmek gerek, anlatabilmek gerek. Büyük destan, "Musa kimdi? Ne zaman yaşadı? Önemi neydi?" gibi soruları cevaplar. Kimin babasının kim olduğunu gösterir. Matta ve Luka'daki soy ağaçlarının önemini bize açıklar. Tanrı'nın niye kurban kesilmesini buyurduğunu, kusursuz bir kurbanın neden gerektiğini anlatır. Bu öyküyü bilmezsek, o zaman ne vahyin gelişimini ne de kitapçıkların tarihi ve kültürel bağlamlarını tam olarak anlamış oluruz. Böylece Davut kim, Hristiyanların bu İsrail muhabbeti nereden geliyor, İsa Mesih niye Yunus peygamberden söz ediyor gibi sorularının cevaplarını verebiliriz.

Bunun yanı sıra büyük destanı iyice kavramak hem Müjde'yi anlatmak hem de özellikle Müslümanların imanımıza olan itirazlarına mantıksal ve duygusal bir cevap verebilmek için şarttır. İbrahim, Musa ve Davut'un aynı dönemde yaşamadıklarını bilip kanıtlayabilmek bazı yanlış bilinen öyküleri düzeltebilir. Ayrıca büyük destan, Tanrı'nın kendisini açıklaması ile ilgili olduğundan dolayı, Tanrı'nın değişmezliğini gösteren ve böylece Kutsal Kitap'ın değiştirilmediğini kanıtlayan en önemli inanç savunma silahlarımızdan biridir.

4. Kitapçıkların Tarih ve Kültürü

Büyük destanı bilen kişi Kutsal Kitap'taki kitapçıkların ne zaman ve hangi kültürel bağlamda yazıldığını anlar. Böylece Ferisiler ve onların şifahi gelenekleri gibi Müjdeler'deki belirli kültürel yapıların Yeremya'nın döneminde olmayacağını bilir. Ayrıca belirli kitapçığı hangi kitapçıkları kullanarak yorumlayacağımıza yardımcı olur. Yasa'nın Tekrarı'ndaki düşünce yapısı Yeşu'da olan olayları daha iyi anlatmak için kullanılmalıdır. Örneğin, Yeşu 21:45'te "RAB'bin İsrail halkına verdiği sözlerden hiçbirini boş çıkmadı; hepsi yerine geldi" ifadesi Yasa'nın Tekrarı bazında yorumlanmalıdır, sonraki nesillerin (Hâkimler, Samuel, Krallar, Ezra, Nehemya) eylemleri, günahları, tökezlemeleri ile değil. Yeşu'daki olayları ruhsal açıdan yorumlamak için belirli Mezmurlar ve İbranilere Mektup kullanılabilir. Yani, Tanrı vaatlerini yerine getirmiş olsa da, Yeşu'dan sonra gelen nesiller Yasa'nın ihlallerinden ötürü Tanrı'nın gazabına uğradılar (bkz. Mez. 95; İbr. 3). Bundan dolayı İbraniler'in yazarı, "Eğer Yeşu onları huzura kavuştursaydı, Tanrı daha sonra bir başka gündün söz etmezdi" (İbr. 4:8) diye yazabilmiştir.

Kültürel bir boyuta bakarsak, Rut kitapçığında yazar bazı kültürel hareketleri açıklamak gerekliliğini hissetmiştir (bkz. Rut 4:7-8). Acaba yazar niye böyle yaptı? Rut kitapçığının büyük bir olasılıkla Davut veya Süleyman'ın dönemlerinde yazıldığını göz önünde bulundurursak, bu geleneklerin o dönemde artık geçerli olmadığını anlayabiliriz. Bundan dolayı yazar bu açıklamayı yapmak zorunda ki Rut'un ilk okurları Rut'un yakın akrabasının kendi çarışını niye Boaz'a verdiğini anlayabilsinler.⁶

⁶ Burada şu açıklama da yapılabilir: Tanrı yüce bilgeliğiyle bizim yaklaşık 1.300 sene sonra bunları okuyacağımızı bilip yazarın bu açıklamayı vermesini buyurmuş olabilir. Ancak Kutsal Kitap'ın diğer kitapçıklarının hepsi yazıldıkları dönemi yansıttıkları için bu açıklama ikincil (veya üçüncül) olarak kabul görmelidir.

Kutsal Kitap'taki dönemlerde kültür değişiklikleri görülür. Bundan dolayı iki krallık dönemindeki kültür ile Sürgün sonrası kültürü ve İsa'nın dönemindeki kültürü eşit kılmak yanlış olur. Bazı gelenekler aynı olabilir ama bazıları (özellikle *Talmud* gibi hahamların yazılarında olanlar) sonradan gelişmiştir. Elimizdeki Kutsal Kitap dışı kaynaklar kadınların Mesih'in döneminde başlarını örttüklerini açıklıyor. Ancak krallık döneminde kadınların daha açık olduğuna dair ipuçları var (örn. 2Kr. 9:30; Hez. 16:9-14). Bunlar da göz önünde bulundurulmalı. Yoksa Amos'un Samiriyeli kadınlarına "Başan inekleri" (Amo. 4:1) demesinin nedenini tam anlamak mümkün olmaz.

Çerçeve Dışı Yorum Nasıl Görünür

Çerçevemizin dört parçasını böylece açıklamış bulunuyoruz. Bir Mesih İmanlısı'nın bunların dördünü de edinebilmesi için özellikle önderlerinin iyi bir örnek olması gerekir. Yoksa bazı yorumlar örneğin şöyle gelişebilir: Yaratılış 11:1-9'daki Babil kulesi öyküsünde, Tanrı, "Tek bir halk olup aynı dili konuşarak bunu yapmaya başladıklarına göre, düşündüklerini gerçekleştirecek, hiçbir engel tanımayacaklar," diyor (Yar. 11:6). Yorumcu buna bakıp, "Vay be! İmanlılar olarak istediğimiz her şeyi yapabilmemiz için sadece birliktelik gerekmektedir!" diyebilir. Buradan da Yeni Antlaşma'daki birlik öğretileri özellikle öne çıkarıp kilisenin birlikteliğini pekiştirmeye çalışır. Doğru sonuçları elde edebilmek için kendisinin daha çaba göstermesi gerektiği inancına iter. Buna karşın Tanrı'nın birlikteliği Kutsal Ruh'u aracılığıyla (1Ko. 12:13; Ef. 4:4-6), kendi istediği sonuçları kendi gücü ve yöntemleriyle (Flp. 2:13; 4:13) geliştirdiği açıktır. Yorumcu Yaratılış 11'i yanlış yorumlayarak bu gerçekleri göz ardı edebilir.

Babil kulesi olayı, Tanrı'nın seçtiği ve kutsadığı halkın başkaldırmasını ve bu başkaldırmasının getirdiği yargıyı anlatır, insanoğlunun sınırsız beceri potansiyelini değil. Bu potansiyel sadece Tanrı'nın niye harekete geçmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aslında, öykünün tümünü göz önünde bulundurarak, "Yargı sadece insan dillerinin karıştırılması mıdır, yoksa buna ek olarak sınırsız beceri potansiyelimiz de elimizden alınmış mıdır?" sorusu sorulmalıdır. Çerçeveyi göz önünde bulundurursak bu soruyu sormamız şart olur ve bu da yorumumuzu, öğretimizi ve uygulamamızı etkileyecektir.

İmanlı birey bunları kendisi de çözebilir (ki elimizde bunun için birçok kaynak vardır) ama önderler imanlıya bu çerçevenin önemini kendi yorumlarında, vaazlarında, çalışmalarında göstermezlerse, imanlı bu önemi nasıl bilecek? Bu çerçeve nasıl öğretilir?

Çerçeveyi Açıklayan Grafik

Bir resim bin kelimeye bedeldir. Aşağıdaki grafik, çerçeveyi kurtuluş tarihini kullanarak açıklar.

Kurtuluş tarihini açıklayan bu grafik, tek bakışta hem Kutsal Kitap'ın ana hatlarını hem de kitapçıkların hangi dönemlerle ilgili olduklarını açıklar. Bu grafik büyük destanı hem sizin anlamınıza hem de başkalarına anlamanızda yardımcı olacaktır.

Kurtuluş tarihi, başlangıcı ve sonu olan bir süreçtir. Bu süreç grafiğin uçlarındaki, sonsuzluğu simgeleyen yarı çemberler ile ifade edilir. Grafiğin ortasındaki siyah çizgi geçen zamanı ifade eder. Yazılar tarihte geçen önemli kişileri ve olayları açıklar. Noktalı siyah çizgi ise Musa'nın yasa'nın geçerliliğini ifade eder ki Galatyalılar 3:19 ve devamında Yasa'nın artık geçerli olmadığını belirtmiştir.

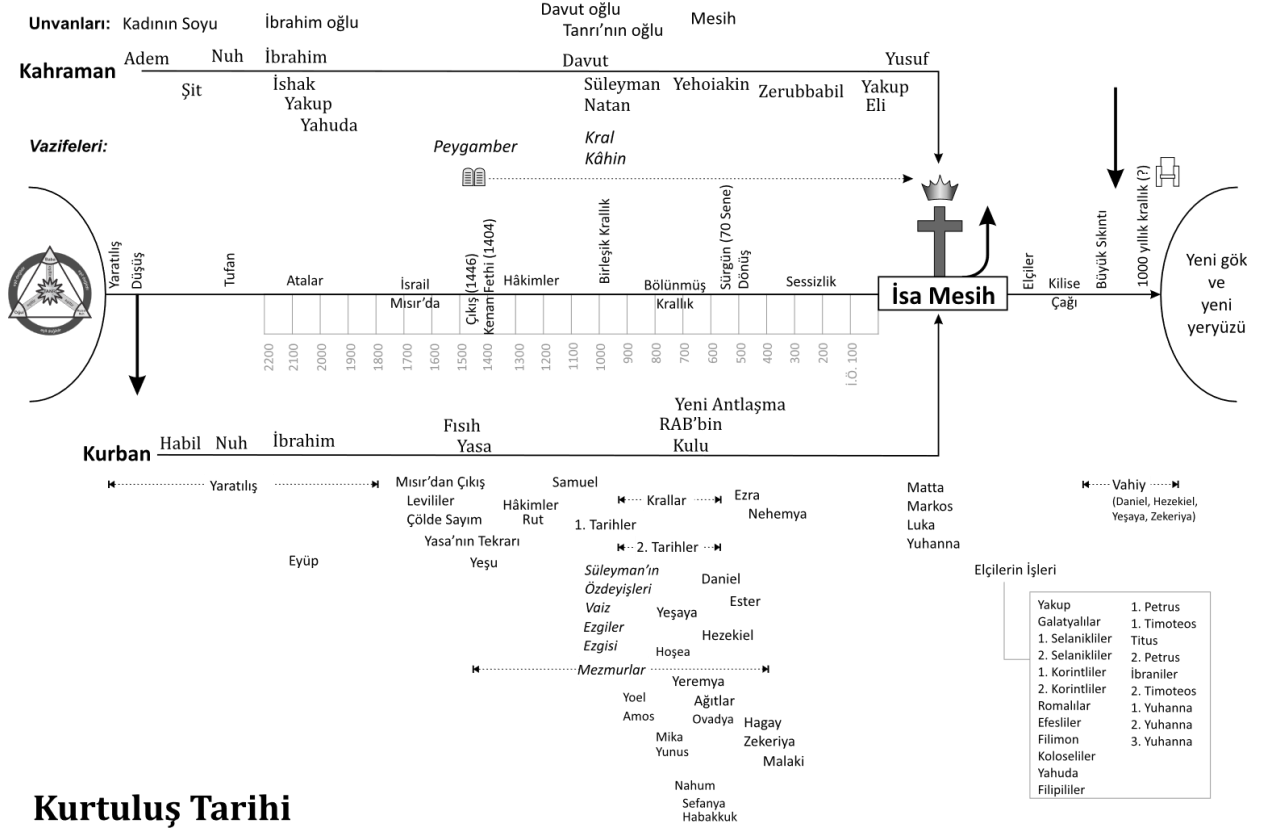
Üst ve alt çizgiler ise, Kutsal Kitap'taki kurtuluş tarihinde geçen iki ana fikri ifade eder:

- Üst çizgi ve yazılar beklenen kahraman hakkındaki vahiyleri gösterir. Çizginin üzerindeki isimler kahramanın soy ağacındaki önemli şahısları gösterir. "Unvanları" kahramana verilen unvanların ne zaman açıklandığı, "vazifeleri" ise kahramanın vazifelerinin ne zaman açıklandığını gösterir.
- Alt çizgi ve yazılar günahları ortadan kaldıracak kurban hakkındaki vahiyleri gösterir.

Grafiğin dibindeki kitapçık listesi, kitapçıkların hangi dönemi anlattıklarını ifade eder, ne zaman yazıldıklarını değil. Bazen kitapçıklar yazıldıkları dönemi ifade eder (örn. peygamberlik kitapçıkları),

bazen anlattıkları dönemden sonra yazılmış olurlar (örn. Yaratılış, Eyüp). Kitapçıkların yazılış tarihlerini AKKİT'i kullanarak öğrenebilirsiniz.

Grafiğin merkezi İsa Mesih'tir, çünkü bu büyük destanın kahramanı O'dur. Eski Antlaşma'daki bütün sorular cevaplarını ve vaatler tamamlamalarını O'nda bulur. Yeni Antlaşma'daki tüm yazılar ise, O'nu ve O'nun harika işlerini açıklar. Bu öykü İsa Mesih hakkındadır.

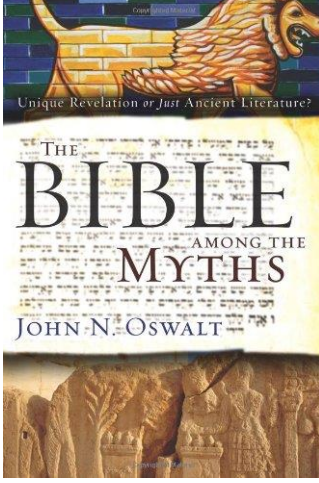

Kurtuluş Tarihi

Eğer bu grafiği yazdırıp Kutsal Kitap'ınızda bulundurursanız, okurken neyin ne zaman olduğunu gözünüzün önünde bulundurabilirsiniz.⁷ Eğer siz bunu daha iyi bilerseniz, yorumunuz ve öğretiniz düzgün olur ve Tanrı'nın Sözü'nü daha iyi yerine getirmenize yardımcı olur. Müjde paylaşımınız daha bütün hale gelir. Başkalarıyla paylaştığınızda, Kutsal Kitap anlayışınızın derinleştiğini göreceksiniz. Çerçevesiz kesinlikle olmaz.

⁷ Bu grafiğin tam sayfa renkli şeklini < <https://www.tanribilimhazinesi.com/kaynaklar/kurtulusun-gelisimi-grafigi/> > (03.03.2023 tarihinde erişildi) internet adresinden ücretsiz olarak indirebilirsiniz.

Kutsal Kitap Efsaneler Arasında: Kutsal Kitap'ın Dünya Görüşünün ve Tarih Anlayışının Eşsizliği

The Bible Among the Myths

John N. Oswalt

(Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 2009)

Hristiyanlar, Kutsal Kitap'ın dünya edebiyatında emsalsiz bir konuma sahip olduğunu öne sürerler. Kendi döneminde olan diğer kültürler ile kıyaslanınca Kutsal Kitap'ın anlatıları, düşünce tarzları ve değerleri bambaşka görünür. Ancak günümüzdeki daha liberal kesimler İsrailoğullarının dininin sadece semavi dinlerden biri olup oluşumunun evrimsel mekanizmaları açıklanabileceğini varsayar.¹ Burada özellikle İsrail'in, Kenanlıların ve Babil inançlarının edebi yapıtlarının benzerlikleri kanıt olarak sunulur. John N. Oswalt kitabında bu görüşü sorgular ve bunun doğru olabilmesi için aşılmaz mantıksal ve edebi engellerin olduğunu öne sürer.

Oswalt ilk başta bu dinlerin arasındaki esas ve “tesadüf”² niteliklerin özellikle göz önünde tutulması gerektiğini söyler. Esas niteliği değişen bir unsurun, özü de değişir. Tesadüf niteliğinde bir değişiklik ise öze dokunmaz. Oswalt'a göre, İsrail dininin diğer dinlerle benzerlikleri tesadüf sayılır. Temel soru zaten şudur: “Eski Antlaşma'nın dini, özünde, komşularının dinleriyle aynı mı, yoksa farklı mı?”³

Bu soru efsane ve tarih açısından irdelenir. Efsane bize, ilahi gerçeklerin nasıl anlaşılabilirliğini açıklar. Tarih ise Kutsal Kitap'taki olayların gerçekten olup olmadığını sorgular. Eğer Kutsal Kitap'taki olaylar sadece efsanevi veya kurgusal ise Museviliğin, Hristiyanlığın ve İslamın felsefi ve dini kökleri kazanmış olur ve bu üç büyük din anlamsız hale gelir. Ancak Kutsal Kitap gerçek tarihi anlatıyorsa, “Yeni Antlaşma'nın sonsuz yaşam iddiasının İsa Mesih'in belli bir haftanın ilk günü mezardan yürüyerek çıktığına bağlı olmasa bir yenilik olmaz; bu sadece Yaratılış'tan Tarihler'e (kitapçıkların İbranice sırasına göre) uzanan gidişatın mantıksal devamıdır.”⁴

Oswalt'ın vurgulamak istediği temel nokta şudur: *Dinler arasındaki aynılıklar değil, farklılıklar tatmin edici bir şekilde açıklanmalıdır.* Bu açıklama tatmin edici bir şekilde yapılamazsa dinlerin tamamen farklı kaynaklardan geldiği ve dinlerde evrimsel bir gelişimin mümkün olmadığı kabul edilmelidir.

Günümüzde Hristiyan dünya görüşü, temel olarak İbrani dünya görüşü üzerine kurulu olup bazı gerçekleri açıklamak için Grek fikirleri kullanır. Batıdaki tüm mantık, ilim ve bilim zaten bu İbrani Grek dünya görüşü sentezi üzerine kuruludur. Eğer Aydınlanma Çağı'nın felsefecileri gibi bu temelleri reddedersek, modern mantık, ilim ve bilim “zıt verilerin yağmuru altında yıkılır.”⁵ Aydınlanma Çağı Batı medeniyetinin temellerini karşıt felsefelerin saldırılarına maruz bırakmıştır ve bu medeniyetin

¹ Bkz. Mark Smith, *The Origins of Biblical Monotheism* (Oxford: Oxford University Press, 2001).

² İng.: “accidentals”

³ John N. Oswalt, *The Bible Among the Myths*, Amazon Kindle Sürümü (Grand Rapids, MI: Zondervan, 2009), Kindle Loc. 126-127.

⁴ A.g.e., Amazon Kindle Loc. 158-160.

⁵ A.g.e., Amazon Kindle Loc. 299.

yarattığı ve Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ne uyarlamaya çalıştığı felsefi altyapıları yıkılışa sürüklüyor.

Kutsal Kitap Efsane mi? – Devamlılık ve Aşkınlık

Liberal tanrıbilimciler Aydınlanma Çağı'nın fikirlerinden yola çıkarak Kutsal Kitap'ın “efsane” olduğunu iddia ederler. Oswalt bu iddialara “efsane” kavramını irdeleyerek karşılık vermeye çalışır. Çeşitli yazarların “efsane” tanımlarını inceledikten sonra Oswalt, Brevard Childs'ın tanımını en tatmin edici tanım olarak sunar:

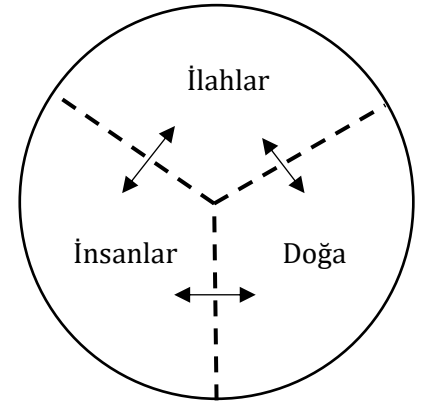
Efsane, gerçeğin yapısının anlaşılıp sürdürülmesinde kullanılan bir üsluptur. Tarih öncesi çağlarda bir ilahın hareketlerinin çağdaş dünya düzenini nasıl etkilediğini açıklamak ile yakından ilgilenir. Var olan dünya düzeni ise efsanenin din aracılığıyla hayata geçirilmesi aracılığıyla korunur.⁶

Bu tanıma göre Kutsal Kitap'ın efsane olma olasılığı sıfıra iner. Oswalt burada efsaneye dayalı dünya görüşünün temelinde yatan “devamlılık” açıklar. Bu dünya görüşü, dünyayı gözleyip bu gözlemlerden sonuçlara vararak ortaya çıkar. Bundan dolayı putperest dinler genel olarak aynı efsanevi sıfatlara sahiptir. İnsanın dünyadaki hedefleri ölmek ve rahat bulmaktır.

“Tarlalarımın ürün vermesini, hayvanlarımın yavrulmasını, karımın doğum yapmasını, bunların sağlığını nasıl garantiye alabilirim?” sorularını cevaplamaya çalışır.

Yandaki grafik, efsaneye dayalı “devamlılık” anlatan dünya görüşünün kâinatı nasıl gördüğünü açıklar.

Var olan her şey çemberin içindedir ve çemberin içinde olan her şey birbiriyle var olmaktadır. Bundan dolayı bölmeler arasındaki çizgiler aralıklı çizilmiştir. Değişik unsurların özlerinde bir birlik vardır ve her unsur diğer ikisinin paydaşdır. Böylece ilahlar hem insandır hem doğal güçlerdir; doğa ilahidir ve ilahların insansal özellikleri vardır; insan da ilahidir ve doğayla birdir. Üç unsurun arasında öz olarak bir ayrım yoktur, sadece rollerinde ayrım görülür.⁷

Devamlılık anlatan dünya görüşü kâinatı nasıl görür

Bu tanım ilginç sonuçlara yol açar. Birbirlerine benzeyen şeyler sadece benzer değil, aynı şey oluyor. “Böylece put Baal’a benziyorsa, put Baal’dır. Puta yapılanlar Baal’a da yapılır. Baal’ın kişiliği fırtınaya benzediği için Baal da fırtınadır. Böylece puta yapılanlar Baal’a yapılır ve Baal’a yapılanlar fırtınaya yapılır.”⁸

İlahlar zaten çoğunlukla kişileştirilmiş doğa güçleridir ve bu güçlerin düzende tutulmaları gerekir ki hayat alışılmış bir şekilde devam edebilsin. Bunun sonucunda büyü önem kazanır. Büyücünün sembolik olarak yaptığı bir hareket görünmez dünyada gerçek etkiler yaratır. Dini ritüeller ile simgeler arasında en önemlileri verimlilik ve cinsel güçle ilgili olanlardır. Cinsellik insan yaşantısının en güçlü ve en önemli etkinliklerinden biridir ve efsaneye dayalı görüşün mantığına göre bu kadar güçlü bir şey görünmez dünyanın mutlaka bir parçasıdır. Bu mantık, putperest-dinlerde görülen cinsellik tutkusunu açıklar.

“Devamlılık sürecekse kâinatın hiçbir yerinde sınır olmamalı.”⁹ Bu sınırlar genellikle cinsellikle aşılar ve sonuçları ebeveyn ile çocuğunun ilişkisine, fuşşa, eşcinselliğe ve hayvanlarla cinsel ilişkiye dek

⁶ A.g.e., Amazon Kindle Loc. 616-618. Brevard S. Childs, *Myth and Reality in the Old Testament* (Londra: SCM, 1960), s. 27-28’den alıntılanmıştır.

⁷ Oswalt, Amazon Kindle Loc. 650-653.

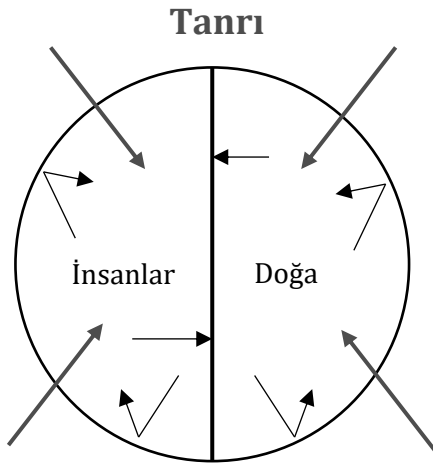
⁸ A.g.e., Amazon Kindle Loc. 655-627.

⁹ A.g.e., Amazon Kindle Loc. 792-793.

uzanır. "Bu eylemlerin hepsi efsanelerde anlatılır ve hayata geçilir. ... Bu hareketler tanrıbilimsel açıklamalardır, parçası oldukları dünya görüşünün kaçınılmaz dışavurumlarıdır."¹⁰

Bu dünya görüşüne karşın Tevrat'ta, Peygamberlerin Yazılarında ve diğer Kutsal Yazılarda bulunan açıklama bambaşkadır. İsrailoğullarının dini yazıları Tanrı'nın dünyadan aşkın olduğunu açıklar.

Kutsal Kitap'a göre, ne Tanrı evrendir ne de evren Tanrı'dır. Tanrı yarattıklarından bambaşkadır. Bu düşünce Kutsal Kitap'ın gerçeklik hakkında söylediği her şeyin temelinde yatar. Kutsal Kitap başından sonuna kadar devamlılık ilkesini inatla reddeder. Tanrı ve ilahi âlem hiçbir şekilde bu evrenin bir parçası değildir. Tanrı dünyada mevcut olabilir ama dünya değildir ve dünya Tanrı değildir. Tanrı dünyadan farklıdır; dünyadan ayrıdır; dünya dalgah bir yansıma gibi O'ndan kaynaklanmaz; dünya O'nun izniyle kendisinden tamamen ayrı bir varlığı olan bir yaratılıştır. Aşkınlık ilkesi budur; Tanrı evrenden bambaşkadır.¹¹

Aşkınlık görüşü kâinatı nasıl görür

Aşkınlık dünya görüşü yandaki grafik ile ifade edilebilir. Tanrı "kendisinin içinde" bu dünya için bir yer açtı. Dünyadan ayrı olsa da, Tanrı istediği kadar dünyada etkin olabilir (dışardan içeriye doğru geçen oklar). Ancak ne insanlar ne de doğa Tanrı'yı etkileyebilir ya da yönlendirebilir. Doğa ve insanlık birbirinden farklıdır ama birbirini etkileyebilir.

Tanrı'nın dünyadan farklı olması insanlığa kendisinin dışında nesnel bir yaşam standardı sağlar. Tanrı hayat için bir hedef ve sonuç sağlar; zaman dögüsel olarak değil, düz bir çizgi olarak görülür. Tanrı insan ile etkileşimde bulununca, bu olaylar hatırlanabilmek üzere dikkatli bir şekilde kaydedilir. Bu dikkatli kayıtların sonucu ise tarihsel olarak güvenilir yazılardır.

Bu dünya görüşlerinin en temel nitelikleri aşağıdaki tabloda karşılaştırılmıştır.

Devamlılık	Aşkınlık
Çok tanrıcılık – Dünyayı ilahi bir şekilde anlatmaya çalışırsak, birçok tanrı olması şarttır.	Tek tanrıcılık – Diğer dinlerde ilahlar olsa da, sadece Tevrat, Zebur ve Peygamberleri temel alan inanç tek tanrıcılığı inatla savunur. Musevilik, Hristiyanlık ve İslam bu temel üzerine kurulan tek dinlerdir. Bu fikir başka hiçbir yerde bu şekilde ifade edilip asırlar boyu savunulmamıştır.
Putlar – Putlar doğal maddelerden çoğu zaman insan benzeyişinde yapıp ilahın adıyla anıldığından dolayı, devamlılığı en iyi simgeleyen varlıklardır. Puta yapılanlar ilahi ve doğayı etkiler.	Put yapmak yasaktır – Tanrı bu dünya ile eşleştirilmemesi gereğinden dolayı, Tanrı'yı herhangi bir put aracılığıyla ifade etmek de mümkün değildir. Ayrıca Tanrı'nın aşkınlığı onu bir put aracılığıyla manipüle etme olasılığını ortadan kaldırır. Bundan dolayı, O'nu dünyada olan herhangi bir varlığın resmi veya heykeli ile ifade etmek yasaktır.

¹⁰ A.g.e., Amazon Kindle Loc. 796,797-798.

¹¹ A.g.e., Amazon Kindle Loc. 1178-1183.

Devamlılık	Aşkılık
Madde ebedidir – Madde her şeyin temeli olarak görülüp çoğu zaman kişiliği olmayan kaotik bir varlıktır. “Ruh maddeyi canlandırabilir ama temel olan maddedir.” ¹²	Ruh temel özdür – Yaratılış 1:1’deki ifadeye göre, Ruh olan Tanrı var olan maddenin tümünü yarattı. Madde ile ruh devamlı bir çekişmede değildir. “Dünyada kaos varsa, bu yaratılmış olan asi <i>ruhlardan</i> kaynaklanır.” ¹³ Ruh temel öz olduğundan dolayı, Kutsal Kitap insanlık için kötülüğün trajik bir şekilde kader olduğunu değil, ruhlarmızın kötüyü bilerek seçtiğini öne sürebilir.
İlahlar hoş görülmez – İlahlar genel olarak bencil ve güvenilmezdir, hep kendileri arasında savaşır ve sınırlıdır. Ya erkek ya dişidirler. Mutlak değildirler. Şehvetle yanıp tutuşurlar. Evlenirler, ilahi ve yarı ilahi varlıkların babası annesi olurlar. Cinsel hareketlerden ve ritüellerden etkilenebilirler. İnsanlar nasılsa ilahlar da öyledir, sadece nispeten üstündür.	Tanrı güvenilirdir – Tek Tanrı’yı diğer ilahlardan bambaşka kılan en büyük sıfatı güvenilirliğidir. “İnsanlardan farklı olarak bu ilah ne döneç, güvenilmez, kendine hizmet eden ne de açgözlüdür. O hep güvenilir, doğru, nezih ve cömerttir.” ¹⁴ Tanrı cinsiyetsizdir, cinsiyet üstüdür. Ne eşi vardır ne de ilahi ya da yarı ilahi çocukları vardır. Tanrı cinsiyetsiz olduğundan dolayı, insanların cinsel davranışları ibadetin bir parçası olamaz. Erkek ile kadın cinsel olarak birleşince, ne ilahlara ne de doğaya bir etki bırakır.
Çekişme hayatın kaynağıdır – Her şey kaos ile düzen arasındaki çekişmeden doğmuştur ve her varlık ya kaosu ya da düzenin tarafındadır.	Yaratılış sürecinde çekişme eksiktir – Tanrı dünyayı yaratırken bir çekişme görülmemektedir. Dünya Tanrı’nın isteğine bağlı var oldu ve O bu dünyayı iyi gördü. Kötülük ise yaratılıştan <i>sonra</i> , insanların bilinçli itaatsizliğinden doğdu.
İnsan hor görülür – Kişilik devamlılığa dayalı dünya görüşünün sorunlu noktalarından biridir, çünkü kişilik ayrılık yaratır. Devamlılık ise birlik ister. Efsanevi ilahlar kişisel değildirler. Sadece kişileştirmiş doğa güçleridir. İnsanlar ilahlara hizmet etmek üzere ve genellikle sonradan akla gelmiş bir düşünce olarak yaratılmışlardır. Başka önemleri yoktur. Bunun etkisi putperest kültürlerdeki insan hayatının değersizliğidir.	İnsan yüceltilir – İnsan Tanrı’nın suretinde yaratıldı ve bu Tanrı’nın iradesine göre oldu. Tanrı’nın bu bilinçli seçiminden dolayı biz Tanrı’nın dünyasında yaratıcı bir şekilde hareket edebiliriz. İnsan ise yaratılışın doruğudur. Bireyin kişiliğinin önemi de Tanrı’nın kişiliğine bağlıdır.
Tek ahlaki standart yoktur – Birçok ilah varsa ve dünya gelişigüzel bir şekilde var olduysa, kim doğrunun ve yanlışın ne olduğunu açıklayabilir? İnsanlar buna bağlı olarak, genel olarak toplum için ne iyiye onu yapalım derler. Ama bu “iyilik” dönemden döneme, olaydan olaya, kişiden kişiye değişir.	Dinin temel yanıtı ahlak dolu itaattir – Tanrı’yı hoşnut etmenin tek yolu O’nun ilkelerine itaat etmektir. Tanrı’nın aşkılığı ise O’nun iyi ve kötüyü tanımlama yetkisine sahip olduğunu öne sürer. Bundan dolayı, Tanrı İsrailoğullarına antlaşmasında yasalarını verir. O’na ibadet edenler, O’nun yasalarını yerine getirerek O’na bağlılıklarını gösterir.

¹² A.g.e., Amazon Kindle Loc. 818.

¹³ A.g.e., Amazon Kindle Loc. 937.

¹⁴ A.g.e., Amazon Kindle Loc. 1009-1010.

Devamlılık	Aşkınlık
Varoluş döngüseldir – Efsaneler genel olarak bir döngüyü anlatır ve gerçeği boşa dönen bir tekerlek olarak görür. Bunun sonucu olarak kehanetler önem taşır. Geçmişte belirli imgeler iyi ya da kötü bir olay ile aynı zamanda görülmüş ise, aynı imgelerin ortaya çıkması bu olayın bir daha tekrarlanacağını açıklıyordu.	İnsanların tarihteki davranışları önemlidir – Tanrı dünyayı amaçla yarattığı için insanların yaptıkları da amaçlıdır. Tarih Tanrı'nın ve insanlığın dünyadaki eylemlerini anlatan düz bir çizgi olarak açıklanır. Tanrı hedeflerini ve insanlar ile etkileşimini, kendi varlığını ve aşkınlığını tarih yazarlığıyla belgeler.

Kutsal Kitap Tarihsel mi? – Kurgu ve Tarihsellik

Liberal Hristiyan kesim, Kutsal Kitap'ın ya farklı bir efsane ya da "tarih gibi"¹⁵ veya "tarihsel kurgu"¹⁶ olduğunu iddia eder. Rudolf Bultman gibi bazı tanrıbilimciler Hristiyan inancını kurtarmak üzere "tarih"i "öykü"den ayırmaya çalışmışlardır. Kutsal Kitap bu iki iddiaya karşın gerçek tarih olarak sayılabilir mi? Oswalt bu soruya tarih bilimini tanımlayarak başlar:

Tarih yazılım bilimi insanların zaman ve mekân içinde yaptıkları eylemlerin ve yaşadıkları olayların öyküsüdür. İnsanlığın kendini anlayabilmesi için hazırlanmıştır. Dizide kaydedilmiş olan tüm önemli olayların doğru bir anlatım olduğu varsayılır. Bu olaylarda ortaya çıkan sonuçlardan başlayarak bu olayların göreceli önemini saptamaya çalışır.¹⁷

Kutsal Kitap modern tarih yazılım biliminin anlayışına göre tam olarak "tarih" sayılamazsa da¹⁸, bu tanıma uygundur. Kutsal Kitap'ın asıl hedefi Tanrı'nın insanlarla etkileşimini belgeleyip sunmaktır. Kutsal Kitap'ta Tanrı ile insanları arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri kaydedilmişse, bu kayıtları tutanların bunu ciddiye alarak dikkatli bir şekilde yaptıkları varsayılabilir. Ayrıca, Kutsal Kitap'ın hedefi insanların yaptıklarını ve yaşadıklarını Tanrı'nın bakış açısından yorumlamaktır ve bundan dolayı olayların sıralaması, çevrede yaşanan olaylar veya ince detaylar göz ardı edilebilir. Böylece her küçük detayı bilmeden mucizevi olayların gerçekten yaşandığını varsayabiliriz ve Kutsal Kitap'ın bize sunduğu anlatımlara güvenebiliriz ve "öykü"yü "tarih"ten ayırmamız gerekmez.

Kutsal Kitap'ın efsane olması da ayrıca mümkün değil. Yukarıda belirtildiği gibi, Kutsal Kitap'ın temel varsayımları efsaneye dayalı dünya görüşüne karşıttır. İsraililer her ne kadar Tanrı'yı kendi suretlerine uyarlamaya veya sınırlamaya çalışmışlarsa da, Tanrı buna izin vermemiş, "kendi anlayışlarına yabancı olan bir tarih anlayışını zorla kabul ettirmiştir."¹⁹ Böylece Yahve imanlısı "Tanrı'nın İsraililerle birlikte bireysel ve ulusal olarak yaşadığı deneyimleri Tanrı'nın peygamberlerin yorumları aracılığıyla anlatır. Aşkınlık kavramının verdiği çıkarımların sınırlarında bu anlatımın neticesi tarihi güvenilir bir şekilde kaydedilmiş olmasıdır."²⁰

¹⁵ "A. Berlin, *Poetics and Interpretation of Biblical Narrative* (Sheffield: Almond, 1983), s. 13-15, bunu temsili öykü olarak tanımlar." A.g.e., Amazon Kindle Loc. 3378.

¹⁶ Oswalt burada Meir Steiberg, *The Poetics of Biblical Narrative* (Blomington, Indiana: Indiana University Press, 1985) kaynak olarak gösterir.

¹⁷ A.g.e., Amazon Kindle Loc. 1683-1685.

¹⁸ Modern tarih yazım bilimi anlayışı Augustinus'un *Tanrı Kenti* yapıtı ile başlamıştır. Kutsal Kitap kanonunun tamamlanışından yaklaşık 150 sene sonra. Bkz. "The City of God", Wikipedia < https://en.wikipedia.org/wiki/The_City_of_God > (12.11.2020 tarihinde erişilmiştir) ve Oswalt, *The Bible Among the Myths*, Amazon Kindle Loc. 1657-1662.

¹⁹ A.g.e., Amazon Kindle Loc. 2085.

²⁰ A.g.e., Amazon Kindle Loc. 2092-2094.

Günümüzdeki Uygulaması

Oswalt'ın kitabı yıllar boyu gelişen bir araştırmanın doruk noktasıdır. Evrimsel tanrıbilime çok güzel ve tatmin edici bir cevap verir. Dinler arası diyalogda en önemli yaklaşımın, aynılıkları değil farklılıkları tatmin edici bir şekilde açıklayabilmemizin şart olduğunu gösterir. Bu farklılıklar tatmin edici bir şekilde açıklanamazsa, dinin temel iddiaları ya iman ile kabul edilmelidir ya da reddedilmelidir. Ara yol yoktur.

Dahası, devamlılığa ve aşkınlığa dayalı dünya görüşlerini açıklayarak kendi çağımızdaki bazı akımların varsayımlarını ve sonuçlarını göz önüne serer. Kapalı bir evreni varsayan tüm inanç sistemleri (buna maddeci Darvinci evrim, deizm ve Hristiyanlık veya İslamiyet çerçevesindeki batıl inançlar dâhildir) eninde sonunda efsaneye dayalı dünya görüşünün vardığı sonuçlara varır. Batı medeniyeti devamlılığa dayalı dünya görüşünü yavaş yavaş tüketmektedir. Türkiye'de Batılı düşünce tarzını benimseyen bireyler ve toplumlar da Kutsal Kitap dünya görüşünü kabullenmedikleri sürece bu sonuçlara merhametsizce sürüklenecektir. Oswalt kitabının sonunda devamlılığa dayalı dünya görüşünün Batı medeniyetini nasıl etkilediğini düşündüğü on gözlem sunar:

1. *İlk ve başlıcası, ahlâk içsel bir pusula olarak aramızdan kalkacaktır. İnsanların ahlaklı olması beklentisi yine de sürececek ve onu toplum tarafından devam ettirmek için kamusal girişimler olacaktır. Ama toplumun geneli için temel ahlâki vasıflar artık anlamsız kalacak.*
2. *Bireyin ihtiyaçları ve istekleri dışında güvenilir bir standart olmadığından dolayı, "gerçek" in yerini gittikçe kaba kuvvet alacak.*
3. *Belirlenen ihtiyaç ve isteklerin dışında, "doğru" ve "yanlış" kavramları, genel kabul gören temelleri yitirmiş olduğundan dolayı anlamsız hale gelecek. Terimler kullanılmaya devam edilse bile, artık sadece en yüksek sesi çıkaranların taleplerinin dolaylı birer tanımı haline gelecek.*
4. *İsteklerini yerine getirmek için insanlar gittikçe "kara büyü" kullanmaya başlayacaklar.*
5. *Herhangi bir ortamda ve herhangi bir düzeyde sınırsız cinsel özgürlüğü kısıtlama girişimleri "fitnecilik" olarak tanımlanacak.*
6. *"Bireysel hürriyet" daha yüksek sesle ilan edilirken birey gittikçe değersiz hale getirilecek.*
7. *Başkalarını düşünmek ve başkalarının iyiliği için kendi kendini feda etmek gittikçe yok olacak.*
8. *Kendi davranışları için sorumluluk alıp davranışlarını uygun bir şekilde değiştirmek gittikçe ender olacak.*
9. *Tarih bilimi eski, saklı bir ilgi haline gelip genel olarak yok olacak.*
10. *Bireyin kişiliğinin gerçekten kötüden iyiye dönüşebilmesi düşünmeden reddedilecek.*

Bu sonuçlar gerçekten korkunçtur. 2009'da yazılmış oldukları halde, bu gözlemler batı ülkelerinde şimdiden hayata geçmiş durumdadır (örn. ötenazi, eşcinsel evlilik, sınırsız kürtaj, Hristiyanlara karşı kullanılan susturma taktikleri). Bundan dolayı Mesih imanlıları toplumu Kutsal Kitap'ın temelinde olan aşkınlık dünya görüşü ve ondan çıkan tüm sonuçları açık bir şekilde yaşayıp tebliğ etmelidir. Bu dünyanın temel bakış açısının Kutsal Kitap'a zıt olduğunu hatırlamalıyız. Aynı zamanda yürek değişimini sadece ve sadece Kutsal Ruh'un yapabileceğini göz önünde bulundurarak dua ile Rab'bin sözünü tebliğ edelim. Herkes duysun ve milyonlarca insan Tanrı'nın aşkınlığını ve gündelik hayat için önemini kavrayabilsin.

Son Söz Kimde? Dünya'nın Yaşı Hakkında Varsayımlar ve Kutsal Kitap Kronolojileri Üzerindeki Etkileri

İman etmek için anlamayı denemiyorum. Anlamak için iman ediyorum. Bunun için, inanıyorum ki, önce iman etmezsem, anlamam mümkün olmaz.

~ Canterbury'li Anselm ~

Temel Soru: Nihai Otorite Kimdedir?

Yaşadığımız bu dünyada bir savaş vardır. Görünür, silahlı, ordulu bir savaş değildir; düşüncelerin, kanıların, gerçeklerin çekiştiği bir savaştır. Bu savaş tüm görülür, zorbalı savaşlardan daha önemlidir, çünkü bu savaşın sonucu düşüncelerimizi, kanılarımızı ve anlayışımızı yönlendirir. Bu savaş, Gerçek için nihai otoritenin kimde olduğunun sorusu üzerinedir.

İlahiyatçılar bu genel soruyu, birçok özel soruyu ele alarak çözmeye çalışırlar. Çünkü eninde sonunda Hristiyan ilahiyatçılar için tek bir cevap olmalıdır: nihai yetkili Kutsal Kitap'tır. Muhafazakâr tanrıbilimciler bu gerçeğe her zaman "Amin" derler. Ama çoğu zaman ilahiyatçıların şahsi görüşleri bu ifadeyle tutarlı olmuyor. Bu genel sorunun somut bir örneği, Dünya'nın yaşı hakkındaki tartışmalarda ortaya çıkar.

Dünya'nın yaşını hesaplarken nihai otorite kimdedir? Kutsal Kitap'ta mı, yoksa güncel, popüler bilimin sunduğu kronolojilerde mi? Peki nihai otorite ile alâkalı bu varsayımın, Kutsal Kitap'taki sayılar ve Kutsal Kitap tarihçilerinin hazırladığı kronolojiler üzerindeki etkisi nedir?

Bu sorular Kutsal Kitap yorumu için çok önemlidir, çünkü cevapları Kutsal Kitap'a her yönden gösterdiğimiz saygı ve güvenin bir açıklamasıdır. Bundan dolayı, yalnızca Kutsal Kitap'ı ciddiye alan ilahiyatçıların yazılarını ele alarak bu konuyu irdeleyeceğiz.

Dünya'nın Yaşı Hakkında İki Temel Görüş

Aslında, temel olarak Dünya'nın yaşı hakkında yalnızca iki görüş vardır¹:

1. Seküler bilim adamlarının sunduğu sayıları ele alacak olursak, Dünya 4,45 milyar yıl yaşındadır.²
2. Kutsal Kitap'taki tarih ve sayıları ele alacak olursak, Dünya'nın (ve tüm evrenin) yaşı en fazla 6 500 yıl olabilir.

Birincisi, genel kabul gören görüştür. İkincisi ise "tartışmalı" görüş olarak tanımlanır.

¹ Caroline Brown'ın yazdığı "Farklılıkları Savunmak: Dünya'nın Yaşıyla İlgili Tartışma" dizisi, bu konu hakkındaki görüşleri daha detaylı inceler. Caroline Brown, "Farklılıkları Savunmak: Dünya'nın Yaşıyla İlgili Tartışma (1. Bölüm)", *e-manet*, No. 12 (Temmuz-Eylül 2007), s.5-7; "Farklılıkları Savunmak: Dünya'nın Yaşıyla İlgili Tartışma (2. Bölüm)", *e-manet*, No. 13 (Ocak-Mart 2008), s. 10-12; "Farklılıkları Savunmak: Dünya'nın Yaşıyla İlgili Tartışma (3. Bölüm)", *e-manet*, No. 14 (Nisan-Haziran 2008), s. 13-15.

² "Dünya'nın Yaşı", *Wikipedi*, < https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCnnya%27n%C4%B1n_ya%C5%9F%C4%B1 > (12.11.2020 tarihinde erişilmiştir) ve "Age of the Earth", *Wikipedia*, < https://en.wikipedia.org/wiki/Age_of_the_earth > (12.11.2020 tarihinde erişilmiştir).

Genel Kabul Gören Görüş: Seküler Bilim Dalların Kronolojisi

Muhafazakâr Hristiyan tarihbilimcilerin çoğu, seküler bilim dallarının sunduğu kronolojiyi varsayarak Kutsal Kitap'taki eski tarihlere dayanan kronolojileri hazırlar. Bu tarihbilimcilerin arasında Eugene Merrill³, Walter Kaiser⁴ ve Alfred Hoerth⁵ vardır. Bu üç tarihçi, genel olarak İsrail'in başlangıç noktalarını ele alarak arkeologların sunduğu tarihleri kabul eder.⁶ Ama bu tarihler, Dünya'nın Kutsal Kitap'ta sunulan verilerden çok daha yaşlı olduğu sonucunu kabul etmeli. Merrill bunu mantıksal bir şekilde savunmayı dener. Onun görüşüne göre, Yaratılış'ın ilk on bir bölümünde verilen sayılar birebir olarak ele alınamaz. Bunun nedenini şöyle açıklar:

Sam ve Avram'la ilgili soyağacının kapsamlı değil, seçici görülmesi gerektiği açık bir gerçektir. Yani, burada yer verilen isimler, saptayamayacağımız çeşitli nedenlerden dolayı, kaydedilmemiş bir sürü isim arasından seçilmiştir. Sam ile Avram aynı dönemde yaşadığıysa ki özenle yorumlandığında bu görüşe varılacaktır, İbrahim'in atalarının putperest olmalarına anlam vermek zorlaşır. Üstelik Tanrı'nın Avram'ı bu kutsal göreve çağırma nedeni de anlaşılmazdır. Dünyada bu göreve atanacak imanlılar zaten mevcuttu. Ayrıca, eğer Sam ile Avram aynı zamanda yaşamışlarsa, Avram'ın 175 yaşında "kocamış, yaşama doymuş, iyice yaşlanmış olarak son soluğunu" vermiş olması (Yar. 25:8) ile Sam'ın, babası Nuh'un ömründen (950 yıl) çok daha kısa yaşayıp 600 yaşında ölmesi oldukça tutarsızdır. Açıkçası, Sam'ın Avram'dan çok daha uzun yıllar önce yaşamış olması gerekir. Böylelikle, Sam'ın soyunun Yahve hakkında hiçbir bilgisinin olmaması için yeterince zaman geçmiş olurdu ve Yahve'nin kendisini putperest Avram'a açıklaması gerekirdi.⁷

Merrill bu açıklamayı yapmak zorunda, çünkü o Mısır tarihi için genel olarak kabul edilen *Cambridge Ancient History*'deki firavun tablosunu kullanır.⁸ Bu tarih sistemi, Kutsal Kitap tarihlerinden yaklaşık 600 yıl daha uzundur. Bu pek kısa bir süre sayılmaz. Gördüğümüz gibi, bu varsayımlar, Kutsal Kitap'ta söz edilen ülkelerin kronolojisini önemli ölçüde etkileyecek, böylece Kutsal Kitap'a göre hazırladığımız tarih çizelgelerini de değiştirecektir.

Bu tarih sistemini kabullenmek, bazı tanrıbilimcilerin ve inanç savunucularının yaratılış yerine, Tanrı tarafından yönlendirilmiş evrimi kabul etmelerine yol açmıştır. 1999 yılında, okuduğum üniversitenin ilâhiyat fakültesindeki bir sempozyumda, Amerikalı yıldızbilimci Dr. Hugh Ross konuştu. "Yıldızları incellersen, geçmişe bakmış olursun" iddiasında bulundu. Buradan yola çıkarak, Yaratılış birinci bölümdeki *yôm* (gün) sözcüğünü "çağ" olarak yorumladı.⁹ Bu yoruma bağlı kalarak Dünya'nın yaratılışını Tanrı tarafından yönlendirilmiş, kesintili veya sıçramalı denge evrim ile açıkladı.

Onunla hemfikir olmasam da, Dr. Ross en az teolojisini mantıklı bir sonuca bağladı; buna saygı duyarım. Ancak, beni bu güne dek çok şaşırtan olay şuydu: Dr. Ross konuşmasından sonra, kendi de dahil, ilâhiyat fakültesinin dört profesörü bir panelde öğrencilerin sorularını cevapladılar. Panelde yalnızca bir profesör gün-çağ yorumunu kabul etmiyordu. Ayrıca, gün-çağ yorumu kabullenen Dr. Brad Mullen, derslerinde hep, "Başka herhangi bir yetki Gerçek'i alt üst eder" derdi. Ama gün-çağ yorumunu savunurken, hem Kutsal Kitap verilen sayıları hem de tarih bilimcilerin öne sürdüğü

³ Eugene Merril, *Kingdom of Priests* (Grand Rapids, Michigan: Baker, 1998).

⁴ Walter C. Kaiser, *A History of Israel: From the Bronze Age Through the Jewish Wars* (Nashville, Tennessee: Broadman & Holman, 1998).

⁵ Alfred J. Hoerth, *Archaeology and the Old Testament* (Grand Rapids, Michigan: Baker, 1998).

⁶ Bkz. Hoerth, *Archaeology and the Old Testament*, s. 29'daki tablo.

⁷ Merril, *Kingdom of Priests*, s. 28.

⁸ A.g.e., s. 59. Hoerth de aynı kronolojiyi kullanır (Hoerth, s.124-142), yalnızca o ve Merrill, Yusuf'un hangi dönemde Mısır veziri olduğunu tartışır. Merrill, Yusuf'un Orta Krallığın 12. Hanedanı'nda vezirlik ettiğini iddia eder (Merrill, s. 49). Hoerth ise Çık. 12:40'ın İbrancesini yorumlayarak, İsrail'in Mısır'da kaldığı dönemin yalnızca 215 yıl sürdüğünü iddia eder; buna göre, Yusuf'un Hiksos (15. Hanedan) döneminde yaşamış olması gerekir (Hoerth, s. 55-62).

⁹ Dr. Ross bunu detaylı olarak şu kitabında savunmuştur: Hugh Ross, *Creation and Time: A Biblical and Scientific Perspective on the Creation-Date Controversy* (Colorado Springs, Colorado: NavPress, 1994).

sayıları kabul ediyordu. Bu çelişkiyi şahsen görüp görmediğine dair bir şey diyemeyeceğim, ama bunun bizi düşündürmesi gerekir.

Tartışmalı Görüş: Kutsal Kitap'taki Tarihler ve Sayılar

Bu konuda ilginç olan şudur: Kutsal Kitap'taki sayıları birebir kabul etmek "tartışmalı" bir görüştür.¹⁰ Bu görüşün Musevilikte ve Kilise'nin erken çağlarında genel olarak savunuldu.¹¹ Bu görüşe göre, Yaratılış bölümündeki tüm sayılar birebir olarak sayılarak Dünya'nın yaşı saptanır. Böylece, Dünya'nın yaratılışından büyük Tufan'a kadar 1656 yıl geçer (Yar. 5). Tufan'dan İbrahim'in babası Terah'ın ölümüne kadar 427 yıl geçer (Yar. 11; Elç. 7:4). İsrail ataları 215 yıl Kenan'da geçici olarak ikamet eder.¹² Sonra İsrailoğulları 430 yıl boyunca Mısır'da kalır (Çık. 12:40). Mısır'dan Çıkış'tan Süleyman'ın tapınağın yapımına başladığı tarihe kadar 480 yıl geçer (1Kr. 1:6). Süleyman'ın krallığının dördüncü yılından Yeruslaim'in Nebukadnessar tarafından yıkılış yılına kadar 380 yıl geçer (1Kr ve 2Kr).¹³ Tüm tarihçiler İ.Ö. 587/586 yılını, Yeruslaim'in yıkılış yılı olarak kabul eder. Böylece Yeruslaim'in yıkılışından 2020 yılına kadar 2.606 yıl geçmiştir. Bu sayıları toplarsak, yaratılıştan bu yana en fazla 6.194 yıl geçmiştir.

Bu sayıların Mısır arkeolojisi ve kronolojisi üzerinde büyük bir etkileri olur. Genel arkeolojinin savunduğu kronolojiye göre, Mısır dönemi İ.Ö. 3.100'den İ.Ö. 525'e kadar sürmüştür.¹⁴ Toplam 2.575 yıllık bir tarih söz konusudur. Ancak Kutsal Kitap'taki Tufan sonrası tarihleri geçerli kabul edersek, söz konusu dönem yalnızca 1.993 yıl eder! İki kronoloji hesabı arasında 582 yıl fark vardır. Bundan dolayı bazı arkeologlar (özellikle imanlı olanlar) kısaltılmış bir kronoloji öne sürerler; bu arkeologların arasında Immanuel Velikovsky¹⁵, David Rohl¹⁶, D.A. Courville¹⁷, Peter van der Veen ve Uwe Zerbst¹⁸ vardır. Firavun hanedanlarının hepsinin peş peşe hüküm sürmedikleri görüşündedirler; bazıları aynı dönemde eşzamanlı krallık etmişlerdi. Bu fikir doğrultusundaki yeni kronolojilerin bazılarına göre söz konusu tarih aralığı, Kutsal Kitap'ın yıllarıyla örtüşecek şekilde, 1.993 yıl eder; buna bağlı olarak, Ortadoğu'nun güçlülerinden Hitit İmparatorluğu'nun ve Yunanistan'ın kronolojileri

¹⁰ Genellikle popüler bilimin kabullenmediği tüm konular, gazeteciler ve popüler yazarlar tarafından "tartışmalı" olarak tanımlanır. Meselâ, Gary Ezzo ve Robert Bucknam'ın *On Becoming Babywise* (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ikinci basım; Sisters, Oregon: Parent-Wise Solutions, 2001) pediatrik uzmanlar tarafından "tartışmalı" olarak tanımlanır, çünkü Ezzo ve Bucknam velilerin bebeklerden daha bilge oldukları iddia ederler. Çocuk büyütme hakkındaki popüler yazılar bu görüşte değildir.

¹¹ Bkz. "Abrahamic Religions", "Dating Creation", *Wikipedia*,

< https://en.wikipedia.org/wiki/Dating_creation#Abrahamic_religions > (12.11.2020 tarihinde erişilmiştir).

¹² İbrahim 75 yaşındayken Haran'dan ayrılır (Yar. 12:4). İshak İbrahim 100 yaşındayken doğar (Yar. 21:15). Yani aradan 25 yıl geçmiştir. İshak 60 yaşındayken Yakup'un babası olur (Yar. 25:26). Yani aradan 85 yıl geçmiştir. Yakup 130 yaşındayken Mısır'a göçtü (Yar. 47:28). Toplam 215 yıl eder.

¹³ Edwin R. Thiele, *The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings* (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 1983), s. 11-13.

¹⁴ "Egyptian Chronology," *Wikipedia*, < https://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_chronology > (12.11.2020 tarihinde erişilmiştir).

¹⁵ Immanuel Velikovsky, *Ages in Chaos* (New York: Doubleday, 1952). Bu kitap, iki cilt halinde, 2009 ve 2010 yıllarında Paradigma Ltd. tarafından yeniden basıldı.

¹⁶ David Rohl, *A Test of Time: The Bible - from Myth to History* (London: Century, 1995). Özeti için, bkz. "New Chronology (Rohl)", *Wikipedia*, < [https://en.wikipedia.org/wiki/New_Chronology_\(Rohl\)](https://en.wikipedia.org/wiki/New_Chronology_(Rohl)) > (29.03.2011 tarihinde erişilmiştir; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı).

¹⁷ D.A. Courville, *The Exodus Problem and Its Ramifications*, 2 Cilt (Loma Linda, California: 1971). Bu kitabı Courville'in kendisi sınırlı bir sayıda bastı. Baskısı artık tükendi ve bulunması çok zor. John Ashton ve David Downs, Courville'in fikirlerini genel kitleye yönelik olan *Unwrapping the Pharaohs* (Green Forest, Arkansas: Master Books, 2007) başlıklı kitaplarında sunup savunurlar. Maalesef Ashton ve Downs, bu fikirleri akademik standartlara ve tartışmalara uygun bir şekilde sunmuyorlar.

¹⁸ *Biblische Archäologie am Scheideweg*, ed. Peter van der Veen ve Uwe Zerbst (Holzgerlingen, Almanya: Hänssler-Verlag, 2002).

değişecektir.¹⁹ Ama bu yeniden düzenlenmiş kronolojiler, hem seküler arkeologlar²⁰ hem de bazı imanlı tarih bilimciler²¹ tarafından reddedilir.

Peki, Nihai Otorite Kimindir?

Yukarıda sunduğumuz iki görüşte de problemler vardır. Bu problemlerin çözümleri bulunabilir ama bunların bulunabilmesi için girişte sorduğumuz sorunun cevabını bulmamız gerekir: Tarihi ele alış açısından nihai otorite kimdedir? Usta kim, öğrenci kim?

Seküler bilim usta kabul edilirse, Dr. Mullen'ın öne sürdüğü gibi, Kutsal Kitap'ın yetkisi yok sayılmış olur. Kutsal Kitap, ya Merrill'in öne sürdüğü gibi, "*Heilsgeschichte*'dir, *Historie* değil"²² ya da sadece bir araya getirilmiş birkaç hoş öyküdür.

Kutsal Kitap usta kabul edilirse, seküler bilimin sunduğu teoriler hatalı kabul edilir. Bilim, Kutsal Kitap'taki verileri öğrenmelidir; Kutsal Kitap'ın sonuçları, sonunda bilimle doğrulanacaktır.

Daniel 5. bölümde adı geçen Belşazzar, yıllar boyunca seküler yorumcular ve arkeologlar tarafından hayal ürünü olarak görülürdü. 1923 yılında onun gerçekten yaşadığına dair ve Daniel'de anlatılan dönemde Babil'de krallık yaptığını belirten bir dikili taş bulundu. Bu, Kutsal Kitap'ın doğru ve seküler bilimin eksik olduğunu gösteren bir olaydı.²³

Ama Hoerth'ün bize hatırlattığı gibi, arkeoloji ve seküler bilimin görevi, Kutsal Kitap'ta anlatılanların gerçek olup olmadığını kanıtlamak değildir, Kutsal Kitap'taki gerçekleri aydınlatmaktır.

Arkeolojiyle desteklenen inanç savunmaları, geçen on yıllarda tarihi düzeltmek için önemli araç oldu ve eleştiriciler olduğu sürüce bu görevi görmeye devam edecektir. Ama müjdecî Hristiyanlar şunu anlamalıdır: Kutsal Kitap bazlı arkeolojinin en önemli yönü, Tanrı'nın bize verdiği gerçeklerin açıklandığı dönem ve bağlamları daha iyi anlayabilmemizi sağlamaktır. Müjdecî Hristiyanlığın güveni ve umudu, Kutsal Kitap'ın dışında herhangi bir kanıtla bağlı olmamalıdır –ve buna arkeoloji dahildir.²⁴

Son olarak şunu belirtelim: Eğer nihai otorite Kutsal Kitap ise, bizim çok alçakgönüllü olmamız gerekir. Kutsal Kitap, hem kurtuluş öyküsünü hem de tarihi gerçekleri içeren bir yapıttır. Ama bu yapıtta her şey net değildir. Kutsal Kitap'ı temel alan yorumcular olarak alçakgönüllülükle "Bunu bilemiyoruz" veya "Bunun çözümünü daha bulamadık" diyebilmemiz gerekir. Bazen çözüm bulunacaktır, bazen bulunmayacaktır. Ama bizim kanılarımız şuna dayalıdır: Tanrı'ya ve O'nun eşsiz Sözünün mükemmeliyetine olan imanımıza.

¹⁹ Bkz. "Implications for Egypt and her Neighbors", "New Chronology (Rohl)", *Wikipedia*, < http://en.wikipedia.org/wiki/New_Chronology_%28Rohl%29#Implications_for_Egypt_and_her_Neighbours > (29.03.2011 tarihinde erişilmiştir; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı).

²⁰ Bir özet için, bkz. "Reception", "New Chronology (Rohl)", *Wikipedia*, < [http://en.wikipedia.org/wiki/New_Chronology_\(Rohl\)#Reception](http://en.wikipedia.org/wiki/New_Chronology_(Rohl)#Reception) > (29.03.2011 tarihinde erişilmiştir; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı).

²¹ Meselâ Hoerth ve Merrill. Bkz. not 8.

²² Merrill, s. 17. *Heilsgeschichte* ve *Historie* Almancadan gelme teknik terimlerdir. *Heilsgeschichte* kurtuluş öyküsünü, yani Tanrı'nın dünyada insanları kurtarmak için yaptıklarını kasteder. Bunlar tarihi olabilir de, olmayabilir de. *Historie* ise asıl, verilere dayalı kronolojik tarihi kasteder.

²³ Bkz. John F. Walvoord, "Belshazzar's Feast and the Fall of Babylon", *Bible.org* < <https://bible.org/seriespage/chapter-5-belshazzar%E2%80%99s-feast-and-fall-babylon> > (17.03.2011 tarihinde erişildi; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı), "Antiochus Epiphanes and the Prophetic Specifications of Daniel", *At Issue* < <http://www.sdanet.org/atissue/books/qod/q28.htm> > (17.03.2011 tarihinde erişildi; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı).

²⁴ Hoerth, s.20-21.

1446: Mısır'dan Çıkışın Muhtemel Tarihlerinden İlki

Giriş: Tarihsel Bağlamın Önemi

Kutsal Kitap'ı elimize aldığımızda, ona öncelikle bir tarih kitabı olarak bakmayız. Genel olarak, Tanrı'nın insanlara aşk mektubu, kurtuluş öyküsü, insanın nasıl yaşaması gerektiğine dair el kitabı gibi ifadeler kullanılır. Ancak, bu yapıt tarihi olayları içerir ve bu tarihi olaylar hakkında tanrıbilimsel değerlendirmelerde bulunur. Eğer bu olaylar olmamışsa, onları temel alan tanrıbilimsel değerlendirmeler hakkında ne diyebiliriz? Benzer olarak, tarihi ortamından kopartılmış tanrıbilimsel değerlendirmeler kafamızı karıştırabilir ve sapkın öğretilere bile yol açabilir. Bundan dolayı Kutsal Kitap'a bakarken, kaydedilen olayların tarihi bağlamını göz önünde bulundurmamız şart.

Kutsal Kitap'ın tarihi çerçevesi ile seküler tarih biliminin sunduğu çerçeve bazen çelişir. Bu durumda ne yapmalı? Bu sorunun cevabını her Hristiyan tarih bilimci kendisi için çözmeli ve kullandığı sisteminin kendisi içinde tutarlı olmasına dikkat ederek görüşünü mantıklı bir şekilde savunabilmeli. Bu özellikle tarih anlayışımız için böyle olmalıdır.

Kutsal Yazılar seküler tarih biliminin günümüzde sunduğu "bilimsel" olarak tanımlanan yazılar gibi değildir. John N. Oswalt modern tarih bilimi hakkında yazarken şu gözlemlerde bulundu:

Günümüzün tarih kavramı ve bu tarihi kaydetme usulü Grek ve Kutsal Kitap temelli düşüncelerin çapraz üremesinden çıkmıştır. Dünyada ilk bulabileceğimiz tarih bilimi felsefesinin Augustinus'un Tanrı'nın Şehri yapıtı olduğu ikna edici bir şekilde öne sürülebilir.¹

Bu tarih bilimi felsefesi Eski Antlaşma kanonunun kapanmasından yaklaşık 500 sene, Yeni Antlaşma kanonunun kabulünden ise 59 sene sonra oluşmuştur.² Kutsal Kitap'taki tarih tam bizim anlayışımıza göre yazılmamış olsa da, açıkça güvenilir bir tarih anlatımıdır. Ancak Hristiyan tanrıbilimcilerin arasında bu yine de büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmaların en net örneklerinden biri ise İsrailoğulları'nın Mısır'dan ayrılışının hangi yılda gerçekleştiğidir.

Mısır'dan Çıkışın Tarihi

Kutsal Kitap'ı okuyan her birey, bu yapıtta İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışının tarihi bir olay olarak sunulduğunu kabul etmelidir. Mısır'dan Çıkış kitapçığı açıkça belirli bir dönemde gerçekleşen belirli olayları net bir şekilde kaydetmiştir. Kayıt olağanüstü olayları içerse bile, yazarın ciddi üslubu ve sunulan ince detaylar efsane veya kurgu olması ihtimalini çok zayıflatır. Ayrıca Mısır'daki arkeolojik buluşlar bu anlatımı desteklemektedir. Kullanılan isimler ve kültürel olaylar bildiğimiz Mısır ile büyük oranda örtüşür.

Ancak, bu olaylar ne zaman oldu ve bu zamanı bilmek neden önemlidir? Kutsal Kitap'taki kurtuluş tarihinde birkaç kilit nokta³ bulunmaktadır ve bu olay bunların arasında ikinci en önemdedir. Olduğu

¹ John N. Oswalt, *The Bible Among the Myths*, Amazon Kindle Sürümü (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 2009), Kindle Loc. 1657-1659.

² Eski Antlaşma kanonu en son İÖ 160 civarında belirlendi. Yeni Antlaşma kanonunun nihai kabulü ise İS 367 yılında İskenderiye Piskoposu Athanasius'un yazdığı Diriliş Bayramı mektubunda bulunur; bkz. İhsan Özbek, *İslam İliminde Kutsal Kitaplar* (İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitaplar, 2014), s. 188-189, 198-199. *Tanrı'nın Şehri'nin* tamamlanma tarihi İS 426 olarak bilinir; bkz. "Augustine of Hippo bibliography", *Wikipedia* < https://en.wikipedia.org/wiki/Augustine_of_Hippo_bibliography > (18.02.2017 tarihinde erişildi; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı).

³ Kurtuluş tarihinin kilit noktaları şunlardır: Yaratılış ve insanın düşüşü (Yar. 1-3), İbrahim'in seçilmesi ve kutsanması (Yar. 12:1-3), İsrail'in (Yakup) seçilmesi (Yar. 25:23; 32:28), Mısır'dan Çıkış (Çık. 13-14), Davut'un soyunun "sonsuz dek" kral

dönem ise Kutsal Kitap'ın kendi sunduğu kronolojiyi etkiler. Yaratılış kitapçığında geçen tüm olayların sosyal, kültürel ve tarihsel çerçevesi bu olayın olduğu döneme bağlıdır. Mısır'dan Çıkış için net bir tarih bulamazsak, İbrahim, İshak, İsrail ve oğullarının yaşadığı dönemleri doğru bir şekilde anlayabilmemiz zor olur ve metnin özgün anlamını çıkartmamızı engelleyip yanlış yorum yapmamıza ve böylece yararsız uygulama çıkartmamıza yol açabilir.

“Bu olaylar ne zaman oldu?” sorusu, günümüzde kullandığımız Miladi takvime⁴ dayalı bir sorudur. O dönem kullanılan takvimler epey farklılık gösterir. Eski Yunanların, Hititlerin, erken Mezopotamya uygarlıklarının, Kenan ve eski İsrail ve Mısır kronolojilerinin hepsi birbirlerinden bağımsız bir şekilde geliştirildi. Ancak, bunların hepsinin kesiştiği noktalar var ve bu noktalar günümüzün kronolojisinin gelişmesine yardımcı oluyor. Bu kronolojiler, yazılı kaynakları ve arkeolojik kazılarda bulunan nesnelere, yapıtları ve yazıları birbirleriyle karşılaştırmak suretiyle sonuç çıkartarak hazırlanır. Ancak bu kronolojiler arasında biri “mutlak” sayılmalıdır. Özellikle İÖ 9. yüzyıldan öncesi için bu konumu Eski Mısır kronolojisi alır.⁵ Ancak bu kronolojiyi Kutsal Kitap kronolojisiyle örtüştürme çabalarında belirli sorunlar vardır ve bundan dolayı Kutsal Kitap'a dayalı arkeoloji üzerinde çalışan uzmanlar arasında büyük tartışmalar yaşanır ve çok değişik sonuçlar sunulur.

Kutsal Kitap'ta anlatılan olayların gerçek olduğunu kabul eden tarih bilimciler ve arkeologlar genel olarak iki ayrı bakış açısına sahip olurlar. Bir grup, Kutsal Kitap'taki tarihlerin kelimesi kelimesine ciddiye alınması gerektiğine inanır. Diğer bir grup ise, arkeolojiye öncelik verip Kutsal Kitap'taki tarihlerin simgesel olduğunu öne sürer. Mısır'dan Çıkış için bu iki bakış açısına dayalı iki tarih sunulur: İÖ 1446 (erken tarih) ve İÖ 1270 (geç tarih).⁶ Türkçede mevcut yapıtların çoğu geç tarihi kabul eder.⁷

Erken Tarih (İÖ 1446): Kutsal Kitap'ı Temel Alan Tarih

Her iki görüşten tarih bilimciler, Kutsal Kitap'ın tarihlerini ciddiye aldıkları takdirde 1446 yılının olası olduğunu kabullenir. Zaten Türkçeye çevrilmiş yapıtların hepsinde bu tarihin de kabul edildiği yazılıdır. Peki, bu tarihe nasıl varılır? Kronolojiler belirli tarihler üzerine kurulu olmalıdır. Böylece eski kronolojilerde sözü edilen olaylardan ve dönemlerden yola çıkılarak bağlantı noktaları aranır. Ama tıpkı Edwin Thiele'nin yaptığı gibi⁸, başlangıç noktası olarak özgün kaynakta (yani Kutsal Kitap'ta) verilen sayıların tutarlı bir kronoloji sunup sunmadığını saptamalıyız. Buna göre, Çıkış'ın hangi yılda gerçekleştiğini birkaç kilit ayeti baz alarak saptayabiliriz.

İlkin 1. Krallar 6:1'de, “İsrail halkı Mısır'dan çıktıktan dört yüz seksen yıl sonra, Süleyman, krallığının dördüncü yılının ikinci ayı olan Ziv ayında⁹ RAB'bin Tapınağı'nın yapımına başladı” yazar. Eğer

---

olması (2Sa. 7), Babil'e sürgün ve dönüş (2Kr. 25; Ezr. 1), İsa Mesih'in doğumu, ölümü ve dirilişi (Luk. 1-2; Mat. 1:18-24; 26-28), kilisenin oluşması için Kutsal Ruh'un gönderilmesi (Elç. 2), Mesih'in dönüşü (Va. 19) ve yeni gök ve yeni yerin oluşturulması (Va. 21-22). En önemli olay ise İsa Mesih'in ölümü ve dirilişidir.

⁴ Miladi takvim hakkında daha çok bilgi edinmek için bkz. “Miladi takvim”, *Wikipedi*

< https://tr.wikipedia.org/wiki/Miladi_takvim > (18.02.2017 tarihinde erişildi; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı).

⁵ Yeni Asur ve yeni Babil kronolojilerinin güneş takvimine bağlı olmasından dolayı bunlar “mutlak” sayılır ve İS 9. yüzyıla kadar çok az sorun içeren bir kronoloji sunarlar. Bkz. Bernard Newgrosh, “Neue Überlegungen zur Chronologie des Alten Assyrien: Eine Kritik an der Konventionellen Chronologie”, *Biblische Archäologie am Scheideweg? Für und Wider einer Neudatierung archäologischer Epochen im alttestamentlichen Palästina* (Holzgerlingen, Almanya: Hänssler, 2002), s. 163.

⁶ Antik kronolojiler Miladi takvim ile eşleştirilince tarihlerde ufak bir kayma olabilir. Bundan dolayı çıkışın yılları 1447-1445 ve 1271-1269 arasında da kabul edilebilir.

⁷ Paul Lawrence, *Kutsal Kitap Tarihi Atlası* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2008), s. 36-37. William Sanford LaSor, David Allan Hubbard, Frederic Wm. Bush, *Eski Antlaşma'ya Genel Bakış* (İstanbul: Haberci, 2010), s. 89-91. *Holman Kutsal Kitap Rehberi*, dü. David S. Dockery (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2012) s. 138-139'daki metinde tarafsız olmaya denese de, s. 59'daki zaman çizelgesinde açıkça geç tarihi benimser. Bir tek *Açıklamalı Kutsal Kitap* (AKKİT) (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2010) net bir şekilde erken tarihi kabullenir (bkz. s. 80-81), ama bunu hiçbir destek sunmadan yapar. Bir tek Marc Madrigal, *Mısır'dan Çıkış ve Kenan Fetihleri* (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2015) kitabında erken tarihi savunur.

⁸ Bkz. aşağıda s. 50-52.

⁹ Ziv ayı Miladi takvimde yaklaşık Mayıs ayına denk gelir; bkz. *Holman Kutsal Kitap Rehberi*, s. 54-55.

Süleyman'ın krallığının dördüncü yılını Miladi takvime göre saptamak için bir yöntemimiz olursa, Çıkış'ın yılını bulmak kolay olur. Edwin Thiele'nin hesaplarına göre, bağlantı noktası III. Şalmaneser'in İÖ 853 yılında İsrail (kuzey) Krallığı'nın kralı Ahav ile savaşmasıdır.¹⁰ Bu tarih "mutlak" bir bağlantı noktası olarak kabul görür. Bu yıldan yola çıkarak Süleyman'ın tahta çıkma yılını bulabiliriz. Thiele'nin saptadığı kronolojiye göre¹¹ Süleyman'ın döneminde krallığın bölünmesinden Ahav'ın ölümüne kadar 78 yıl geçmiştir. Bu hesaba göre bölünme yılı İÖ 931 olarak saptanır. 1. Krallar 11:42'ye göre, Süleyman 40 yıl boyunca hüküm sürdü. Krallığı buna göre 971 yılında başlamıştır. Dördüncü yılı 966 ise¹² ve buna Çıkış'ın tarihine kadar 480 yıl eklenirse, Çıkış yılı için 1446 yılı sonucu çıkar.

Bu sisteme göre, Kutsal Kitap'taki sayılar baskın olur ve onlara öncelik verilir. Arkeolojik bulgular ve diğer uygarlıkların kronolojileri ise bunları desteklemek üzere yorumlanır.

Geç Tarih (İÖ 1270): Genel Kabul Gören Tarih

Diğer bir grup Hristiyan tarih bilimci ise arkeolojik bulgulara daha ağırlık verir. Bunların arasında *Kutsal Kitap Tarihi Atlas*'ın yazarı Paul Lawrence bulunur. Geç tarihi desteklemek için dört sav sunar:

- 1. İsraili köleler firavun için Pitom ve Ramses adında ambarlı kentler inşa etmişlerdir. Ramses adı şüphesiz büyük Mısır firavunu II. Ramses'i (İ.Ö. 1279-1213) işaret etmektedir. Ramses, Mısır'ın On Dokuzuncu Hanedanlığı'nın en büyük firavunuydu.*
- 2. İsraililer Goşen'de, yani Delta'nın doğusundaki bir bölgede yaşamışlardır. Mısır'dan Çıkış 7:23 firavunun bu bölge yakınlarında bir sarayı olduğunu belirtir. Ramses'in başkenti Delta'da yer alan Pi-Ramses'teydi (günümüzde Kantir adıyla bilinen bölge). Oysa On Sekizinci Hanedanlık'ın başkenti Delta'dan kilometrelerce aşağıda olan Tebes (No) Kenti'ydi.*
- 3. Firavunun adını belirtmediğini dikkat etmemiz gerekmektedir. Kutsal Kitap'ın Yaratılış ve Mısır'dan Çıkış kısımları boyunca kullanılan "firavun" unvanı, Mısır dilinde "büyük ev" anlamına gelen bir deyişten türetilmiştir. "Firavun", On Sekizinci Hanedanlık'a, yani III. Tutmosis'in (İ.Ö. 1479-1425) hükümdarlığından bir süre öncesine dek bir hükümdar unvanı olarak karşımıza çıkar. Kullanılmaya başlanmasından İ.Ö. onuncu yüzyıla kadar, "firavun" unvanı sıradan belgelerde yanına eklemiş bir kişi adı bulunmaksızın tek başına yer alırdı.¹³*

Bu savların yanı sıra, Lawrence Mısırlıların kullandığı takvimdeki bir özelliği öne sürer. "Mısır takvimine göre bir yıl sadece 365 gün olduğundan, takvim her dört yılda bir gerçek mevsimlerin 1 gün önüne geçiyordu. 1460 yıl sonra bu artık yılların toplamı 365 güne ulaşmaktaydı. Takvimin İ.S. 139 yılında gerçek mevsimlerle uyumlu olduğunu bilmekteyiz. Bu yüzden takvim ve gerçek mevsimlerinin birbirine uygun olduğu bir önceki tarih İ.Ö. 1317/21 ve ondan önceki ise İ.Ö. yaklaşık 2088 olmaktadır."¹⁴ Mısırlılar bu takvimi *Sopdet* (Grekçe *Sothis*) olarak bilinen Sirius yıldızının helyak doğuşuna bağlardı.¹⁵ Bu tarihi desteklemek için ayrıca Batı Tebes'den çıkan Grafitto 862 adıyla bilinen bir metin kullanılır. Buna göre II. Ramses'in halefi Mernepta'nın birinci yılının üçüncü ayında

¹⁰ Edwin R. Thiele, *The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings* (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 1983), s. 75-76, 94-95.

¹¹ Bkz. s. 50-52'deki tablo.

¹² Süleyman babası Davut ile eşzamanlı krallık etmişti (bkz. 1Kr. 1; 2:1-12). Yahuda krallarının (Süleyman dâhil) hüküm süreleri Thiele'nin araştırmalarına göre tahta çıkma yılı kronolojisi kullanılarak hesaplanırdı. Halefin krallığının ilk yılı selefinin ölümünden sonraki yıl olarak hesaplanırdı (bkz. "Edwin Thiele İbrani Kralların Gizemli Tarihini Nasıl Çözdü?", s. 7-8). Davut 971'de hâlâ hayatta olduğundan dolayı, Süleyman'ın dördüncü yılı 966 olarak hesaplanır, 967 değil. Ancak dördüncü yılı 967 olarak geçerse, Mısır'dan Çıkış 1447 yılına denk gelir ve bu elimizdeki Mısır kronolojilerinin esnekliğinden dolayı hiçbir fark yaratmaz.

¹³ Lawrence, a.g.e., s. 37.

¹⁴ A.g.e.

¹⁵ "Sirius", *Vikipedi* < <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sirius> > (18.02.2017 tarihinde erişildi; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı).

olan Nil suların alçalması İÖ 12 Ağustos 1213 tarihine denk gelip Mısır'dan Çıkış'ta belirlenen mevsimlerin 1270 yılında Mısır takvimindeki mevsimler ile örtüştüğü iddia edilir.

Bunların yanı sıra, Şeria ırmağının doğusundaki arkeolojik araştırmalarda 1300'e kadar İsraililerin orada zapt ettikleri iddia edilen yerleşimlerin varlığına dair hiçbir kanıt bulunmadığı öne sürülür. Şeria ırmağının batısındaki topraklarda ise 13. yüzyılda büyük çapta yıkım olduğu görülür ve bunun Son Tunç Çağı'nda gerçekleştiği kabul edilen Yeşu'nun önderliğindeki Kenan fethinin sonucu olduğu varsayılır.¹⁶

Ancak bu savların hepsi yukarıda yazılan sayılar ile eşleştirilemiyor. Çünkü bu tarihten Süleyman'ın tapınağının kuruluş yılına ancak 304 sene geçmiş olması mümkündür. Lasor, Hubbard ve Bush *Eski Antlaşma'ya Genel Bakış* başlıklı kitaplarında bu soruna şöyle bir cevap verir:

Fakat antik bir Yakın Doğu kitabı olan Eski Antlaşma, rakamları modern bir kronolojininkinden sıkça farklı biçimde kullanır. Bu nedenle 480 yıl "toplam" veya "sembolik rakam" olarak açıklanabilir. Muhtemelen 12 neslin her birinin kırk senesinin toplamına dayanır. Yazar gerçek zaman kalıpları oluşturmaktan çok, devirlerin sınırını belirtmeyi amaçlar.¹⁷

Geç Tarih Savlarına Eleştiri

Geç tarihi savunanların sunduğu savlar ilk bakışta çok tutarlı görünse de, bunların her birinde sorun vardır.

Tarihlerin Kısaltılması

İlkin Lasor, Hubbard ve Bush'un sunduğu tarihsel savlara bakalım. Eugene Merrill, *Kingdom of Priests* adlı kitabında bu fikri şöyle yanıtlar:

Eğer antik İsrail (veya herhangi başka bir) kronolojisinin bu yaklaşımı kullandığına ve bu yaklaşımın 1. Krallar 6:1'de kullanıldığına dair kanıt getirilebilseydi, savın kanıtlanmış olduğunu varsayabilirdik. Ancak böyle yapıldığına dair hiçbir kanıt yoktur. Bu olayın kaçınılmaz sonucu şudur: 480 yılı 300 yıla düşürmek için böyle bir hesap yapıp kişisel kanıları desteklemek herhangi bir tarih bilimcisine veya Kutsal Kitap âlimine uygun olmayan bir tavidir. Kutsal Kitap'taki tarihinin sunduğu kronolojik bilgilerin açık anlamını farklı bir şekilde görmek isteyen yorumcu bunu kanıtlamak zorunda olmalıdır.¹⁸

Eninde sonunda Kutsal Kitap'taki tarihleri kabul etmek istemeyen bunu yapmayacaktır. Ama bunları ortadan kaldırıp kendi kronolojisini üstün çıkarmak için bayağı kıvranması gerekecek.¹⁹

Şeriya'nın Doğusunda Arkeolojik Buluntu Yetersizliği

Şeria ırmağının doğusundaki arkeolojik bulgulara ve onların yetersizliğine gelince, yeni arkeolojik bulgular bu iddiayı tamamen çürütmüştür.

Çıkış'ın erken tarihinde Şeri Nehri'nin doğusunda yerleşim olmadığı sonucu, elli yıl önce bu bölgelerde yapılan yüzeyel gözlemlere dayanmaktadır. Daha sonra Divon'da yapılan kazılar 13. Yüzyılda yerleşim olduğunu göstermiştir. Heşbon'da ortaya çıkarılan bir mezarda İ.Ö. 1600'den kalma eşyalar bulunmuştur.²⁰

¹⁶ Holman *Kutsal Kitap Rehberi*, s. 139.

¹⁷ Lasor, Hubbard ve Bush, a.g.e., s. 91.

¹⁸ Eugene H. Merrill, *Kingdom of Priests* (Grand Rapids, Michigan: 1996), s. 67-68.

¹⁹ Lasor, Hubbard ve Bush ayrıca İsrail'in Mısır'a geçişinin Hiksos döneminde (15., 16. ve 17. Hanedanlıklar; İÖ 1674-1549) olması gerektiğini iddia ederler; bkz. a.g.e., s. 91. Ancak Eugene Merrill, bu argümanı Kutsal Kitap'ta bulunan kültürel ve toplumsal detayları kullanarak çürütüp (Merrill, a.g.e., s. 49-53), Yusuf'un 12. Hanedanlık'ın II. Amenemes (İÖ 1929-1895) döneminde Mısır'a sürüldüğünü iddia eder.

²⁰ Holman *Kutsal Kitap Rehberi*, s. 139.

John J. Bimson bu savın zaten 1970'de onu ilk öneren N. Gluek'ün kendisi tarafından reddedildiğini açıklar. Ancak bu sav yine de 1985 yılında bile erken tarihi savunmada kullanılmıştır!²¹ Bu tartışmalardaki en büyük sorunlarından birinin arkeologların muhafazakârlığı olduğu açıktır.

II. Ramses ve İsraililerin Kurduğu Kent

Lawrence'ın savlarına gelince, İsraililerin kurduğu Ramses adındaki ambarlı kentini (Çık. 1:11) yaptıran kralın II. Ramses olması gerekmiyor. Merrill, William Albright'ın zaten 1957 yılında Ramses isminin ta Hiksos döneminde var olduğunu kanıtladığını hatırlatır.²² Bazı tanrıbilimciler Mısır'dan Çıkış 1:11'de geçen orijinal isimlerin, o dönemin okurlarına yabancı geldiğinden dolayı sonradan bir editör tarafından güncel isimlerine dönüştürüldüğünü öne sürerler.²³ Merrill şöyle bir cevapta bulunur:

Bu muhakkak bir olası olsa da..., Ramses isminin Çıkış için önerilen erken tarihten önce kullanıldığı kanıtlanabilirse (ki bu kanıtlanmıştır) böyle bir sav yersiz olur.²⁴

Buna karşın Kutsal Kitap'taki kronolojiye bakıldığında II. Ramses'in değil, halefi Merneptah'ın Çıkış firavunu olması gerekir. Yetişkin olarak Mısır'dan ayrılan Musa (Çık. 2:11,15)²⁵ ancak onun ölümünü isteyen firavun öldükten sonra, seksen yaşındayken Mısır'a döndü (Çık. 7:7). Yani Musa en az kırk yıl boyunca gurbette kalmıştı. Eğer bu sayılar doğru ise, 19. Hanedanlık'ta en az kırk yıl hüküm süren tek firavun II. Ramses'tir.²⁶ Ramses'in babası I. Seti ise ancak 29 sene hüküm sürdü ve bu Musa'nın kırk sene gurbette kalmasını gerektiren bir süre değildir. Ancak Merneptah'ın da Çıkış firavunu olması olanaksızdır. Merrill bunu şöyle açıklar:

Geç tarih, çıkış sırasında küçük düşürülen hükümdarın Merneptah (1236-1223) olmasını gerektirir. Ama çıkış Merneptah'ın ilk senesinde olmuşa bile, ıssız bölgelerdeki kırk yıllık geçici ikamet Kenan fethinin ancak 1196'da başlamasını gerektirir. İsrail'in hâkimler dönemi buna göre, hükümlerin başlangıcı (fethin başlamasından kırk sene sonra, yani 1156) ile son hâkim Şimşon'un 1084'teki ölümü arasında sıkıştırılabilmeliydi (burada Samuel sayılmıyor, çünkü o krallık döneminde de yaşadı). Elimizdeki kanıtlarla nasıl oynanırsa oynansın, Hâkimler'in bu uzun dönemini yetmiş hatta yüz yıllık bir süreye sıkıştırmak mümkün değildir. Ayrıca, Merneptah hakimiyetinin beşinci yılında (1231) yukarı Kenan diyarına bir savaş seferi düzenledi. Bu seferde İsrail'le karşılaşp onları zapt ettiğini iddia eder. İsrail'in beş yıl içinde Mısır'dan kaçıp, Sina dağında vakit geçirip, ıssız bölgelerde dolaşıp, Sihon ve Og'u fethedip Kenan'a girip ülkeyi himayesinin altına alması açıkça olanaksızdır!²⁷

Bimson ayrıca Merneptah'ın dikilitaşının yazılış tarzının İsrail'in o dönemde çok güçlü ve zorlu bir rakip olduğunu kanıtladığını öne sürer.²⁸ Eğer geç tarihin şart koştuğu gibi İsrail Kenan'a daha yeni girmiş olsa, Merneptah niye onları böyle görsün?

Firavun'un Goşen Yakınlarındaki Konutu

Bimson sadece 19. Hanedanlık'ın Goşen bölgesinde olduğunu varsaymamızın yanlış olduğunu açıklar. O bölgelerde yapılan kazılarda 15. yüzyıldan da kalıntılar bulmuştur. Ayrıca H. Goedike'nin yazdığına

²¹ John J. Bimson, "Auszug und Landnahme – Mythos oder Realität?", *Biblische Archäologie am Scheideweg? Für und Wider einer Neudatierung archäologischer Epochen im alttestamentlichen Palästina* (Holzgerlingen, Almanya: Hänssler, 2002), s.399.

²² Merrill, a.g.e., s. 70; bkz. özellikle 35 no'lu dipnot.

²³ Merrill, a.g.e., s.71; 36 no'lu notunda Charles F. Aling, "The Biblical City of Rameses", *Journal of the Evangelical Theological Society*, Sayı 25 (1982), s. 136-37'yi kaynak olarak gösterir.

²⁴ A.g.e.

²⁵ Elç. 7:23'te şöyle yazar: "Kırk yaşını doldurunca Musa'nın yüreğinde öz kardeşleri İsrailoğulları'nın durumunu yakından görme arzusu doğdu."

²⁶ Merrill, a.g.e., s. 68. II. Ramses geleneksel kronolojiye göre İÖ 1304-1236 (68 yıl) arası hüküm sürmüştü.

²⁷ Merrill, a.g.e., s. 69.

²⁸ Bimson, a.g.e., s. 403.

göre, o bölgede 18. Hanedanlık'a ait kraliyet konutu bulunup kralın oraya düzenli bir şekilde denetleme yolculukları yaptığını açıkladı.²⁹ Yani, Firavun'un asıl başkenti güneyde olsa bile, 15. yüzyılda en azından Çıkış döneminde Goşen bölgesinde ikamet etmesi olasıdır.

Firavun Unvanı

Lawrence, "firavun" unvanının tek başına kullanılmasının geç tarihi desteklediğini açıkladıktan sonra, kendi savını şöyle fesheder: "Mısır'dan Çıkış öyküsünde firavunun adı teolojik nedenlerden dolayı belirtilmemiş olabilir. ... Bunun yerine İsraililer'e Mısır'dan çıkışı gerçekleştiren Tanrı'nın kim olduğuna açıklar."³⁰ Ayrıca, Lawrence'ın kendi sözlerine göre "'Firavun', On Sekizinci Hanedanlık'a, yani III. Tutmosis'in (İ.Ö. 1479-1425) hükümdarlığından bir süre öncesine dek bir hükümdar unvanı olarak karşımıza çıkar."³¹ Yani, Çıkış döneminin erken tarihinde bile Mısır kralı "firavun" olarak tanımlanmıştır. Eğer geleneksel görüş doğru ise, Musa Tevrat'ı ancak 1446'dan sonra yazmıştır ve bu o dönemdeki "firavun" unvanının kullanılış şeklini yansıtır.

Eski Mısır Takvimi ve Grafitto 862

Geç tarihi yanlılarının en kafa karıştırıcı savı, eski Mısır takvimidir. Sopdet tarihlemesi arkeolojik ve Mısır tarih bilimi çevrelerinde çok tartışmaya neden olmuştur. Çıkış tarihini belirlemek için Merneptah döneminden kalma bir duvar yazısı kullanılmaktadır. Grafitto 862 olarak bilinen bu duvar yazısı "Ebers Takvimi" olarak bilinen bir papirüs kullanarak yorumlanır. Ancak, eski Mısır bilimci David Rohl bunların ikisinin de çevirisinde ve yorumunda büyük sorunlar olduğunu açıklar.³² İlk Grafitto 862'nin yanlış çevrildiğini iddia ederek bunu çok dikkatli ve detaylı bir şekilde savunur. Lawrence'ın alıntıladığı, "Yıl 1, Akhet'in (Sel) üçüncü ayı, 3. gün"³³ olarak tercüme edilen metnin aslında "Yıl 2, Akhet'in ikinci ayı, 3. gün" olarak çevrilmesi gerekirdi.³⁴ Buradan eski Mısır takviminde 120 yıllık bir fark olduğunu ortaya çıkardı. Bu da Çıkış tarihinin Merneptah'ın dönemine denk gelme olasılığını ortadan kaldırdı.

Ayrıca eski Mısır takvimini Miladi takvim ile eşleştirmek üzere kullanılan Ebers Takvimi'nin eksik çevirisi, geç Çıkış tarihi için bu takvimi kaynak gösteren savları zayıflatır. Ebers Takvimi, I. Amenhotep dokuzuncu yılın üçüncü mevsiminin üçüncü ayının dokuzuncu gününe denk gelen Sirius yıldızının heylak doğuşunu kaydettiği takvimin ilk tercümanları tarafından öne sürülür. Bu bağlantı temel alınarak I. Amenhotep'in hükümranlık dönemi Miladi takvimle eşleştirilir. Ancak, eğer bu çeviri Rohl'un iddia ettiği gibi gerçekten eksik ise, papirüsteki içerikler Sopdet takvimi eşleştirmesini değil, I. Amenhotep'in her yıl Sopdet'in anısına yapılan bir töreni tarif eder.³⁵ Bu durumda Sopdet takvimi yanlılarının kullandığı en temel kanıtlardan biri yok olur ve buna göre de Çıkış'ı tarihlendirmek için kullanılan bu sav tamamen göz ardı edilmelidir.

Erken Çıkış Tarihinin Savları

Çıkış'ın erken tarihi (İÖ 1446) için başlangıç noktası nettir: Kutsal Kitap'ta verilmiş tarihler. Ancak bu tarihleri destekleyen maddeler var mı? Burada eski Mısır kronolojisi hakkında ve günümüzde

²⁹ Bimson, a.g.e., s. 398-399.

³⁰ Lawrence, a.g.e., s. 37.

³¹ A.g.e.

³² David M. Rohl, "Chronologische Überlegungen zur frühen Dritten Zwischenzeit", *Biblische Archäologie am Scheideweg? Für und Wider einer Neudatierung archäologischer Epochen im alttestamentlichen Palästina* (Holzgerlingen, Almanya: Hänssler, 2002), s. 32-33. David M. Rohl, "Über die Sothisdatierung als Argument zugunsten der konventionellen Chronologie", *Biblische Archäologie am Scheideweg? Für und Wider einer Neudatierung archäologischer Epochen im alttestamentlichen Palästina* (Holzgerlingen, Almanya: Hänssler, 2002), s. 155-158.

³³ Lawrence, a.g.e., s. 37.

³⁴ Rohl, "Über die Sothisdatierung als Argument zugunsten der konventionellen Chronologie", s. 157.

³⁵ Rohl, "Chronologische Überlegungen zur frühen Dritten Zwischenzeit", s. 32-33.

sertleşen bir tartışma bize iki değişik çözüm verir. İkisi de tatmin edicidir ama ikisinin de sorunları vardır.

Geleneksel Mısır Kronolojisine Göre Çıkış'ın Tarihsel Bağlantıları

İlk çözüm, Manetho'nun *Aegyptica*'sını temel alan olan geleneksel Mısır kronolojisine³⁶ dayalı olup Çıkış'ın II. Amenhotep döneminde olduğunu varsayar. Bu bize çok ilginç birkaç bağlantı sunar.

Musa bu kronolojiye göre büyük bir olasılıkla I. Thutmose döneminde doğdu. I. Thutmose'nin en iyi bilinen çocuğu oğlu II. Thutmose değil, dik başlı ve bağımsız kızı Hatşepsut idi. "Hatşepsut hakkında elimizde olan genel portre bu cesur kraliçeyi Musa'yı kurtaran firavunun kızı olarak tanımlamamıza yol açar. ... Musa 1526'da doğduğunda on altı yaşlarında olup onun kurtuluşunu sağlayabilmiştir."³⁷ Hatşepsut gerçekten bağımsız ve güçlü bir kadındı. Üvey oğlu III. Thutmose adına kral naibi olarak hüküm sürdükten sonra yaklaşık 22 sene de kendi adına hüküm sürdü. III. Thutmose ancak Hatşepsut'un ölümünden sonra kendi adına hüküm sürebildi.³⁸ "Eğer Musa gerçekten Hatşepsut'un manevi oğlu olarak büyütüldüyse, Hatşepsut oğul doğuramadığı için Musa genç Thutmose'ye büyük bir tehdit olmuştur. Yani Musa firavun adayı olabilirdi. Ancak semavi kökenleri bunu önlemiştir. Her durumda Musa ile firavun arasında gerçek bir düşmanlık var gibi görünmektedir."³⁹ Merrill burada ayrıca 18. Hanedanlık'ta Musa'nın kırk yıl topraklarından uzakta kalmasını sağlayabilecek tek kralın III. Thutmose (İÖ 1504-1450) olduğunu belirtir.

Merrill, Çıkış'ın II. Amenotep'in yedinci yılında gerçekleştiğini öne sürer. Bu dönemden önce II. Amenhotep Kenan ülkesine harekât yaptı ama yedinci yılından sonra bir daha kuzeye doğru bir sefer düzenlemedi. Bunun yanı sıra, II. Amenotep hükümranlığı süresince Kuzey Mısır'daki Memfis kentinde oturdu. Ayrıca halefi IV. Thutmose ilk doğan oğlu değildi. Bu Mısır'dan Çıkış 12:29'da geçen, "Gece yarısı RAB tahtında oturan firavunun ilk çocuğundan zindandaki tutsağın ilk çocuğuna kadar Mısır'daki bütün insanların ve hayvanların ilk doğanlarını öldürdü" ayetini yansıtır.⁴⁰

Kısaltılmış Mısır Kronolojisine Göre Çıkış'ın Tarihsel Çerçevesi

İlk 1873'te Jens Liebelein, Manetho'nun listesindeki önemli birkaç tutarsızlığı göz önüne serip eski Mısır kronolojisinin en az 250 sene kısaltılması gerektiğini iddia etti.⁴¹ 1970'li yıllara kadar bu iddia pek ilgi bulmadı, Peter James ve meslektaşları Liebelein'in tezlerini ciddiye almaya başlayınca kadar. Ancak bu tez Ortadoğu'daki tüm uygarlıkların genel kabul görmüş tarihi anlayışını alt üst ettiğinden dolayı, arkeoloji ve tarih bilimci toplumu bu fikre şiddetle karşı koymaktadır. Kısaltılmış kronoloji taraftarlarının sunduğu kronoloji, Kutsal Kitap'ta sunulan tarih akışıyla daha tutarlıdır.⁴²

Bu kronolojiye göre Mısır'dan Çıkış 13. Hanedanlık'ın I. Neferhotep'in döneminde olmuştur.

I. Neferhotep'in nasıl öldüğü bilinmiyor.⁴³ Ancak halefi olan kardeşi IV. Sobekhotep döneminde

³⁶ *Aegyptica*, Mısırlı tarihçi ve kâhin Manetho tarafından İÖ 3. yüzyılda derlendi. Firavun olarak bilinen Mısır krallarının listesini içeren ve bugün adlarını andığımız Mısır hanedanlarını tanımlayan bu yapıt günümüze parçalı halde ulaştı. Diğer yazarların yazılarındaki alıntılarını kullanarak büyük bir çoğunluğunu yeniden düzenlemek mümkündür ("Manetho", Wikipedia < <http://en.wikipedia.org/wiki/Manetho> > [18.02.2017 tarihinde erişildi; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı]). Kronolojiyi doğrulayıp eksiklerini tamamlamak için II. Ramses zamanından kalma Turin Kral Listesi ve Mısır'daki tapınaklarda ve mezarlarda bulunan birçok yazı kullanılabilir (Peter van der Veen ve Uwe Zerbst, "Das Problem: Die Archäologie Palästānas und die ägyptische Chronologie", *Biblische Archäologie am Scheideweg? Für und Wider einer Neudatierung archäologischer Epochen im alttestamentlichen Palästina* [Holzgerlingen, Almanya: Hänssler, 2002], s. 15).

³⁷ Merrill, a.g.e., s. 60.

³⁸ "Hatşepsut", Wikipeidi < <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hat%C5%9Fepsut> > (18.02.2017 tarihinde erişildi; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı).

³⁹ Merrill, a.g.e., s. 62.

⁴⁰ Merrill, a.g.e., s. 63.

⁴¹ Van der Ween ve Zerbst, "Das Problem: Die Archäologie Palästānas und die ägyptische Chronologie", s. 19.

⁴² Bu görüşün savunucuları ve temel anlayışı için bkz. "Son Söz Kimde?", s. 34-35.

⁴³ "Neferhotep I", Wikipedia < https://en.wikipedia.org/wiki/Neferhotep_I > (19.02.2017 tarihinde erişildi; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı).

“Hiksos” olarak tanınan 15. Hanedanlık gücü eline aldı.⁴⁴ Kısaltılmış kronolojiye göre I. Neferhotep’in ölüm yılı 1446/1445 yılına, yani firavunun ordusunun Kamış Gölü’nde yok olduğu zamana denk gelir. Mısır ordusu böyle bir olaydan sonra zayıflamış olmalıdır ve bu durum Hiksos halkının o bölgeye el koymasını etkilemiş olabilir.⁴⁵

Bu iki açıklama ikinci derece kanıtlara dayalı olsa da, Kutsal Kitap’taki tarih anlatımına daha yakın olur.

Kenan Fethi ve Erken Tarih Savıyla İlgili Arkeolojik Buluntu Yetersizliği

Geç tarihi savunan tarih bilimcilerin ve arkeologların erken tarihin savlarını yıkmak için öne sürdükleri iddialarından biri, 15. yüzyılın sonunda Kenan ülkesine bir halkın girip oradaki kentleri yok ettiğine dair bir kanıt bulamadıklarıdır. Burada ilk olarak Kutsal Kitap’taki kayıtları göz önünde bulundurmalıyız. Yeşu’nun tarih kaydına göre, Kenan fethinde sadece üç kent yıkıldı: Eriha (Yşu. 6:5,20), Ay (Yşu. 8:28) ve Hasor (Yşu. 11:11). Diğer kentlere İsraililer yerleşti. Kutsal Kitap kayıtlarına göre bu dönemde Kenan ülkesinde ateş ve yıkım getiren bir istilanın kalıntılarını bulmamız şaşırtıcı olurdu.

İkinci etapta Bimson’un şu gözlemini göz önünde bulundurmalıyız:

Genel olarak arkeoloji Kutsal Kitap’taki geleneklerin veya tarihsel gerçeklerin olup olmadığına karar verebilme konumunda değildir. ... Ortadoğu’daki kentlere gelince, vaktin ve nakdin kısıtlılığından dolayı, arkeoloji ancak höyüklerin çok küçük bir bölümünü kazabildi. ... Arkeolog Yigael Yadin bundan dolayı elimizdeki olanaklara göre Kuzey Celile bölgesindeki Hasor höyüğünün kazısını tamamlayabilmek için 800 sene gerekeceğini öne sürdü. ... Bunun yanı sıra arkeolojik kalıntıların sadece çok azı sağlam bir şekilde yıllar boyunca korunup günümüz arkeologlarının eline geçmiştir. ... Özellikle gerekli kanıtın yüzyılları atlatıp kâşif tarafından bulunması hiçbir şekilde garanti edilemez.⁴⁶

Bimson ayrıca aynı yazısında Yeşu 8. bölümdeki Ay kentinin 15. yüzyılda yıkılışı hakkında hiçbir kanıt bulunmamasının nedenin, ne Beytel ne de Ay kentinin doğru tanımlanmış olduğunu öne sürer.⁴⁷ Bunun yanı sıra II. Orta Tunç Çağı kazı katmanının yeniden tarihlendirilmesi gerektiği savında bulunur. Eğer bu katmanın tarihi kaydırılırsa, Eriha kentinin II. Orta Tunç Çağı’ndan kalıntıları Yeşu 6. bölümdeki anlatımı destekleyen bir bulgu olur.⁴⁸ Van der Ween ve Zerbst bu konu ile alakalı kısaltılmış eski Mısır kronolojisi veri kabul edildiği takdirde sorunun kendiliğinden çözüleceğine dikkat çeker.⁴⁹

Sonuç: En İyisi Kutsal Kitap’a Bağlı Olmaktır

Mısır’dan Çıkış’ın tarihi ile ilgili tüm tartışmaların temelinde şu soru yatmaktadır: Kutsal Kitap’ın bize verdiği kronoloji güvenilir midir? Kutsal Kitap’ı temel alan tarih bilimciler ve arkeologlar bu konuda bölünmüş durumdadırlar. Ancak, eğer Kutsal Kitap temel alınır ve varmamız gereken sonuçlar açıktır: Mısır’dan Çıkış 1446 yılında olmuş olmalı. Bu yıl, ataların yıllarında yaşanan olayları birçok bakış açısından çok daha anlamlı bir hale getirir ve sayılarda hiçbir değişime gerek kalmaz.

⁴⁴ “Sobekhotep IV”, *Wikipedia* < https://en.wikipedia.org/wiki/Sobekhotep_IV > (19.02.2017 tarihinde erişildi; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı).

⁴⁵ John Ashton ve David Downs, *Unwrapping the Pharaohs* (Green Forest, Arkansas: Master Books, 2007), s. 206. Ashton ve Downs’un kullandığı kronoloji D.A. Courville, *The Exodus Problem and Its Ramifications*, 2 Cilt (Loma Linda, California: 1971) yapıtında sunulan kronolojisine dayalıdır. Bu kronoloji de *Biblische Archäologie am Scheideweg? Für und Wider einer Neudatierung archäologischer Epochen im alttestamentlichen Palästina*, dü. Peter Van Der Ween ve Uwe Zerbst (Holzgerlingen, Almanya: Hänssler, 2002), s. 530-531’deki zaman çizelgesi tarafından desteklenmektedir.

⁴⁶ Bimson, a.g.e., s. 395.

⁴⁷ A.g.e., s. 408-411.

⁴⁸ A.g.e., s.405-406.

⁴⁹ A.g.e., s. 406’daki düzenleyicinin notu.

Eski Antlaşma'ya Dair Düşünceler

Buna karşın arkeolojiyi tarih anlayışını pekiştirmekte Kutsal Kitap'tan daha güvenilir bulan arkadaşlarımıza Alfred Hoerth'ün uyarısını alıntılalım:

Müjdecî Hristiyanlar, Kutsal Kitap'a dayalı arkeolojinin en büyük değerinin sırf Tanrı'nın verdiği gerçeklerin yer aldığı kültürel ve fiziki ortamı anlayabilmemizi sağlamak olduğunun farkına varmalıdır. Müjdecî Hristiyanların güveni ve umudu –arkeoloji dâhil– herhangi bir dışsal kanıtın üzerine kurulmamalı.⁵⁰

Bizim umudumuz ve güvenimiz Kutsal Kitap'a ve içeriğine dayalı olmalıdır. Buna Kutsal Kitap'taki tarihi olayların tarihsel ve kültürel çerçevesini saptamak da dâhil olmalıdır.

---

⁵⁰ Alfred J. Hoerth, *Archaeology and the Old Testament* (Grand Rapids, Michigan, Baker Books, 1998), s. 21.

Musa'nın Yasasının İkamesi: Eski Antlaşma'da Nasıl Bildirildi?

Kilisenin başladığı dönemden günümüze kadar Eski ile Yeni Antlaşma arasındaki ilişki Hristiyan öğretilerinde gergin bir iklimde ele alınagelmıştır. Bu iklimin geniş bir yorum yelpazesi vardır. Belirli kesimler, Eski Antlaşma'daki yasaların tüm Hristiyanlar için bir şekilde geçerli olduğunu iddia eder. Öbür uça ise bazı günümüz vaizlerinin, "Hristiyanların imanlarını Eski Antlaşma'dan çözmeleri gerekiyor"¹ savı yer alır. Yeni Antlaşma'nın kendisine bakarsak, özellikle Pavlus'un yazılarında Yasa'nın günümüzdeki geçersizliği vurgulanmaktadır (bkz. özellikle Galatyalılar'a Mektup). İsa Mesih'in, "Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim" (Mat. 5:17) sözlerine değinerek, Pavlus Yasa'nın ancak vaadi alan ve İbrahim'in soyundan gelen Kişi gelene dek antlaşmaya eklendiğini yazar (Gal. 3:19). Yasa bizim için bir "eğitmen"² (Gal. 3:23). Mesih'teki yetkinlik gelince, bu eğitime artık gerek kalmadı; biz artık O'nun gücüyle Yasa olmadan yaşayabiliriz (Gal. 3:25-29). Bu bakış açısından Yeni Antlaşma'nın Musa'nın yasasının ikamesi³ olduğu açıktır. Ancak, bu sadece ve sadece Mesih'ten sonra netlik kazanmış bir durum mudur, yoksa Musa'nın bildirdiği Yasa'nın sınırlı olduğu Eski Antlaşma'da bile görülür mü? Bu bölümde bu sorunun cevabını beraber irdeleyeceğiz.

Musa ile yapılan antlaşmanın ortadan kalkacağı beklentisi temel olarak üç yerden görülebilir:

1. Yeremya 31:31-37
2. Hezekiel 36:22-30
3. Hezekiel 40-48

Bu üç bölüm Yasa'nın Tekrarı 30:1-10'u (özellikle 6. ayeti) temel alır. Beraber bunlara tek tek bakalım.

Yüreklerin Sünneti: Yasa'nın Tekrarı 30:1-10

Eski Antlaşma'daki gidişatın tamamı Yasa'nın Tekrarı 28 ve 30:1-10 bölümlerinde önceden bildiriliyor. 28. bölümde ele alınan itaatin getirdiği bereketlerin ve itaatsizliğin getirdiği lanetlerin sonucu, İsrail halkının Yahve'nin vaat ettiği topraklardan sürülmesidir. Ancak, tövbe ettiklerinde Yahve onları vaat edilen topraklara geri getirecektir. Bunun ötesinde, Tanrı şu vaatte bulunur:

Sizin ve çocuklarınızın yüreğini değiştirecek. Öyle ki, O'nu bütün yüreğinizle, bütün canınızla sevesiniz ve yaşayasınız. (Yas. 30:6)

¹ Michael Grybowski, "Christians Must 'Unhitch' Old Testament from Their Faith, Says Andy Stanley", *The Christian Post*, < <https://www.christianpost.com/news/christians-must-unhitch-old-testament-from-their-faith-says-andy-stanley.html> > 09.05.2018 (07.03.2019 tarihinde erişildi; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı).

² Frank Thielman "eğitmen" sözcüğü hakkında şu gözlemlerde bulunur: "Pavlus'un Sina antlaşmasını bu ifade ile tanımlaması, söylemek istediğini daha da netleştirir. Grekoromen dünyasında 'eğitmen' (*paidagogos*), çocuklar yetkinliğe erişene kadar koruyucu, sert amir ve öğretmen olarak görev alan bir ev kölesiydi (Gal. 3:23-25). Pedagogun himayesinde olanlar bazen koruyucularını şefkatle anmış olabilir; ancak hiciv ve resim sanatlarında böyle bir eğitmen sıklıkla her itaatsizliği sertçe cezalandırmak isteyen, eli sopalı biri olarak çizilirdi. Galatyalılar 3:23'te açıktır ki, Pavlus'un Sina antlaşmasını bir pedagoga benzetmesinin iki nedeni vardır: günahı açığa çıkarıp cezalandırdığını vurgulamak ve aynı zamanda geçici doğasını açığa çıkarmak." F. Thielman, "Law", *Dictionary of Paul and His Letters*, dü. Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin ve Daniel G. Reid (Downer's Grove, Illinois: InterVarsity Press, 1993), s. 539.

³ Buradaki "ikame" sözcüğü TDK Güncel Türkçe Sözlük'e göre isim olarak "Yerine koyma, yerine kullanma" ve sıfat olarak "Yerine konulan, yerine geçen" anlamına gelir ("ikame", *Güncel Türkçe Sözlük* < <https://sozluk.gov.tr/?kelime=ikame> > [12.11.2020 tarihinde erişildi]). Bu sözcüğü kullanmamın nedeni, Musa'nın yasasının ne feshedildiğini ne de yenilendiğini vurgulama isteğimidir. Musa'nın yasası tamamlandığından dolayı onun yerini yeni bir antlaşma, yeni bir yasa almıştır.

“Yüreğini değiştirecek” ifadesi İbranicede tamı tamına “yüreğinizi sünnet edecek” olarak geçer.⁴ Bu tabir Kutsal Kitap'ın devamında bir bireyin yüreğinin tamamen Tanrı'ya bağlı olduğunu ifade etmek için kullanılır. Hâlbuki buradaki vurgu, Yahve'nin bu değişimi doğüstü yolla gerçekleştireceğidir. Değişimin (“sünnetin”) hedefi ise, İsrail topluluğunun ve her bir bireyinin Yahve'ye derinden bağlı olması ve bu bağlılıkla yaşama kavuşabilmesidir. Musa ayrıca şöyle bir peygamberlikte bulunur:

Siz yine RAB'bin sözüne kulak verecek, bugün size ilettiğim buyrukların hepsine uyacaksınız.
(Yas. 30:8)

Yürek değişiminin getirisi, Yahve'nin Musa aracılığıyla verdiği buyruklara uyulmasıydı. Buyruklar o dönemde halkın imanını göstermesi için verilmişti. Yenilenmiş bir yürek, yasanın temelinde yatan buyrukları (Yas. 6:5; Lev. 19:18; Çık. 20:1-17; Yas. 5:5-21) yerine getirmeye yatkın olacaktır. Buradan kolayca, Musa'nın “bugün size ilettiğim buyrukların” İsrail için sonsuza dek geçerli bir yönerge olacağını var sayabiliriz. Musa'nın verdiği Yasa ortadan kalkmayacak gibi görünüyor. Ancak, İsrail tarihinin başında verilen bu vaatler, Yeremya ve Hezekiel aracılığıyla daha derin bir netlik kazanır ve bu yasanın geçiciliği vurgulanır.

Yeni Antlaşma: Yeremya 31:31-37

“Yeni antlaşma” ifadesi ilk defa Yeremya kitabında geçer. Ondan önceki peygamberlerin ilettiklerinin temelleri üzerine kurulu olan bu fikir, Yeremya'nın vahyin gelişimine en önemli katkısı sayılabilir.⁵ Halkın geri dönüşünü, arındırmasını ve bereketini açıkladıktan sonra, Yeremya şöyle devam eder:

“İsrail halkıyla ve Yahuda halkıyla yeni bir antlaşma yapacağım günler geliyor” diyor RAB, “Atalarını Mısır'dan çıkarmak için ellerinden tuttuğum gün onlarla yaptığım antlaşmaya benzemeyecek. Onların kocası olmama karşın, bozdular o antlaşmamı” diyor RAB. “Ama o günlerden sonra İsrail halkıyla yapacağım antlaşma şudur” diyor RAB, “Yasamı içlerine yerleştirecek, yüreklerine yazacağım. Ben onların Tanrısı olacağım, onlar da benim halkım olacak. Bundan böyle kimse komşusunu ya da kardeşini, 'RAB'bi tanıyın diye eğitmeyecek. Çünkü küçük büyük hepsi tanıyacak beni” diyor RAB. “Çünkü suçlarını bağışlayacağım, günahlarını artık anmayacağım.” (Yer. 31:31-34; vurgu eklenmiştir)

Yorumcu Charles Feinberg bu bölüm hakkında şu gözlemlerde bulunur:

Bu vaat “yeni bir antlaşma”ya dairedir ve Tanrı'nın idaresinde (yani insanlarla ilgilenme yönteminde) radikal bir değişimi önceden bildirir. Yeremya'nın yeni antlaşmayı önceden bildirmesiyle, Musa'nın antlaşması eski antlaşma olmuştur (bkz. İbr. 8:13).⁶

İbranicede “antlaşma yapmak” ifadesi tam tamına “antlaşma kesmek” (bkz. Kitab-ı Mukaddes) olarak yazılır. Eski Antlaşma'daki “antlaşma” olarak tanımlanan vaatler bir kurban keserek yürürlüğe girerdi (Yar. 8:20; 15:9-10; Çık. 24:5).⁷ Bu ifade yeni antlaşmanın da kan dökülerek yürürlüğe girmesi gerektiğini açıklar. Bundan dolayı, İsa'nın katıldığı o son Fısh yemeğindeki, “Bu kâse, sizin uğrunuza akıtılan kanımla gerçekleşen yeni antlaşmadır” (Luk. 22:20) sözü, özellikle kutsal yazıları iyi bilen öğrencilerinin gözlerini açmış olmalıdır. Yeni antlaşma başladı ve bu antlaşma İsa'nın kanı aracılığıyla yürürlüğe geçecekti, çünkü kurban O'ydu (bkz. Ysa. 53:10).

Yeremya bu antlaşmayı önceden bildirirken antlaşmanın mensuplarını vurgular: Yahve ile İsrailoğulları. Bu hâlâ bir milli antlaşmadır ve özellikle İsrail içindir. Tanrı'nın diğer uluslar için

⁴ Bkz. Kitab-ı Mukaddes: “Ve Allahın RABBİ bütün yüreğinle ve bütün canınla sevmek için yaşıyasın diye, Allahın RAB senin yüreğini ve zürriyetinin yüreğini sünnet edecek” (vurgu bana aittir).

⁵ Yeremya'nın diğer önemli katkısı, sürgünün 70 yıl süreceğiyle ilgili bildirimidir (Yer. 25).

⁶ Charles L. Feinberg, *The Expositor's Bible Commentary: Jeremiah*, dü. Frank E. Gaebelin (Grand Rapids, Michigan: Zondervan Corporation, 1998), STEP Elektronik Baskı.

⁷ “Covenant”, *Nelson's New Illustrated Bible Dictionary*, dü. Ronald F. Youngblood (Nashville, Tennessee: Thomas Nelson Publishers, 1995), e-Sword Elektronik Baskı. Bunun tek istisnası Tanrı'nın Davut ile yaptığı “tuz antlaşması”dır (krş. 2Sa. 7; 1Ta. 17 ve 2Ta. 13:5 KK dipnotu).

tasarısı ve İsraili olmayan imanlıları da kabul edeceği Yeşaya tarafından net bir dille bildirilmiştir (bkz. Yşa. 49:1-8; 52:10 ve özellikle 56:3-8). Ama *bu antlaşma* İsrail içindir!

Tanrı'nın "Atalarını Mısır'dan çıkarmak için ellerinden tuttuğum gün" Musa aracılığıyla yaptığı antlaşma, halk tarafından bozulmuştu, bundan dolayı yeni bir antlaşma yapılması şarttı. Bir antlaşma, taraflardan birinin ihlal etmesi durumunda bile yürürlükte kalmaya devam eder.⁸ İhlal edilmiş antlaşma ancak ikame antlaşma gelince yürürlükten kalkar. İşte Yahve de bunu vaat ediyor! Peki, bu yeni antlaşma nasıl olacak?

Öncelikle, Yahve yasasını her insanın içine yerleştirecek, yüreğine yazacak. Bu bize Yasa'nın Tekrarı 30'daki Musa'nın verdiği buyruklara uymak kavramını hatırlatır. Yasa, "Tanrı'nın halkının doğasının bir parçası olacak; içgüdüsel olacak."⁹ Artık yazılı bir yasa olmayacak; halk nasıl yaşaması gerektiğini net bilecek. Tanrıları Yahve'yi tüm yürekleriyle, tüm canlarıyla ve tüm güçleriyle sevecekler (Yas. 6:5) ve komşularını kendileri gibi sevecekler (Lev. 19:18). Nasıl davranacaklarını bilecekler. Artık Musa'nın yasasındaki "şu durumda şöyle yapacaksın" gibi ifadeler gerekmeyecek.

Bunun yanı sıra, "küçük büyük hepsi tanıyacak" RAB'bi! Buradaki "tanıma" kelimesi İbranicede en derin deneyimsel bilgiyi ifade eden *יָדָא* (*yāda'*) sözcüğüdür. Bu sözcük (bilme) karı koca arasındaki en derin ilişkiyi de ifade eder.¹⁰ Böylece burada belirtilen ifade, hem birey hem toplum olarak herkesin Yahve'yi *taniyacağıdır*. RAB'bin nasıl düşündüğünü, nasıl hareket ettiğini, hangi sıfatlara sahip olduğunu özel bir şekilde bileceklerdir. Artık aracı gerekmeyecektir.¹¹ Her bireyin Yahve'ye doğrudan yaklaşmaya hakkı var.

Yahve bu antlaşmayı günahların bağışlanmasına bağlıyor. Suçlar bağışlanacak, günahlar anılmayacak.¹² Bu söz okuyuculara hemen Mika 7:18-20'deki şu sözleri çağrıştırmış olmalıdır:

Senin gibi suçları silen, kendi halkından geride kalanların isyanlarını bağışlayan başka tanrı var mı? Sonsuza dek öfkeli kalmazsın, çünkü sadık olmaktan hoşlanırsın. Bize yine acıyacaksın, çiğneyeceksin suçlarımızı ayak altında. Bütün günahlarımızı denizin dibine atacaksın. Geçmişte atalarımıza ant içtiğin gibi, Yakup'un ve İbrahim'in torunları olan bizlere de verdiğin sözü tutacak ve sadık kalacaksın.

Yahve bunu nasıl gerçekleştireceğini yaklaşık 100 sene önce Yeşaya 52:13-53:12'de açıklamıştı. Yeremya bunu yineliyor. Yahve Yeremya aracılığıyla *neyi* yapacağını –yeni antlaşmayı getireceğini– açıklarken, bunu *nasıl* yapacağını Hezekiel'e bırakıyor.

Yüreklerin Yenilenmesi: Hezekiel 36:22-30

Hezekiel'in bildirilerinin çoğunluğu yargı içerse de bu peygamber Yeşaya'dan sonra İsrail halkına yönelik gelecek için en görkemli bildirimde bulunmuştur. 33. bölümün sonunda Yeruşalim'in düşüşüyle ilgili bildirimden sonra, Hezekiel'in ağzı Yahve tarafından açılıyor ve Hezekiel artık yargı değil, avuntu sözlerini de bildirir. Ancak, Hezekiel'in Tanrı'nın kutsallığı için gayreti bu vaatleri verirken bile önceki günahlarını hatırlatması ile görülür. 34. bölümden başlayarak, kitabın sonuna kadar Yahve İsrail'i nasıl yeniden canlandıracağını, kurtaracağını ve ülkeye yerleştireceğini açıklar. Bu bölümün ilk yarısında Hezekiel Yeremya'nın sözlerini çağrıştıran bir vaatte bulunur. Bu bildirinin

⁸ "Contracts vs. Covenants – Why the Difference Matters", NewCREations
< <https://newcreations.org/contracts-vs-covenants-why-the-difference-matters/> > (04.10.2018 tarihinde erişildi; 12.11.2020 tarihinde doğrulandı).

⁹ Feinberg, a.g.e.

¹⁰ Terence E. Fretheim, "יָדָא' (yāda' I)", *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*, dü. Willem VanGemeren (Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House, 1997), s. 409-414.

¹¹ Feinberg, a.g.e.

¹² Lütfen dikkat edin, anmamak unutmaktan farklıdır. Tanrı'nın suçları anmaması, onları aklına getirmeyeceğini gösterir. Aklına gelse de "bunları düşünmeyeceğim"i ifade eder. Unutmaktan öte bir duruştur bu.

tarihi tam olarak bilinmiyor ama Yeruslaim'in düşüşünden sonra verilmesi, Hezekiel'in Yeremya'nın sözlerini okuduğunu olası kılar.

Yahve'nin yürekleri yenilemesi hakkındaki Hezekiel'e bildirisi 36:22-30 ayetlerinde geçer. RAB, halkını kendi hatırı için kurtardıktan sonra onları arındıracaktır. Bu arındırmanın doruk noktası ise 26. ve 27. ayetlerde görülür:

Size yeni bir yürek verecek, içinize yeni bir ruh koyacağım. İçinizdeki taştan yüreği çıkaracak, size etten bir yürek vereceğim. Ruhumu içinize koyacağım; kurallarımı izlemenizi, buyruklarıma uyup onları uygulamanızı sağlayacağım. (Hez. 36:26-27)

Christopher Wright bu bölümü yorumlarken bize şunu hatırlatır:

16, 20 ve 23. bölümler gösterdiği gibi, İsrail ara sıra itaatsizlik eden bir çocuk ya da zaman zaman flörtçü bir eş değildi. Yahve'nin antlaşma taleplerini görmezlikten gelmekte ve antlaşmanın dışında kalan uluslarda görülen kötülük düzeyine durmaksızın sürüklenmekte, daha derinlerine batmakta inatçı, kasıtlı ve düzelmez bir kararlılıkla direnç göstermişlerdi. Sorun sadece davranışlarında değildi, davranışlarının –belirgin özellikleri olan tutumlarının ve düşünce tarzlarının– kaynağındaydı da. Kısacası, sorun “yüreklerinde” ve “ruhlarında”ydı.¹³

Tanrı'nın bu sorunu kökünden kazınması gerekiyordu. 26. ayet Hezekiel 11:9'un bir yinelemesidir. David Block, kalbin (İbr. לֵב – *leb*) ve ruhun (İbr. רוּחַ – *ruah*) “insanın hislerin, iradesinin ve düşüncesinin içsel mahalli” olduğunu hatırlatır. “İsa'nın yüzyıllar sonrası söylediği gibi (Mat. 15:17-20), Hezekiel de asilik sorununun ve Yahve'ye karşı günah işlemesinin dışsal eylemlerden öte köklenmiş olduğunu anladı.”¹⁴ “Yasa'nın Tekrarı 30:6'daki grafik metafordaki Tanrı'nın 'yüreklerini sünnet etmesini' beklemek artık yetmiyordu. Artık çok daha radikal bir ameliyat gerekmektedir.”¹⁵ Ancak Tanrı'nın mucizevi bir eylemi bu derin sorunu çözebilirdi. Rab bunu halkına yeni bir yürek vermekle çözüyor. Davut'un Mezmur 51:10'daki duası artık gerçek oluyor. Yahve'ye bağlı irade, düşünce şekli ve hisler her bir İsrailinin öznelikleri haline geliyor. Ama Yahve'nin bundan öteye yapacaklarını, Mesih'in gelişinden yaklaşık 200 sene önce peygamberlik eden Yoel'e verilen şu sözle öğreniriz:

Ondan sonra bütün insanların üzerine Ruhum'u dökceğim. Oğullarınız, kızlarınız peygamberlikte bulunacaklar. Yaşlılarınız düşler, gençleriniz görümler görecek. O günler kadın, erkek kullarınızın üzerine de Ruhum'u dökceğim. (Yoe. 2:28-29)

Bu inanılmaz bir vaattir. Yahve kendi Ruh'u aracılığıyla halkının buyruklarını takip etmesini sağlayacaktı. İsrail yasaya uymak için şimdiye dek sahip olmadığı güce kavuşacaktı artık. Bu itaatkâr tutum sadece ve sadece Tanrı'nın müdahalesi ile gerçekleşebilir.¹⁶

Hezekiel 36:28'de geçen, “Atalarınıza verdiğim ülkede yaşayacak, benim halkım olacaksınız, ben de sizin Tanrınız olacağım” ifadesi, Levililer 26:12'yi çağrıştırır, ancak başka bir antlaşmanın yürürlüğe gireceğini ifade eder. Yeremya'nın sözü ile bağdaştırılınca bunun yeni antlaşma olduğunu varsayabiliriz. Hezekiel'in bu bölümü Tanrı'nın vereceği bereketlerin listesiyle bitiyor. Bu bereketler Yasa'nın Tekrarı 28:1-13'teki kutsalmaları çağrıştırır.

Rab 37. bölümde Hezekiel'e bu vaadi görsel yolla anlatan bir görünüm daha verir. Bu bölümde yeni antlaşmanın halka özel doğası bir daha vurgulanır: Bu yeni antlaşma Yahuda ve İsrail ile yapılacaktır. Bu anlayışın ışığında, 38. ve 39. bölümde Tanrı'nın halkını Gog ve Magog'tan kurtarması, onların ülkede yaşayacakları bereketin bir kanıtı olarak algılanmalıdır.

Tanrı halkını kurtardı. Onların yüreğini değiştirdi ve kendisine bağladı. İsrail bir millet olarak artık dışsal yasalara bağlı olmayacaktır. Ama bu yeni koşullarda Tanrı'ya nasıl yaklaşacaklar?

¹³ Christopher J.H. Wright, *Hezekiel'in Mesajı* (İstanbul: Haberci Yayıncılık, 2014), s. 406.

¹⁴ David I. Block, *The Book of Ezekiel: Chapters 25-48* (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing, 1998), s. 355.

¹⁵ Wright, a.g.e., s. 407.

¹⁶ Bkz. Block, a.g.e., s. 356.

İstediklerinde önüne gelebilecekler mi? Yoksa bunun için yeni kurallar var mı? Bu soruların cevabı Hezekiel'in son sekiz bölümünde bulunur.

Yeni İbadet Düzeni: Hezekiel 40-48

Hezekiel 36-48 bölümleri genel olarak apokaliptik yazı olarak kabul edilir. Yahve'nin halkı için gelecekte yapacaklarını çok net kaydeder. Bu bölümlerde İsrail'in yeni bir tapınağa (40:3-43:7), yeni bir ibadet düzenine (44:1-46:24) ve sınırları yeniden belirlenmiş bir ülkeye (47:1-48:35) sahip olacağı açıklanır. Hezekiel 40-48, Tevrat'taki Buluşma Çadırı (Çık. 25-40) ve ibadet ile ilgili yönergeleri (Levililer) çağırıştırır. Hezekiel'e verilen bu görüm ikinci bir ibadet yasası olarak sınıflandırılabilir. Bu bölümler genel olarak şu üç yaklaşımla yorumlanır:

1. Alegorik: Bu görüm simgesel olarak Kilise ile yerine gelmiştir.
2. İdealist: "Tanrı'nın halkının gelecekteki yenilenmesinin ideal, belki de abartılı ve simgesel öğelerle bezenmiş anlatımı olarak kabul"¹⁷ edilir.
3. Lafzi: Bu görüm Mesih'in bin yıllık egemenliğinde (Va. 20:1-6) kullanılacak tapınağın, ibadet düzeninin ve ülke sınırlarının önceden bildirimidir.

Her bir yaklaşımın iddiasının güçlü ve zayıf noktaları vardır. Block yorum kitabında idealist yaklaşımı benimser. Özellikle Hezekiel'in görümündeki "idealist ve akıl almaz" olan unsurları vurgulayarak, Hezekiel'in bu tapınağın, ibadet düzeninin ve yeni sınırların birebir gerçekleşeceğini varsaymadığını öne sürer.¹⁸ Evet, Hezekiel'e bildirilen yasa Musa'ya bildirilene çok benziyor ve eski yasaya büyük saygı duyuyor ama burada söz konusu ana fikir ibadetin ruhsallaştırılmasıdır. Block, Yuhanna'nın ve Pavlus'un bu görümün attığı temeller üzerine kurulu olan kendi görüşleri ve teolojilerine başarıyla gönderme yapar.¹⁹ Hezekiel'e bildirilen yeni ibadet yasasındaki ruhsal gerçeklerin yansımasını kilise çağında görmekteyiz. Ancak bu durum, söz konusu vaatlerin Mesih'in ikinci gelişinde birebir gerçekleşmesine engel oluşturmaz. Kutsal Kitap'ta devamlı olarak ruhsal ve fiziksel gerçeklerin birbirlerine bağlı olduğunu görürüz.

Bu görümde Hezekiel için birkaç kilit olay vardır:

İlki Yahve'nin kutsallığının korunmasıdır. Bu bildiriye göre halk artık direkt olarak Yahve'nin huzuruna çıkıp kutsallığını lekeleyemeyecektir (Hez. 44). Ancak bu durum yeni gök ve yeni yeryüzünde olamaz, çünkü orada günah olmayacak (bkz. Va. 21:3-8). Şimdiki düzende murdarlık hâlâ ihtimaldir.

İkinci olarak, Yahve'nin görkemi tapınağa geri geldiği ve halkının arasına yerleştiği bildirilmektedir (Hez. 43:1-4). Yahve'nin kendisi artık halkın arasında yaşamaktadır ve kentin ismi "Yahve burada" olacaktır (48:35). Bu görüm, Hezekiel 36:28'deki vadin yerine gelmiş halini göstermektedir.

İbadet yasasına gelince, göz önünde bulundurulması gereken birkaç nokta var. Levililer 1-5'te geçen beş sununun hepsi ismen geçer ama sadece yakmalık (הֲלֵב - 'ôlâ) ve günah (חַטָּאת - *hattâ't*) sunularına önem verilir. Michael Morales bu sunuları *Who Shall Ascend the Mountain of the Lord?* başlıklı kitabında biraz farklı tanımlar. Onun tanımı aslında bu sunuların dini fonksiyonlarını netleştirir. הֲלֵב ('ôlâ) kelimesi "yukarı çıkmak" anlamına gelen הֲלָץ ('alâ) kökünden gelir.²⁰ Sunudan yükselen duman insanın Yahve ile ilişkisini simgeler. Tamamen yakılan bu sunu, ibadet edenin Yahve'ye bağlılığının ve huzuruna yükselişinin göstergesidir. Bundan dolayı Morales bunu "yükseliş sunusu" olarak tanımlar.²¹ Hezekiel'deki yakmalık sunular da bunun için kullanılır. 43. ve 46. bölüm arası yükseliş

¹⁷ Christopher L. Church ve E. Ray Clendenen, "Hezekiel", *Holman Kutsal Kitap Rehberi*, dü. David S. Dockerty (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2012), s. 440.

¹⁸ Block, a.g.e., s. 501-502.

¹⁹ A.g.e., s. 502-506.

²⁰ Richard E. Averbeck, "הֲלֵב ('ôlâ I)", *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*, dü. Willem VanGemeren (Grand Rapids, MI: Zondervan Publishing House, 1997), s. 407.

²¹ Michael L. Morales, *Who Shall Ascend the Mountain of the Lord?* (Nottingham, İngiltere: Apollos, 2015), s. 122 vd.

Eski Antlaşma'ya Dair Düşünceler

sunusundan on beş defa söz edilir. Bildirilen bu yeni düzende, Musa'nın yasasından farklı olarak, günde sadece bir yükseliş sunusu sunulmaktadır (46:13).

Günah sunularına gelince, Morales burada "paklama" kelimesini kullanır, çünkü bu sunuların asıl görevi, insanı Tanrı'nın huzuruna çıkabilmesi için temizlemesidir.²² Hezekiel'de geçen tüm paklama sunuları ya sunağın kutsanması için (Hez. 43:19-21) ya da toplumsal temizlenme içindir (Hez. 45:17,19,22,23,25). Eğer Hezekiel 36:26-27'de söz edildiği gibi yürekler değiştiyse, bireysel bir paklama sunusuna ihtiyaç kalmamıştır. Fısıh bayramını kutlama yönergeleri de değişmiştir (Hez. 45:21-24): Artık kuzu kurban edilmeyordur. İlk gün günahları paklama sunusu olarak bir boğa kesilir, sonraki sunuların hepsi koç ve boğadır. Acaba kuzunun olmaması, Mesih'in Fısıh kuzusu olarak sunulmasından dolayı mıdır (bkz. 1Ko. 5:7)?

Hezekiel'e bildirilen bu yasa aslında Musa'ya verilen yasaya çok benziyor. Aralarında çok paralellik var. Bunlar da gelişigüzel verilmiş olamaz. Buna göre Hezekiel'in yasasının Musa'nın yasasının yerini aldığını söyleyebiliriz. Yine buna göre, belirlenen zaman geldiğinde, İsrailoğulları ülkeye dönüp Yahve ve Mesih tarafından yönetildiklerinde, Hezekiel 48'de tanımlanan sınırlarla onlara verilen topraklara yerleşip bu tapınakta bu ibadet yasasını kullanacaklardır. Böylece Musa'nın yasasının ikamesi olan yeni bir düzen başlayacaktır.

Sonuç

Yaşadığımız Yeni Antlaşma döneminde biz aslında Musa'nın yasasına tabi değiliz. Yeni Antlaşma'daki yazılarda bu çok net görülür (örn. Elç. 15; Galatyalılar'a Mektup). On emrin hepsinin bir şekilde Yeni Antlaşma'da yinelenmesi ve derinleştirilmesi de bunu destekler. Biz artık Mesih İsa'nın doğruluğuyla yaşıyoruz. Eski olan gitmiş, yeni olan gelmiştir.

Bunlar tüm açıklığıyla Yeremya ve Hezekiel tarafından önceden bildirildi. İsrail halkı bile kendileriyle yapılan yeni antlaşmaya göre artık Musa'nın yasasına boyun eğmek zorunda değiller. O yasanın ikamesi geldi! İsrailoğullarını yeni bir düzen, yeni bir yürek ve Yahve ile yeni bir ilişki bekliyor. Bunlar gelene dek eski yasa altında ezilmeye devam edecekler. Ama Mesih Yeruşalim'de taht kurduğunda, İsrail halkı bu yeni antlaşmanın tüm bereketlerine kavuşup refah içinde yaşayacak. Bundan emin olabiliriz, çünkü Yahve sadıktır.

---

²² A.g.e., s. 124.

Eski Antlaşma'daki Savaşlar: Nasıl Yaklaşılmalı, Ne Öğretilmeli?

Savaş bu bozulmuş dünyanın bir parçasıdır. Öyle ki dünya tarihi savaşlara göre yazılır. Bundan Kutsal Kitap bile muaf değil. Eski Antlaşma'da savaşlar çok büyük bir rol oynar. O kadar büyük bir rol oynar ki Rut ve Ezgilerin Ezgisi kitapçıkları hariç tüm kitaplarda sözü geçer. Kutsal Kitap sadece savaş hakkında bilgi verse, sorun olmazdı. Ancak bundan öte Tanrı, halkına savaşmasını buyuruyor. Bunlar bizim bugün uzaktan izlediğimiz savaşlar gibi değildi. Bunlar gerçek, kanlı, acımasız ve gaddar savaşlar idi. Erkek kadın, yavru yaşlı demeden yığınlarca öldürülüyor ve bunlar tek Tanrı'nın adı uğruna, Yahve'nin seçilmiş halkı tarafından yapılıyor. Hristiyanlar olarak bu duruma yaklaşımımız nasıl olmalı? Bu metinleri okurken ne hissetmeliyiz? Çocuklarımıza neyi öğretmeliyiz?

Eski Antlaşma Savaşlarının Etkisi

Eski Antlaşma'daki savaşlar, tarih boyunca üç büyük din üzerinde çok büyük bir etki bırakmıştır. Bu etki hem bireysel hem de geneldir. Peter C. Craigie 1978'de yazdığı *The Problem of War in the Old Testament* başlıklı kitabında¹ bu konuyu irdeliyor. Kişisel soruların içinden en önemlisi ahlâk ile ilgilidir.

Hristiyanlıktaki ahlâki öğretiler yalnızca Yeni Antlaşma üzerine mi kurulu olmalıdır? Yoksa Kutsal Kitap'ın tümünü ele alarak mı? Eğer Kutsal Kitap'ın tümü ahlâk bilimiyle alâkalı ise (On Buyruk Eski Antlaşma'da geçiyor ya), savaş meşru bir şekilde sürdürülebilir manasına gelir mi? Savaş meşru olarak sürdürülebilirse, bu fikir Yeni Antlaşma ile birazcık da olsa çekişmez mi?

Bu sorular çok önemlidir ve cevapları ilk olarak şahsen çözülmelidir. Ancak bu sorulara verdiğimiz şahsi cevaplar, başkalarına verdiğimiz öğretileri etkiler. Craigie kitabında bu şahsi görüşlerin öğretilere yansıyan ilginç bir etkisini gösterir: Çocuklarımızı eğitirken Eski Antlaşma'daki savaşları anlatıp onlardaki kanlı kahramanları yüceltmekte sorun görmüyoruz (örneğin, Davut, Şimşon, Yeşu). Ancak çocukları cinsellikten korumaya çalışıyoruz.³ Çocuklar sınırsızca Yeşu, Hâkimler, Samuel ve Krallar kitaplarından kan akan öyküler dinler; evlilikteki cinselliği erotik dil ile yücelten Ezgilerin Ezgisi ise yetişkinlere mahsus tutulur. Burada bir tutarsızlık var. Hangisi aslında daha kötü; şiddet mi, yoksa evliliğin kutsal sınırlarında yer alan cinsellik mi?

Bu kişisel soruları şimdi bir yana bırakalım. Eski Antlaşma'daki savaşlar toplumda genel bir etki sergiler. İslamiyetteki "kılıçlı cihat" kavramı, biraz da olsa Tevrat ve tarih kitapçıklarındaki "RAB'bin Savaşları"ndan (Say. 21:14; 1Sa. 18:17; 25:8 vd.) etkilenmiştir. Craigie özellikle Kuran'daki 8. Sure'nin Eski Antlaşma'ya çok yakın bir dil kullandığını hatırlatır.⁴ Orta Çağ'daki Haçlı Seferlerinin teolojik altyapısı Eski Antlaşma'ya dayanıyordu.⁵ Modern çağlarda bile, Eski Antlaşma'yı temel alan fikirler, hem yanlış teolojik uygulamalar hem de Hristiyanlığı eleştirenler tarafından yanlış sonuçlara

¹ Peter C. Craigie, *The Problem of War in the Old Testament*, (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1978).

² A.g.e. s. 11-12.

³ A.g.e. s. 16-17.

⁴ A.g.e. s. 25.

⁵ Bu gözlemde bulunurken, Craigie şöyle yazar: "Tabii ki, Haçlı Seferleri, Orta Çağ Hristiyanlığının içindeki ve dışındaki bir sürü karmaşık etkiyi göze alarak yorumlanmalıdır. Eski Antlaşma haçlı seferlerini başlatmadı, ancak onlara teorik bir altyapıyı sağlamak için kullanıldı." A.g.e. s. 28.

ulaşılmasına yol açar.⁶ Aslında bu savaşlar bazı tanrıbilimcileri öyle etkilemiştir ki Eski Antlaşma'nın gerçekten vahiy olduğunu sorgulamışlardır.

Tarihin öğrettikleri, bizi Eski Antlaşma'yı ciddi bir şekilde çalışmaya davet eder. Öğretiler, Kutsal Kitap'ın tümü göz önünde bulundurularak anlaşılmalıdır. Öğretileri insani amaçlar uğruna kullanma tehlikesinin varlığının farkında olmalıyız.⁷

Savaşın Kötülüğü ve Tanrı'nın Yakınlığı

Şunu açıkça belirtmeliyiz: Savaş kötüdür. Savaş günahın sonucudur ve insanın düşmüş doğasının büyük ölçekte belirtisidir (Yak. 4:1).⁸ Devletler tarafından sürdürülürse bile, savaşın temelinde bencillik vardır. "Hedef insandan daha değerlidir" der. Katliam ve muharebe insanın hayatını aynı şekilde hor görür.⁹ Ancak, Tanrı bu kötülüğü kullanarak dünyaya iyilik getirir.

Tevrat'taki savaşlara baktığımızda, en zoru, Yahve tarafından buyurulan Kenan toprakları fethidir. Yasa'nın Tekrarı 20:10-20'de Tanrı, Musa aracılığıyla İsrailoğullarına savaş ile ilgili yasaları açıklar. Bunların içinde, "Ancak Tanrınız RAB'bin miras olarak size vereceği bu halkların kentlerinde *soluk alan hiçbir canlıyı yaşatmayacaksınız*" (Yas. 20:16)¹⁰ buyruğu yer alır. Bu çok sert bir buyruktur ve aslında bizim için kabullenmesinin çok zor olması gerekir. Kadın erkek, yaşlı çocuk demeden Kenanlı herkes kesilecekti. Sevgi olan Tanrımız buna nasıl izin verebilir? Kenan fethini İslamiyet'teki "kılıç cihadı" ile karşılaştıran İmad Shehadeh şu gözlemlerde bulunur:

1. *Bu [Kenan fethi] tek seferlik bir buyruktur, tüm zamanlar için değil.*
2. *Bu tek bir ülke içindir, tüm ülkeler için değil. Vahyi yerine getirmek için günahı yargılar. Belirli bir dine bağlılık yaratmak için değildir.*
3. *Tanrı'nın kutsallığını gösterir, gücünü değil. Hedefi tüm yeryüzünü kutsamaktır, onu zapt etmek değil. Söz konusu olan halkı için savaşan Tanrı'dır, Tanrısı için savaşan halk değil.*
4. *Bu savaş Tanrı'nın sadık doğasına bağlıdır, değişkenliğine değil.*
5. *Tanrı'nın Mesih'in ölümü aracılığıyla tüm halkların hak ettiği yargı ve gazabı kendi üzerine almasının bir işaretidir.¹¹*

Shehadeh'in bu gözlemleri aslında Craigie'nin düşünceleri ile aynıdır: Eski Antlaşma'daki şiddetli savaşların anlamı Tanrı'nın insana yakınlığı ile çözülebilir.

Varlığın Efendisi olan Tanrı, ayrıca tarihin de Efendisi'dir. Kendi amaçları için o kötü insani oluşuma [savaşa] katılmıştır. Savaşa katılımının ahlâki varlığını değil, iradesini ve eylemlerini yansıttığını söyledik. İnsanın esas kurtuluşunu sağlamak için, Tanrı insanlar aracılığıyla etkin olur. Dünyada, olduğu halde etkin olur. Eğer Tanrı'nın eylemlerini yerine getirmesi için

⁶ Bkz. "Amerika'nın din savaşçıları", *Radikal*, 29.06.2009 < <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=793121&CategoryID=100> > (29.03.2012 tarihinde erişildi; 13.11.2020 tarihinde doğrulandı). Burada hem Jesus Camp'ın kurucusu Becky Fisher'in teolojisi tamamen yanlış hem de bu yanlış Tanrı anlayışından yola çıkan isimsiz *Radikal* yazarının yorumu.

⁷ Craigie, s. 28-29.

⁸ A.g.e., s. 81.

⁹ A.g.e., s. 56-57. Ama bunun yanında şu gerçek de vurgulanmalıdır: Bu ifadeler ve altıncı buyruk (Çık. 20:13; Yas. 5:17) ölüm cezasını geçersiz kılmaz. Altıncı buyruk savaşı da yasadışı haline getirmez. İdam ve altıncı buyruk, insan hayatının değerini ifade eder ve bu değeri koruma altına alır. Bkz. Yar. 9:5-6 ve Craigie, s. 58-59.

¹⁰ Vurgu eklenmiştir. Bunun nedeni, Yas. 20:18'de belli olur: "Öyle ki, ilahlarına taparken yaptıkları iğrençliklere uymayı size öğretmesinler, siz de Tanrınız RAB'be karşı günah işlemeyesiniz."

¹¹ İmad Shehadeh, "Review: Allah A Christian Response", *The Gospel Coalition*, 15.08.211, < <https://www.thegospelcoalition.org/themelios/review/allah-a-christian-response/> > (13.11.2020 tarihinde erişildi).

günahsız insanlar ve günahsız toplumlar gerekli olsaydı, Tanrı insanlar ve insani oluşumlar aracılığıyla hiçbir şey yapamazdı.¹²

Bu, özellikle İsrail'in tarihine baktığımızda açığa çıkar. Yeşu ve Samuel kitaplarında İsrail, Yahve'nin Kenanlılara yargısının aracı oluyor. Ancak, İsrail kralı Omri (1Kr. 16:25) ve Yahuda kralı Manaşe'nin dönemlerinde, İsrailoğulları "RAB'bin İsrail halkının önünde yok ettiği uluslardan daha çok kötülük yaptılar" (2Ta. 33:9b). Böylece Yahve İsrail ve Yahuda krallıklarını cezalandırıp onları ulus devleti olarak yok etti. Bu zapt, peygamberlerin "yeni" bir krallığı, bir yürek krallığını vahiy etmesiyle sonuçlandı (örn. Yer. 24:7; 32:39-40; Hez. 11:9; 18:31; 36:26).

Kahraman Kavramı

Böylece, Kutsal Kitap'ı öğretirken "kahramanları" nasıl görmemiz gerekir, sorusuna geliyoruz. Çocukken, Davut ile Golyat'ın öyküsü (1Sa. 17) bana sık sık anlatılırdı. Artık benim de çocuklarım var ve o hikâyeyi anlatan birkaç kitabımız var. Kahraman genç Davut¹³, kötü cengâver dev Golyat'ı başka hiç kimsede bulunmayan bir cesaret göstererek taş ve sapan ile yeniyor. Ne güçlü bir genç! Ancak, Kutsal Kitap'ın geniş bakış açısına göre, Davut'u kahraman kılan cesareti değil, Tanrı'ya olan imanı ve bağlılığıdır (1Sa. 13:14; Elç. 13:22).

Bu da bizi nihai kahramana ulaştırır: Nasıralı İsa. İsa'nın öğrencileri bile O'nu galip bir kral olarak görüyordu. İsa, Tanrı'nın egemenliğini kendi gücü ile kuracaktı. Ancak, Eski Antlaşma'daki "yeni antlaşma"yı (Yer. 31:31) yerine getirmek için, İsa Mesih'in şiddet kullanan bir kral olarak değil, şiddete maruz kalan bir kurban olarak gelmesi şarttı.

Şiddeti Aşmak

Dünyadaki ulusların hepsi şiddet kullanarak ayakta durur. Bu şiddetin görülür, zorba olması gerekmez. Sadece ordunun ve polisın olması yeterlidir. Yok edilmek istemeyen her ülkenin bir şekilde şiddete başvurması gerekir. Buna ekonomik, diplomatik veya sözel şiddet de eklenmelidir.¹⁴ "Tanrı'nın Egemenliği'nin vatandaşları şiddet ihtiyacına bağlı olmamalıdır. Onlar ihtiyacın üstesinden gelmelidir."¹⁵ Efendimiz İsa Mesih nasıl şiddete boyun eğmekle kendini güçlü gösterdiyse, Mesih'in takipçileri olarak bizim de bu gücü kullanmamız gerekir. İnsanlar doğal olarak şiddetten korkar. Korku da insanları yönetmek için kullanılır.¹⁶ Bundan dolayı korkusuz bir şahıs, devletlerin ve kuruluşların en korktuğu şeydir. Hristiyanların aslında korkusuz olmaları gerekir. Tanrı Yeşaya'ya şöyle seslendi:

Onların entrika dediği her şeye Siz entrika demeyin; Onların korktuğundan korkmayın, yılmayın. Her Şeye Egemen RAB'bi kutsal sayın. Korkunuz, yılmığınız O'ndan olsun. (Yşa. 8:12-13)

Yuhanna'da, "yetkin sevgi korkuyu siler atar" (1Yu. 4:18) yazılmıştır. Mesih'in gösterdiği bu yetkin sevgi zorbalıktan, şiddetten bile korkmadı.¹⁷ Hristiyanlar olarak biz de böyle bir sevgiye, böyle bir korkusuzluğa çağrıldık. İdeal olan budur.

¹² Craigie, s. 96.

¹³ Say. 1:3'e göre İsrail ordusuna alınan erkekler yirmi yaşında oluyordu. Davut'un orduya alınmaması, onun yirmi yaşından küçük olduğunu gösterir. Ayrıca sekiz kardeşin en küçüğü olup sadece üç ağabeyi asker olma yaşında olduğuna göre (1Sa. 17:13), Davut'un en fazla 14 veya 15 yaşında olması mümkündür (eğer İşay'ın tek karısı ve çocukların arasında birer yaş varsa). İşay birden fazla karıya sahip olsa bile, Davut'un yaşı 16'dan büyük olamazdı.

¹⁴ Craigie bu kavramları çok detaylı bir şekilde "War and the State" başlıklı bölümünde inceliyor. Craigie, s. 65-74.

¹⁵ A.g.e., s. 102.

¹⁶ Michael Crichton, *State of Fear*, (New York: HarperCollins Publishers, 2004) romanında bu fikri çok güzel bir şekilde açıklar.

¹⁷ Burada bazıları İsa Mesih'in Getsemani bahçesindeki duasını (Mat. 26:39,42; Mar. 14:35-36; Luk 22:41-42) korkusunun kanıtı olarak gösterebilir. O da insandı ve bir nevi korku göstermesi normal olurdu. Ancak, O bu korkunun üstesinden gelip "senin istediğin olsun" dedi ve çarmıha gitti.

İki Dünyanın Vatandaşı

Ancak bu düşmüş dünyada ideallere ulaşmak zordur ve bazen imkânsızdır. Biz hem Tanrı'nın Egemenliğinin hem de yaşadığımız devletlerin vatandaşlarıyız. Böylece bir ikilem yaşarız. Eğer vatandaş olduğumuz ülke başka bir ülkeye savaş ilan ederse (ki bu kesinlikle olacak bir olaydır) veya başka bir ülkeye ekonomik veya sözel baskı yaparsa, nasıl davranmalıyız? Tamamen barışçı olup savaşa karşı mı çıkmalıyız? Peki, ya kötülük olan savaş daha büyük bir kötülüğü önleme amacını güdüyorsa (İkinci Dünya Savaşı'nda müttefik kuvvetlerin Hitler'e karşı savaştığı gibi)?¹⁸ O zaman ne yaparız? Polisin suçlulara karşı kullandığı şiddet hakkında ne düşünüyoruz? Bunların hepsi zor sorular. Craigie şöyle yazıyor:

Vergi ödemeyi reddetmeye hazır olmazsam, oturduğum ülkede tamamen barışçı olmam mümkün değil: ödediğim vergiler polisi, orduyu ve şiddet araçlarını destekler. Bunlar devletin gerekli (ama iyi olmayan) araçlarıdır. Aynı zamanda Adil Savaş teorisini veya memleketimin sürdüreceği savaşları sözel olarak destekleyemem. Çünkü gerekli olan şiddet bile her zaman kötüdür, her zaman Tanrı Egemenliği'nin ilkelerine aykırıdır. Bu "iyi niyetli" (mesela, soykırımı önlemek) olsa bile doğrudur.¹⁹

Öneriler

Bu gerçekleri göz önünde bulunursak, Hristiyanlar olarak Eski Antlaşma'daki savaş hakkındaki öğretilerimiz her zaman Yeni Antlaşma'nın bakış açısından olmalı. Eski Antlaşma'ya ait kavramlar (özellikle Yasa ve savaş ile ilgili olanlar) Yeni Antlaşma kavramlarını kullanarak günümüz açısından "tercüme" edilmelidir. Eski Antlaşma'daki savaşlar aslında genel olarak gerçekçidir ve bunu da öğretirken açıklamalıyız: savaş korkunç bir şeydir. Günah da korkunç bir şeydir ve bunun yargısı korkunç olacaktır!

İ.Ö. 1400'den 586'ya dek Kenan topraklarında var olan İsrail devletleri bir ülke devletiydi. Bundan dolayı onların savaşması mantıklıydı. Ancak, Tanrı'nın Egemenliği gözle görülür bir ülke devleti değildir. Kilisenin tarihte yaptığı gibi şiddeti kullanması tamamen yanlıştır.

Eski Antlaşma'da geçen "RAB'in fetih savaşları" kavramını temel alan herhangi bir Hristiyan cihat²⁰ öğretisi gayrimesrudur ve Eski Antlaşma'nın öğretisinin tamamını anlama yetersizliği gösterir.²¹

Burada sadece kılıçlı kurşunlu cihatlardan söz etmiyoruz. Burada "gerçeği korumak için" kasıtlı küçük düşürücü iftira veya sözel şiddet geçerlidir. "Müslümanlara uyarlı" İncil tercümelemeleri karşıtlarının veya Rob Bell'in *Love Wins*²² kitabına karşı bazılarının tavırları buna birer örnektir. Gerçek Hristiyanlara böyle sapkınlıklara karşı öfkeli bir şekilde tepki vermek, bağırıp çağırmak, isim takmak yakışmaz. Gözyaşıyla, üzüntüyle, alçakgönüllü bir kalple kardeşlerimize yaklaşmamız gerekir. Onlar bize karşı ağır sözler kullanırlarsa da kullansınlar ama biz öyle karşılık vermeyelim. Bazen en akıllıca şey susmaktır (Özd. 17:28 ve Vai. 3:7b).

¹⁸ Buna genellikle "adil savaş" adı verilir. Bkz. James Glass, "Ahlak Bilimi: Hristiyanların Savaşa Yaklaşımı", *e-manet*, Sayı 3: Ekim-Aralık 2003, s. 6-8.

¹⁹ Craigie, s. 110. Vurgu kendisine ait.

²⁰ Craigie, İngilizcede "crusade" kelimesini kullanır. Bu Türkçede genel olarak "Haçlı Seferleri" olarak tercüme edilir. Ancak bu bağlamda İslami bir terim olan "cihat", "crusade" in gerçek manasına daha yakındır, yani din uğruna yapılan savaş.

²¹ Craigie, s. 97.

²² Rob Bell, *Love Wins: A Book About Heaven, Hell and the Fate of Every Person Who Ever Lived* (New York: HarperOne, 2011). Bell'in kitabındaki öğretiler evrensel kurtuluş sapkınlığına çok yakındır ve Amerika'daki müjdeciler Hristiyanlar arasında aşırı sert tepkilere neden olmuştur. Birkaç örnek için Bell'in kitabı hakkındaki kötü (1 yıldızlı) yorumlara bir göz atın: "Customer Reviews: Love Wins: A Book About Heaven, Hell and the Fate of Every Person Who Lived", *Amazon.com*, < http://www.amazon.com/Love-Wins-About-Heaven-Person/product-reviews/006204964X/ref=cm_cr_dp_qt_hist_one?ie=UTF8&filterBy=addOneStar&showViewpoints=0 > (25.06.2012 tarihinde erişildi; 13.11.2020 tarihinde doğrulandı).

Ama en önemlisi, Eski Antlaşma'yı bir bütün olarak öğretmekten vazgeçmeyelim. Yeni Antlaşma'yı gerçekten anlayabilmek için Eski Antlaşma'yı bilmek şarttır. Buna orada geçen savaşlar da dahildir; çünkü bu savaşların korkunçluğu, gelecek barış çağının ve savaşın olmadığı yeni dünyayı daha da muhteşem kılar.

Tanrı'nın Davut ile Antlaşmasının Işığında Tanrı'nın Oğlu Unvanı

İsa Mesih'in bir sürü unvanı vardır. Bunların çoğunluğu anlamada zorluk yaratmaz. Ancak, özellikle yaşadığımız Müslüman ülkede "Tanrı'nın Oğlu" unvanı zorluk yaratmaktadır. Bunun nedeni, bu unvanın bir şekilde Tanrı ile Davut'un soyundan olan Meryem arasında cinsel bir ilişki çağrıştırmasıdır. Paganların bununla ilgili bir sorunu yoktur tabii. Hristiyanlıktan çıkan belirli tarikatlar da bu fikri kabul etmekle yetinmeyip bundan memnuniyet duyarlar.¹ Müslümanlar ise böyle bir fikre o kadar şiddetli bir şekilde karşı gelirler ki, İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olabildiği fikrini tamamen reddederler.² Hristiyanlar da İsa'nın cinsel bir şekilde Tanrı'nın Oğlu olmadığını savunurlar. Ancak Hristiyanlığın içindeki bazı kesimler bu unvandan utanmaya bile başlayıp Kutsal Kitap'ın Müslüman halkların kullandığı dillere çevirilerinde Tanrı ve İsa için kullanılan "Baba" ve "Oğul" tanımlarını farklı çevirmeye yönelirler.³ Ancak, Tanrı bu sözcükleri kullanmaktan kaçınmamıştır, bu yüzden Kutsal Kitap'ın öğrencileri olarak bizim de bunları benimsememiz gerekir. Zaten Pavlus da Mesih'in çarmıhının iman etmeyenler için bir sürçme taşı olacağını belirtmişti (1Ko 1:23). Bu gerçek Tanrı'nın Oğlu unvanı için de geçerlidir.

Peki, bu unvandan ötürü oluşan gücenmeyi bertaraf etmek mümkün mü? İncancımızı savunurken bu unvanla ilgili yaklaşımımız nasıl olmalı? Bunun cevabını kısmen Tanrı'nın Oğlu unvanının kökenlerine bakarak bulabiliriz. Eninde sonunda İsa Mesih ile karşılaşan her insanın, O'nun benzersiz bir şekilde Tanrı'nın Oğlu olduğunu kabul etmesi gerekecek. Bu makalede bulunan açıklamanın bu sürece yardımcı olacağını umuyorum.

Tanrı'nın Davut ile Antlaşması (2. Samuel 7 ve 1. Tarihler 17)

Tarihi bakış açısından "Tanrı'nın Oğlu" unvanının bir birey için ilk kullanılışı, Tanrı'nın Kral Davut ile yaptığı antlaşmada görülür. Bu antlaşma, Kutsal Kitap'taki dört büyük tek taraflı antlaşmanın üçüncüsüdür⁴ ve Kutsal Kitap'ta iki yerde, 2. Samuel 7 ve 1. Tarihler 17 bölümlerinde kaydedilmiştir. Tanrı'nın bu antlaşmaya verdiği değer yinelemesinden anlaşılır. 2. Samuel ve 1. Tarihler aynı konuyu ele alsalar da, aralarında ufak tefek ama önemli farklılıklar vardır.

2. Samuel bize, "Kral sarayına yerleşmişti. RAB de onu çevresindeki bütün düşmanlarından koruyarak rahata kavuşturdu" diye bildirir (2Sa. 7:1). Bu ayetten, bu olayın Davut'un hayatının sonunda gerçekleştiğini anlıyoruz. 2. Samuel'in yazarı Davut'un hayatını tam olarak kronolojik bir şekilde kaydetmiyor. Kitabını ikiye bölüp önce Davut'un zaferlerini (2Sa. 1-10), sonra onun yaşadığı zorlukları (2Sa. 11-24) ele alıyor. Böylece yazar, Tanrı'nın Davut'a verdiği bereketleri ve lanetleri açık bir şekilde sunmuş oluyor. Ancak, tarihçi olarak kitaptaki olaylardan anlam çıkarabilmek için 2. Samuel'in ilk bölümlerinde aktarılan olayların bazılarının 2. Samuel'in sonraki bölümlerde aktarılan

¹ Mormonlar, Yahve'nin cinsel ilişki aracılığıyla Meryem'i İsa'ya hamile bıraktığına inanır. Bkz. Bored in Vernal, "Like a Virgin", *Mormon Matters*, 2009 < <http://mormonmatters.org/2009/12/10/like-a-virgin/> > (23.02.2015 tarihinde erişilmiştir).

² "Hz. İsa (as)'ın Allah'ın oğlu olduğuna ve çarmıha gerildiğine inananlara nasıl cevap verebiliriz?", Sorularla İslamiyet < <http://www.sorularlaislamiyet.com/article/14222/hz-isa-as-in-allah-in-oglu-olduguna-ve-carmiha-gerildigine-inananlara-nasil-cevap-verebiliriz.html> > (23.02.2015 tarihinde erişilmiştir).

³ Örneğin, birkaç yıl önce çıkan, muhafazakar Müslümanlar için hazırlanmış Matta'nın çevirisi. "Baba" yerine "Mevlâ", oğul yerine ise "vekil" sözcükleri kullanılır.

⁴ İlki, İbrahim ile olan antlaşma (Yar. 12:1-3; 15; 17:1-8). İkincisi, Tanrı'nın İsrail'i kurtaracağına dair antlaşma (Yas. 30). Dördüncüsü ise "yeni antlaşma" (Yer. 31:31-34).

olaylardan sonra gerçekleşmiş olması gerektiğini anlamalıyız.⁵ Yani, Davut bu dönemde yaklaşık 64 yaşındadır. Bat-Şeva ile zina işlemesi ve onun kocası Uriya'yı katletmesinin üzerinden (2Sa. 11-12) yaklaşık 15 sene geçmiştir. Süleyman ergenlik yaşlarındadır. Davut'un ikinci oğlu Avşalom yaklaşık sekiz sene önce ağabeyi Amnon'u katletmiş ve sürgüne gönderilmiştir (2Sa. 13:28-29,18). Üç sene evvel, Davut Avşalom ile barışmıştır (2Sa. 14:28-33). Davut sonunda Tanrı'nın Antlaşma Sandığını Yeruşalim'e getirmiştir (2Sa. 6; 1Ta. 15-16). Davut rahata kavuşmuştur ve o doğal olarak Tanrısı Yahve'yi onurlandırmak ister. Bundan dolayı Yahve için bir tapınak yapmaya karar verir (2Sa. 7:2; 1Ta 17:1).

Ancak Yahve bu fikirden hoşnut değildir. Davut'a savaşçı biri olduğundan ve kan döktüğünden dolayı tapınağı yapmasına izin vermez (1Ta. 28:3) ama Davut'a çok büyük bir vaatte bulunur: Yahve Davut'a sonu gelmeyecek bir hanedan kuracaktır.

Burada yine 1. Tarihler ve 2. Samuel arasındaki farkları göz önünde bulundurmalıyız. Samuel ve Krallar, tarihi peygamberlerin gözünden anlatıyor. Bundan dolayı bu kitapçıkların yazarları kralların yanlışlıklarını, zayıflıklarını göz ardı etmezler. Tarihler'in yazarı ise durumlara daha çok bir kâhinin gözüyle bakar. En önemli konular tapınak ve Yahve'ye ibadet etmektir. Bundan dolayı Tarihler'in yazarı Davut'un zayıflıklarını sıralamaz.⁶ Ayrıca, Samuel'in yazarı daha çok yakın döneme odaklanırken, Tarihler'in yazarı ilerde gelecek olan krala odaklanır. 1. Tarihler'deki metne bir bakalım.

RAB'bin senin için bir soy yetiştirecek, bilesin. Sen ölüp atalarına kavuşunca, senden sonra oğullarından birini ortaya çıkarıp krallığını pekiştireceğim. Benim için tapınak kuracak olan odur. Ben de onun tahtını sonsuza dek sürdüreceğim. Ben ona baba olacağım, o da bana oğul olacak. Senden önceki kraldan esirgelediğim sevgiyi hiçbir zaman esirgemeyeceğim. Onu sonsuza dek tapınağımın ve krallığımin üzerine atayacağım; tahtı sonsuza dek sürecektir. (1Ta. 17:10b-14)

Bu metinde Tanrı Davut'a üç vaat veriyor:

1. Yahve Davut'un hanedanını kuracak.
2. Davut'un oğlu Yahve'nin oğlu sayılacak.
3. Yahve Davut'un krallığının sonsuza dek sürmesini sağlayacak.

Bu üç vaadin yerine gelmesi yüzyıllar sürmüştü de, Tanrı bunları kısa dönemde Süleyman, uzun dönemde ise İsa Mesih aracılığıyla yerine getirmiştir.

Tanrı'nın Oğlu Unvanı

Davut'la yapılan bu tek taraflı antlaşmada çok önemli yeni bir fikir var. Bu fikir 1. Tarihler 10:13'te geçer: "Ben ona baba olacağım, o da bana oğul olacak." Burada Davut'un oğlu, Tanrı'nın oğlu olarak kabul ediliyor. Yani, Tanrı'nın oğlu, Davut'un hanedanından gelen gerçek kralın kraliyet unvanıdır. Bu unvanın teolojik önemi Mezmurlar'da açıklanır. Mezmur 89:26-27'de Davut Tanrı'nın ilk doğan oğlu olarak tanımlanır. İsrail halkı gibi ataerkil bir kültürde, babadan sonra en önemli olan kişi ilk doğan oğuldur. Bu oğul babasının vekilidir. Babası evde yokken ilk doğan oğulun sözü geçer.

Yahve Mısır'dan Çıkış 4:22'de İsrail halkını ilk doğan oğlu olarak nitelendirir.⁷ Bu kısmı Mısır'dan Çıkış 19:5-6 ayetleriyle karşılaştırırsak, bu "ilk doğan" konumunun İsrail halkının Yahve'yi dünyada temsil edeceği anlamına geldiğini görürüz. Böylece Davut'un Yahve'nin "ilk oğlu" (Mez. 89:27) olması, hem halkı hem de dünya için Yahve'nin vekili olduğunu anlamına gelir. Bu fikir geleneksel olarak "Taç

⁵ Eugene Merrill, Davut'un hayatının kronolojisini çok başarılı bir şekilde *Kingdom of Priests* (Grand Rapids, Michigan: Baker Books, 1996) başlıklı kitabında sunmuştur (bkz. s.243-248). Bu makalede söz edilen tüm tarihler bu kitapta sunulan kronolojiye dayalıdır.

⁶ Buradaki tek istisna Davut'un nüfus sayımıdır (2Sa. 24 ve 1Ta. 21). Tarihler'in yazarının bu olayı kaydetmesinin nedeni, Davut'un bu olaydan dolayı tapınağın dikileceği araziye satın almasıdır (1Ta. 21:18-25; 22:1).

⁷ Türkçede "İsrail benim ilk oğlumdur" olarak yapılan çevirinin İbranice aslına bakıldığında, ilk doğan anlamına gelen İbranice *b'kôr* sözcüğünün kullanıldığı görülür. Aynı sözcük Çık. 13:13'te kullanılmış ve "ilk doğan" olarak çevrilmiştir.

Giyime Mezmuru” olarak bilinen 2. Mezmur’da açıklanır. Bu Mezmur’u okuyan, açıkça Davut’un hanedanından bir kraldır.

RAB’bin bildirisini ilan edeceğim: Bana, “Sen benim oğlumsun” dedi, “Bugün ben sana baba oldum. Dile benden, miras olarak sana ulusları, Mülk olarak yeryüzünün dört bucağını vereyim. Demir çomakla kıracaksın onları, Çömlek gibi parçalayacaksın.” (Mez. 2:7-9)

Bu ayetler tamı tamına Tanrı’nın 2. Samuel ve 1.Tarihler’de Davut’a verdiği vaadi çağrıştırır. Böylece “Tanrı’nın Oğlu” unvanının ilk olarak bir kraliyet unvanı olduğunu görmekteyiz. Bu unvan, İsrail kralının hem İsrail’e hem de dünyaya Yahve’yi temsil edip çok büyük bir sorumluluk üstlendiğini gösterir. Tabii ki bu unvan İsa Mesih’in gelişyle daha derin bir anlam kazanır ve İsa’nın Tanrı ile derin ilişkisini anlatır; ama ilk etapta bu siyasi bir unvandır.

İsa Mesih, Tanrı’nın Oğlu

Gelelim Davut’a verilen vaadin yerine gelişine. Kısa dönemde Davut’un oğlu Süleyman tahta oturup Yahve tarafından sevildi. Davut’un hanedanı ise ölümünden sonra 400 sene ve 19 nesil boyunca hüküm sürdü. O dönemde böyle bir devamlılık gösteren başka bir hanedan yoktu. Babil’e sürgünden sonra ise Davut’un hanedanı tahta çıkmadı. Tanrı isteseydi, dünyanın sonuna kadar sırasıyla Davut’un torunlarından birini kral olarak atayabilirdi. Ama her zamanki gibi, Tanrı’nın planı insaninkinden çok değişti. Celile topraklarında Nasıra adında küçücük bir kasabada yaşayan Davut soyundan olan bir bakireye Cebrail’i gönderdi. Cebrail de Meryem’e şöyle dedi:

Korkma Meryem. Sen Tanrı’nın lütfuna eriştin. Bak, gebe kalıp bir oğul doğuracak, adını İsa koyacaksın. O büyük olacak, kendisine “Yüceler Yücesi’nin Oğlu” denecek. Rab Tanrı O’na, atası Davut’un tahtını verecek. O da sonsuza dek Yakup’un soyu üzerinde egemenlik sürecek, egemenliğinin sonu gelmeyecektir. (Luk. 1:30-33)

Yeni Antlaşma’nın diğer bölümlerinden Meryem’in Eski Antlaşma’yı iyi bildiğini varsayabiliriz. Bundan dolayı bu sözlerin Meryem’e büyük olasılıkla 1. Tarihler 17’de Davut’a verilen vaadi çağrıştırdığını söyleyebiliriz. Luka’nın Müjdesi’ni okuyan Yahudiler bunu kesinlikle görmüş olmalıdır. Matta’nın kitapçığının bir soyağacıyla başlaması da bu anlamda mantıklıdır. Yusuf’un İsrail Kralı – yani Tanrı’nın oğlu– olmasının yasal hakkını tesis eder. Meryem’in de Davut’un soyundan olması (Meryem’in soyu Luk. 3:23-38’de verilir⁸), İsa’nın İsrail kralı olma hakkına sahip olduğunu ve “Tanrı’nın Oğlu” olduğunu destekler.

İsa’nın dönemindeki İsraililer için “Tanrı’nın Oğlu”, Mesih’in tanrılığını açıklayan bir unvan değildi. O dönemde bu unvan bir kraliyet unvanıydı. İkinci Mezmur’a göre gelecek olan Tanrı’nın Oğlu, İsrail’i kurtarıp dünyanın en uç noktaları üzerinde hüküm sürecekti. Yusuf ve Meryem de büyük olasılıkla böyle bir anlayışa sahipti.

Yaklaşık otuz sene sonra, İsa vaftiz olunca, gökten bir ses, “Sevgili Oğlum budur, O’ndan hoşnudum” der (Mat. 3:17b). Bu bize hemen Davut’a verilen “Ben ona baba olacağım, o da bana oğul olacak” (1Ta. 17:13a) vaadini çağrıştırır. Nasıralı İsa böylece Tanrı tarafından Davut hanedanının meşru varisi olarak tanımlanır. İsa, Yahve’nin 900 sene önce Davut’a vaat ettiği Tanrı’nın Oğlu’dur ve de bunun daha da fazlasıdır! Bu anlayış, Simon Petrus’un Matta 16:16’da belirtilen “Sen, yaşayan Tanrı’nın Oğlu Mesih’sin” ifadesinde bulunur. Petrus’un aklında kesinlikle bu unvanın dünyasal nitelikleri bulunmaktaydı. O da Davut hanedanından bir kral çıkmasını bekliyordu. Dünyayı zapt edip İsrail’i hak ettiği konuma geri getirecekti bu kral. İsa ise “Tanrı’nın Oğlu” unvanının anlamını sonraki sözleriyle derinleştirdi. Kanımca İsa’nın öğrencileri, İsa’nın ölümden dirilişine kadar O’nun Tanrı olduğunu anlayamadılar. O’nun tanrılığını ilk olarak açıkça ilan eden Tomas’tır (Yu. 20:28-29).

Tanrı’nın Oğlu unvanını Müjdelere bakarak tek tek tespit ederken iki noktayı daha göz önünde bulundurmalıyız.

⁸ Robert L. Thomas and Stanley N. Gundry, “Essay 9: The Genealogies of Matthew and Luke”, *A Harmony of the Gospels*, (San Francisco, CA: Harper San Francisco, 1991), s. 313-319.

İlk olarak, bu unvanın Eski Antlaşma'daki anlamını hatırlayalım. Matta 26:36'da başkâhin, "Yaşayan Tanrı adına ant içmeni buyuruyorum, söyle bize, Tanrı'nın Oğlu Mesih sen misin?" deyince neyi kastediyordu? İsa, "Evet" diye cevap verseydi, bu İsrail'in dinine ruhsal anlamda bir suçlama getiremezdi. Nasıralı İsa zaten açıkça Davut'un meşru varisi, yani "Tanrı'nın Oğlu"ydü. Ama bu şekilde vereceği cevap *siyasi* anlamıyla ele alınacağı için O'nu ölüme mahkûm ederdi. Çünkü Yüksek Kurul güçlerini kaybetmekten korkuyordu (Yu. 11:47-48) ve Davut hanedanından olan bir kral onların gücünü kesinlikle ellerinden alırdı. Ancak İsa Mesih onların işini kolaylaştırdı. "Üstelik size şunu söyleyeyim, bundan sonra İnsanoğlu'nun, Kudretli Olan'ın sağında oturduğunu ve göğün bulutları üzerinde geldiğini göreceksiniz" (64. ayet) diyerek siyasi anlama çok derin bir ruhsal anlam ekledi. Yani, Daniel 7:13-14'e dayanarak kendisini Tanrı ilan etti ve bu sözü O'nun dini yönden ölüm cezasına çarptırılabilmesi için geçerli bir neden oldu.

İkinci olarak, Tanrı'nın Oğlu unvanının siyasi anlamını ele alalım. Bu anlamı düşündüğümüzde, elçilerin Elçilerin İşleri 1:6'daki "İsrail'e egemenliği şimdi mi geri vereceksin?" sorusu tamamen anlamlı hale gelir. Yahve bunu Davut ve diğer peygamberler aracılığıyla vaat etmemiş miydi? Mesih'in bu yaşadığımız dönemi açıklaması, Tanrı'nın Oğlu unvanının daha derin anlamını açıklamasına paraleldir. Tanrı'nın Oğlu kral olacaktı ama aynı zamanda Tanrı'yla aynı öze sahipti, Üçlü Birlik'in ikinci kişisiydi.

İnanç Savunması için Uygulama

İbraniler'in yazarı Tanrı'nın Oğlu unvanının derin anlamını çok net bir şekilde ortaya çıkarır:

Tanrı eski zamanlarda peygamberler aracılığıyla birçok kez çeşitli yollardan atalarımıza seslendi. Bu son çağda da her şeye mirasçı kıldığı ve aracılığıyla evreni yarattığı kendi Oğlu'yla bize seslenmiştir. Oğul, Tanrı yüceliğinin parıltısı, O'nun varlığının öz görünümüdür. Güçlü sözüyle her şeyi devam ettirir. Günahlardan arınmayı sağladıktan sonra, yücelerde ulu Tanrı'nın sağında oturdu. (İbr. 1:1-3)

Bu sözler nasıl da 2. Samuel 7'yi ve 1. Tarihler 17'yi çağırıştırıyor! Aynı zamanda Mesih'in benzersizliğini öne çıkartıyor. İsa Mesih Davut hanedanından olan bir kralın çok daha ötesinde biridir: İnsan olmuş Tanrı'dır. İsa Mesih "Tanrı'nın Oğlu" unvanını alıp yüceltiyor. O unvanı artık öyle bir noktaya taşıyor ki, onu akli bir şekilde kavrayamıyoruz, sadece iman ile sahiplenebiliyoruz.

Tanrı'nın Oğlu unvanı, baba oğul ilişkisini sadece fiziksel bir boyutta anlamaya direnenler için bir sürçme taşı olmaya devam edecektir. Ancak, unvanın Davut'un hanedanıyla bağlantısını göz önünde tutarsak, belki bir şekilde Baba Tanrı ile Oğul Tanrı'nın arasındaki bu ilişkiyi tatmin edici bir şekilde açıklayabiliriz.

Temel olarak Müjde'yi anlatırken Eski Antlaşma'dan başlamak daha mantıklıdır. Böylece bireyin getirdiği itirazları Kutsal Kitap'ın tümünden yanıtlayabiliriz. Tanrı'nın Oğlu unvanının soylu tarihinden başlayıp gizemli derin anlamına geçebiliriz ve Yahve'yi cinsel bir ilişkide bulunduğu iftirasından koruyabiliriz. Bunun cevabını Üçlü Birlik olan Tanrı kendi sözünde zaten bize verdi. Bizim görevimiz, onu doğru şekilde bir bütün olarak kullanmaktır.

Edwin Thiele İbrani Kralların Gizemli Tarihini Nasıl Çözdü?

“Kronoloji tarihin temelidir.”

~ Edwin Thiele¹ ~

İbrani Kralların Gizemli Tarihi

Kutsal Kitap'ta Krallar ve Tarihler başlıklı kitaplardaki kralların tarihlerine bakınca insanın kafası kolayca karışabilir. Bu yalnızca tarihi anlamının zor olmasından değildir. İsrail ile Yahuda krallarının krallık tarihlerini örtüştürmeye çalıştığımızda bir sorun ortaya çıkar: tarihlerde bir uyumsuzluk var gibidir. Yıllar boyunca Kutsal Kitap'taki bölünmüş krallık döneminin kronolojisini çizmeye çalışan tarih bilimciler bir sürü sorun yaşadılar. Üstelik sadece bizim dönemimizde yaşayan tarihçiler değil, İ.Ö. üçüncü yüzyılda hazırlanan Eski Antlaşma'nın Grekçe tercümesi Septuaginta'da bile, bu kitaplardaki tarihler “düzeltilmeye” çalışılmıştır. İ.S. dördüncü yüzyılın en önemli teologlardan olan Jerome bile bu tarihlerin çözümlenmesinin aşırı derece zor olacağını yazmıştır.²

Bu sorun yıllar boyunca devam etmiş, birçok ilginç teoriye konu olmuştur. Bazıları, bu kronolojinin yapay olduğunu iddia edip onun gerçek tarih ile hiçbir bağlantısı olmadığını savunur.³ Bazıları, kronoloji içeren bölümlerin bilerek değiştirildiğini düşünür.⁴ Buna karşın, Kutsal Kitap'taki tarihlendirmeyi doğru kabul eden tarih bilimciler bu zorlukları kendi hazırladıkları kronoloji ile çözerler. Bunun için iki değişik yöntem başvururlar. Bazıları Kutsal Kitap'ta bazı tarihsel olayların kaydedilmediğini iddia ederek yeni dönemler eklerler ve böylece tarihleri birbirlerine uygun bir hale getirirler. Krallar kitaplarında adı geçen şahısların hüküm sürelerinin arasında kralsız dönemler de olduğunu iddia ederler. Ancak bu yöntem, Kutsal Kitap'ta geçen zamanın, İsrail ve Yahuda krallıklarının komşu ülkelerinde geçen zamandan elli sene daha uzun olmasına yol açar. Bazı tarih bilimciler ise komşu ülkelerin tarih çizelgesini temel alıp İsrail kronolojisini bu tarihlerle uyumlaştırırlar. Ancak bu kez de tarih çizelgesi Kutsal Kitap'ta geçen tarihten elli sene daha kısa olur. Ayrıca muhafazakâr tanrıbilimciler bu yöntemi çok şüpheli bulur.⁵

Bu tarih denksizliği 1940'lı yıllarda Edwin Thiele'nin de gözüne batar ve o da buna bir çözüm bulmak ister.

Bu Konu Neden Önemli?

Kutsal Kitap üzerinde derinlemesine çalışmalar yapan biri, bu tarihleri çözümlenmenin neden bu kadar önemli olduğunu sorabilir. Kutsal Kitap tanrıbilim ile ilgili bir kitap değil mi? Teolojik ilkeleri çözümlenmek için niye tarihe odaklanmamız gerekir?

Bu soruların cevabı iki parçadan oluşur:

1. Kutsal Kitap'ın doğası ve bütünlüğü.

¹ Edwin R. Thiele, *The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings* (Grand Rapids, MI: Zondervan, 1983), s. 33.

² Thiele, s. 39'da Hieronimus, *Traditio catholica*, ed. J.P. Migne (Paris, 1864) 1. cilt, 72. Bölüm, *Ad Vitalem (Patrologia Latina*, 22. cilt, 676. sütun)den alıntı yaptı.

³ Thiele s. 39-40'taki 5 numaralı notunda Heinrich Ewald, Julius Wellhausen, Bernhard Stade, W. Robertson Smith ve Friedrich Blied'in yazılarını örnek olarak gösteriyor.

⁴ Thiele, *Jewish Encyclopedia* (1903), “Chronology” makalesini örnek olarak sunuyor.

⁵ Thiele, s.40.

2. Hristiyanlığa inanmayanların Kutsal Kitap'a bakış açısı.

Kutsal Kitap'ın Doğası ve Bütünlüğü

Kutsal Kitap şüphesiz öncelikle Tanrı'nın insan ile ilişkisini anlatan bir kitaptır. Görünür dünyada yaşayan bizlere görünmez gerçekleri açıklar. Aynı zaman da Kutsal Kitap Tanrı'nın tarih içindeki eylemlerini anlatır. Kutsal Kitap'ta yazılanları Tanrı'nın sözü olarak kabul eden imanlılar, Kutsal Kitap'ta yazılanların tamamen gerçek ve doğru olduğunu kabul ederler. Kutsal Kitap görünmez gerçekler hakkında ne kadar en kusursuz kaynak ise, öylece görünür dünya hakkında da en kusursuz kaynak olmalıdır. Eğer Kutsal Kitap'ta tarihi olaylar anlatılmışsa, o zaman o olaylar doğru olmalı. Kronoloji sunuluyorsa, o zaman o kronoloji doğru olmalıdır. Biz belki şu an onu çözmemiş olabiliriz, ama eninde sonunda mantıklı bir çözüm bulunacaktır. Yoksa Kutsal Kitap'ın bütünlüğü bozulur ve "Kutsal Kitap Tanrı'nın sözünü içerir, ama Tanrı'nın sözü değildir" sonucu çıkar.⁶

Hristiyanlığa İnanmayanların Kutsal Kitap'a Bakış Açısı

Kutsal Kitap'ta bulunan kronolojik "çelişkiler" Hristiyan imanı karşıtı olan kişiler için birer silah olarak kullanılabilir. Tevrat, Zebur ve İncil'in değiştirildiğini iddia eden insanlar⁷ bu kronolojik kopuklukları iddia ettikleri değişikliklerin kanıtı olarak kullanabilirler. Eğer bu itirazlara mantıklı bir cevabımız olmazsa Kutsal Kitap'ı savunmamızda büyük bir zayıflık göstermiş oluruz.

Thiele'nin Çözümü

Şükürler olsun, Tanrı bunun çözümünü Edwin Thiele'nin aracılığıyla verdi. Thiele 1940'lı yıllarda bu problem ile boğuşmaya başladı ve yıllar süren araştırmalarından sonra ilk 1951'de yayınladığı *The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings*⁸ başlıklı kitabında çok ince bir çözüm sundu. Thiele 32 yıl boyunca teorisi üzerinde çalıştı ve onu daha da mükemmelleştirdi. Bu çözüm o kadar iyiydi ki, 1994'teki Amerikan Oryantal Araştırma Okulları'nın ulusal toplantısında, Anson F. Rainey konuşmasında bu çözümü kabul etmeyen âlimleri sertçe azarladı.⁹

Peki, Thiele'nin çözümü niye bu kadar güzel? Cevabın kaynağı onun başlangıç noktasından gelir. Thiele, Kutsal Kitap'ta geçen tarihleri başka yerlere bakmadan incelemeye başladı. Bunları önce uyumlu bir düzene sokmayı denedi. Bunu başardıktan sonra bu tarihleri elimizdeki Orta Doğu kronolojisinin bilinen tarihlere uyarlamaya çalıştı. Sonuçta gördü ki bu tarihler sorunsuz birbirlerine uyuyor!¹⁰

Thiele'nin kullandığı yöntem iki fikre dayanır:

1. Kuzey (İsrail) ve güney (Yahuda) krallıklar, farklı tarih saptama sistemleri kullanmışlardı.

⁶ Bu Karl Barth ve Neoortodoks teologların "Tanrı'nın Sözü'nün üç boyutları" ismiyle savunduğu bir fikirdir. Bkz. örneğin, "Theology of Karl Barth," *Theopedia, an Encyclopedia of Christianity*. < <https://www.theopedia.com/theology-of-karl-barth> > (30.11.2020 tarihinde erişildi). Özellikle bu makaledeki "Threefold Word of God" başlıklı bölümündeki alıntıya dikkate alınız.

⁷ Bu İslamiyet'te geçen genel bir iddiadır. Bunun hakkında İnternet'te kısa bir araştırma bir sürü site ortaya çıkarır. Mesela "Tevrat ve İncil Değiştirildi mi?" *Turan Dursun Sitesi Forumları*, < <http://www.turandursun.com/forumlar/showthread.php?t=15007> > (11.01.2011 tarihinde erişildi; 30.11.2020 tarihinde artık mevcut değil). Bu tartışmadaki özellikle 2. postaya bakınız. Veya "Tevrat ve İncil Nasıl ve Ne Zaman Değişti?" *İslami Düşünce Platformu*, < <http://www.islamidusunce.net/forum/index.php?topic=7179.0> > (11.01.2011 tarihinde erişildi; 30.11.2020 tarihinde doğrulandı).

⁸ Burada "numbers" sözcüğü bir kelime oyunu olarak geçer. Asıl itibari ile "sayılar" manasına gelse de (Thiele Kutsal Kitap'ta geçen sayılar ile uğraşiyor ya) bu bağlamda daha doğru tercümesi "tarihler" olarak geçmelidir. Çünkü Thiele aslında tarihler ile uğraşmaktadır.

⁹ Alfred J. Hoerth, *Archaeology and the Old Testament* (Grand Rapids, MI: Baker Books, 1998), s. 319. Hoerth aynı sayfada bu kronolojik çözümün farklı teolojik bakış açılarına sahip olan bir sürü tanrıbilimci tarafından kabullenildiğini yazıyor.

¹⁰ Thiele, *Mysterious Numbers of the Hebrew Kings*, s. 16-17.

2. Bazı krallar ya selefinin hakimiyet döneminde krallık etmeye başlamış (ortak krallık; yani kral tahttan ayrılmadan halefi olarak ortak krallık etmiş) ya da aynı dönemde başka bir krala rakip bir hakimiyet sürmüşlerdi.

Bu fikirleri tek tek ele alalım.

İbranilerin Kronolojisi

Thiele'den önce çoğu tarih bilimci, Krallar ve Tarihler kitaplarında geçen tarihlerin aynı kronolojik sistemi kullandıklarını varsaydılar. Thiele de başlangıçta aynısını yaptı. Halbuki araştırmalarına devam ettikçe, kuzey ve güney krallıklarının yılları farklı saydıklarını gördü.

Güney krallıkta (Yahuda'da) "*tahta çıkma yılı*" sayım sistemi kullanılıyordu.¹¹ Bu sisteme göre, kralın tahta çıktığı yılın kalanı eski (ölen) kralın son yılı olarak sayılarak, yeni kralın tahta çıkma yılı olarak sayılırdı. Yeni kralın hakimiyetinin ilk yılı, eski kralın son yılından sonra başlardı. Örneğin, diyelim ki eski kral Ağustos ayında ölmüş olsun, yeni kralın ilk hakimiyet yılı sonraki yılın Ocak ayında başlardı. "Böylece yıl sayımında bir tekrarlama olmazdı. Eğer bir kralın on yıl hüküm sürdüğü belirtiliyorsa, o kral gerçekten on yıl hüküm sürmüştü."¹²

Kuzey krallıkta (İsrail'de) "*tahta çıkma yılı sayılmayan*" sayım sistemi kullanılırdı.¹³ Eski kralın öldüğü yıl, hem eski kralın son yılı, hem de yeni kralın ilk yılı olarak sayılırdı. Bundan dolayı bazı yıllar iki kere sayılırdı. "Eğer bir kralın on yıl hüküm sürdüğü belirtiliyorsa, aslında dokuz yıl hüküm sürmüştü."¹⁴

Ayrıca, Yahuda krallığı İsrail kralların tahta çıkma tarihlerini kendi sistemlerine göre yorumluyor, İsrail de Yahuda krallarının tarihleri için kendi sistemini kullanıyordu.¹⁵ Bunlar dikkate alınarak yeniden hesaplama yapıldığında, kralların tarihlerinin birbirlerine uyduğu görülür.

Bu karışıklık yetmemiş gibi, iki ülkede takvimler de farklı aylarda başlıyordu. Yahuda krallığının takvimi Etanim (Tişri) ayında (7. ay), yani Boru Çalma Günü'ne¹⁶ denk gelecek şekilde başlardı.¹⁷ İsrail krallığının takvimi ise Nisan ayında (4. ay), Fıfış Bayramı'na denk gelen tarihte başlardı.¹⁸ Sonuç olarak, Yahuda'nın takvimi İsrail'in takviminden altı ay sonra başlardı. Bu ayrım göz önünde bulundurulduğunda tarihler arasındaki tüm karışıklıklar ortadan kalkar; biri hariç.

Atalya kendisini kraliçe ilan ettiğinde, Kuzey krallığının bir evladı olarak, Yahuda krallığının takvimini değiştirerek¹⁹, kuzeyde kullanılan "*tahta çıkma yılı sayılmayan*" sayım sistemine geçti. Bu sistem torunu Yoaş tarafından da sürdürüldü. Ancak onun öldürülmesinden sonra, Yoaş'ın oğlu Amatsya eski sayım sistemine, yani tahta çıkma yılını temel alan sayım sistemine geri döndü.²⁰ Bu karışıklık da göz önüne alındığında tarihler tümüyle hale gelir.

Ortak Krallıklar ve Rakip Krallıklar

Aslında bu tarihsel dolambaçların ardından her şeyin düzelmesi gerekirdi. Ama Thiele, kronolojisinde hâlâ uyumsuzluklar bulunduğunu gördü. Bir süre düşündükten sonra, Thiele bunun da çözümünü

¹¹ "Accession year system." Thiele, *A.g.e.*, s. 49.

¹² *A.g.e.*, s. 48.

¹³ "Non-accession year system." *A.g.e.*, s. 49.

¹⁴ *A.g.e.*, s. 48.

¹⁵ *A.g.e.*, s. 49.

¹⁶ Çağdaş ismiyle *Roş Haşanna*, yani Yılbaşı, olarak bilinen bayram.

¹⁷ *A.g.e.*, s. 51. Boru Çalma Günü için Lev. 23:23-25'e bakınız.

¹⁸ *A.g.e.*, s. 53.

¹⁹ *A.g.e.*, s. 57, 58.

²⁰ *A.g.e.*, s. 59.

keşfetti: ortak krallıklar ve rakip krallıklar. Kuzeyde üç, güneyde altı ortak krallık veya rakip krallık görülmüştü. Thiele bunu bir tabloda²¹ açıkladı:

İsrail ve Yahuda'daki Ortak Krallıklar ve Rakip Krallıklar

İsrail

Neden

Omri ile Tivni	İsrail ikiye bölündü (1Kr. 16:21-22)
Yehoaş ile II. Yarovam	Savaş muhtemeldi (2Kr. 14:8-13; 2Ta. 25:18-23)
Menahem ile Pekah	Kuzeyde iki ülke (Hoş. 5:5)

Yahuda

Neden

Asa ile Yeoşafat	Asa çok hastalandı (1Kr. 15:23; 2Ta. 16:12)
Yehoşafat ile Yehoram	Savaş muhtemeldi (1Kr. 22:4,32-33; bkz. 2Kr. 8:16)
Amatsya ile Azarya (Uzziya)	Amatsya İsrail'de tutsak (2Kr. 14:8-13,21; 2Ta. 25:21-24)
Azarya ile Yotam	Azarya cilt hastalığı ile cezalandırıldı (2Kr. 15:5; 2Ta. 26:21)
Yotam ile Ahaz	Ahaz, Asur yanlısı bir darbeye katıldı (2Kr. 16:7)
Hizkiya ile Manaşşe	Hizkiya'nın hastalığı (2Kr. 20:1-6; 2Ta. 32:24)

Bu tarih örtüşmelerini dikkate aldığımız zaman, Krallar ve Tarihler kitaplarında görülen çoğu çelişki ortadan kalkar. Böylece Kutsal Kitap'taki kralların tarihleri uyumlu ve anlaşılır bir şekil alır.

İbrani Kronolojisi İçin Mutlak Bir Tarih Saptamak

Thiele, yukarıda belirlediğimiz prensipleri dikkate alarak, artık İbrani kronolojisine uyumlu mutlak bir tarih saptayabilirdi. Bunun için Asur kronolojisini kullandı. Asur kronolojisi bu tarihleri saptamak için çok uygun bir tabandır, çünkü Asurlular güneşe bağlı bir takvim kullanarak eksiksiz bir kronoloji yarattılar.²² Bu kronolojiyi kullanarak, Thiele, Ahav'ın ölümünü ve Yehu'nun tahta çıkışını baz alıp İbrani kronolojisi için net bir tarih belirler.

Asur tarihlerine göre, İ.Ö. 853'te III. Şalmaneser batı krallarına karşı savaşa çıkmıştır. Karkar'da bulunan bu muharebeyi anlatan metinde Şalmaneser'e karşı koyan kralların arasında İsrail kralı Ahav da yer alır. Ayrıca Asur tarih kaynaklarına göre İsrail kralı Yehu İ.Ö. 841'de Şalmaneser'e baş ödedi. Ahav'ın ölümüne sebep olan muharebe (1Kr. 22) ile Yehu'nun krallığı devralması arasında yalnızca 12 yıl geçmişti. Peki Kutsal Kitap'taki kayıtlar buna denk midir? Bir bakalım:

2. Krallar'a göre Ahav oğlu Ahazya iki yıl krallık yaptı (1Kr. 22:51). Bu aslında İsrail'in *tahta çıkma yılı sayılmayan sayım sistemine* göre tam olarak bir yıllık bir hükümdarlıktı. Ahazya'nın ölümünden sonra kardeşi Yoram kral oldu ve 12 yıl hüküm sürdü (2Kr. 3:11) *Tahta çıkma yılı sayılmayan sayım sistemine* göre bu 11 yıllık bir krallıktı. Demek ki bu iki tarih arasında tam olarak 12 yıl geçmişti. Asur kayıtları ile Kutsal Kitap'ta verilen tarihler uyumludur.²³

²¹ A.g.e., s. 61.

²² A.g.e., s. 67-68.

²³ A.g.e., s. 76.

Thiele'ye Göre İsrail ve Yahuda Krallarının Verileri ve Tarihleri Tablosu

Thiele, yukarıdaki iki mutlak tarihi, 853 ve 841'i temel alarak İsrail ve Yahuda krallarının hakimiyet tarihlerini aşağıdaki gibi saptamıştır.²⁴

Sıra	İsim	Ülke	Ayet	Tahta çıktığı yıl	Hakimiyet süresi	İ.Ö. Tarihler	Not
1.	Rehavam	Yahuda	1Kr. 12:1-24; 14:21-31		17 Yıl	930-913	
2.	I. Yarovam	İsrail	1Kr. 12:25- 14:20		22 Yıl	930-909	
3.	Aviyam	Yahuda	1Kr. 15:1-8	Yarovam'ın 18. yılı	3 yıl	913-910	
4.	Asa	Yahuda	1Kr. 15:9-24	Yarovam'ın 20. yılı	41 yıl	910-869	
5.	Nadav	İsrail	1Kr. 15:25-31	Asa'nın 2. yılı	2 yıl	909-908	
6.	Başa	İsrail	1Kr. 15:32- 16:7	Asa'nın 3. yılı	24 yıl	908-886	
7.	Ela	İsrail	1Kr. 16:8-14	Asa'nın 26. yılı	2 yıl	886-885	
8.	Zimri	İsrail	1Kr. 16:15-20	Asa'nın 27. yılı	7 gün	885	
9.	Tivni	İsrail	1Kr. 16:21,22			885-880	Omri'nin rakibi
10.	Omri	İsrail	1Kr. 16:23-28			885-880	Tivni'nin rakibi
						885	Halk tarafından kral ilan ediliyor
						880	Tek başına kral oluyor
					12 yıl	885-874	Resmi krallığı
11.	Ahav	İsrail	1Kr. 16:29- 22:40	Asa'nın 28. yılı	22 yıl	874-853	
12.	Yehoşafat	Yahuda	1Kr. 22:41-50			872-869	Asa ile ortak krallık
					25 yıl	872-848	Resmi krallığı
				Ahav'ın 4. yılı		869	Tek başına kral oluyor
						853-848	Yehoram ortak krallığa başlıyor
13.	Ahazya	İsrail	1Kr. 22:51- 2Kr. 1:18	Yehoşafat'ın 17. yılı	2 yıl	853-852	
14.	Yoram	İsrail	2Kr. 1:17	Yehoram'ın 2. yılı		852	
			2Kr. 3:1-8:15	Yehoşafat'ın 18. yılı	12 yıl	852-841	
15.	Yehoram	Yahuda	2Kr. 8:16-24			853-848	Yehoşafat ile ortak krallık
				Yoram'ın 5. yılı		848	Tek başına kral oluyor
					8 yıl		Resmi krallığı

²⁴ *A.g.e.*, s. 11-13.

Edwin Thiele İbrani Kralların Gizemli Tarihini Nasıl Çözdü?

Sıra	İsim	Ülke	Ayet	Tahta çıktığı yıl	Hakimiyet süresi	İ.Ö. Tarihler	Not
16.	Ahazya	Yahuda	2Kr. 8:25-29	Yoram'ın 12. yılı	1 yıl	841	Tahta çıkma yılı sayılmayan sayım sistemine göre
			2Kr. 9:29	Yoram'ın 11. yılı		841	Tahta çıkma yılı sayım sistemine göre
17.	Yehu	İsrail	2Kr. 9:30-10:36		28 yıl	841-814	
18.	Atalya	Yahuda	2Kr. 11:1-21		7 yıl	841-835	
19.	Yoaş	Yahuda	2Kr. 12:1-21	Yehu'nun 7. yılı	40 yıl	835-796	
20.	Yehoahaz	İsrail	2Kr. 13:1-9	Yoaş'ın 23. yılı	17 yıl	814-798	
21.	Yehoaş	İsrail	2Kr. 13:10-25	Yoaş'ın 37. yılı	16 yıl	798-782	
22.	Amatsya	Yahuda	2Kr. 14:1-22	Yehoaş'ın 2. yılı	29 yıl	796-767	
						792-767	Azarya (Uzziya) ile ortak krallık
23.	II. Yarovam	İsrail	2Kr. 14:23-29		41 yıl	793-782	Yehoaş ile ortak krallık
						793-753	Hüküm sürdüğü toplam yıl
						782	Tek başına kral oluyor
24.	Azarya (Uzziya)	Yahuda	2Kr. 15:1-7		52 yıl	792-767	Amatsya ile ortak krallık
						792-740	Hüküm sürdüğü toplam yıl
						767	Tek başına kral oluyor
25.	Zekeriya	İsrail	2Kr. 15:8-12	Azarya'nın 38. yılı	6 ay	753	
26.	Şallum	İsrail	2Kr. 15:13-15	Azarya'nın 39. yılı	1 ay	752	
27.	Menahem	İsrail	2Kr. 15:16-22	Azarya'nın 39. yılı	10 yıl	752-742	Samiriye'den hüküm sürdü
28.	Pekahya	İsrail	2Kr. 15:23-26	Azarya'nın 50. yılı	2 yıl	742-740	
29.	Pekah	İsrail	2Kr. 15:27-31		20 yıl	752-740	Gilat'ta aynı zamanda kral iken
						752-732	Hüküm sürdüğü toplam yıl
						740	Tek başına kral oluyor
30.	Yotam	Yahuda	2Kr. 15:32-38		16 yıl	750-740	Azarya (Uzziya) ile ortak krallık
						750-735	Resmi krallığı
			2Kr. 15:30			750-732	20. yılına kadar hüküm sürdü
						750	Ortak krallığın başlangıcı

Eski Antlaşma'ya Dair Düşünceler

Sıra	İsim	Ülke	Ayet	Tahta çıktığı yıl	Hakimiyet süresi	İ.Ö. Tarihler	Not
31.	Ahaz	Yahuda	2Kr. 16:1-20	Pekah'ın 17. yılı	16 yıl	735-715 735 732-715	Hüküm sürdüğü toplam yıl Yotam'ın 20. yılından itibaren
32.	Hoşea	İsrail	2Kr. 15:30 2Kr. 17:1-41	Ahaz'ın 12. yılı ²⁵	9 yıl	732 732-723	Yotam'ın 20. yılı
33.	Hizkiya	Yahuda	2Kr. 18:1-20:21	Hoşea'nın 3. yılı ²⁵	29 yıl	715-686	
34.	Manaşşe	Yahuda	2Kr. 21:1-18		55 yıl	696-686 696-642	Hizkiya ile ortak krallık Hüküm sürdüğü toplam yıl
35.	Amon	Yahuda	2Kr. 21:19-26		2 yıl	642-640	
36.	Yoşiya	Yahuda	2Kr. 22:1-23:30		31 yıl	640-609	
37.	Yehoahaz	Yahuda	2Kr. 23:31-33		3 ay	609	
38.	Yehoyakim	Yahuda	2Kr. 23:34-24:7		11 yıl	609-598	
39.	Yehoyakin	Yahuda	2Kr. 24:8-17		3 ay	598-597	
40.	Sidikiya	Yahuda	2Kr. 24:18-25:26		11 yıl	597-586	

Sonuç

Thiele'nin çalışması bize iki önemli şey öğretiyor. Birincisi, Kutsal Kitap'taki zorluklar ile karşılaşınca nereden başlamamız gerektiğini. Çalışmamız her zaman Kutsal Yazılar üzerinde başlamalı. Kendi fikirlerimiz veya dünyasal sistemler ile değil; çünkü sistemin gücü ait olduğu yerden gelir.

İkinci olarak, Thiele, Tanrı'nın ona verdiği mantığı kullanarak bu çözüme vardı. Kutsal Kitap'taki çelişkilerin birçoğu mantıklı bir şekilde açıklanabilir. Şu an açıklanamayanlar için de mantıklı bir çözüm bulunabilir.

Çelişkilerden korkmayalım. Tanrı onları alt edebilmemiz için bize birçok araç verdi. Ama bunları kullanmak için önce şuna inanmalıyız: Kutsal Kitap kayıtsız şartsız, kelimesi kelimesine Tanrı'nın değişmez sözüdür. Eğer bu gerçeğe sınımsız sarılırsak, üstesinden gelemeyeceğimiz hiçbir çelişki olmaz.

²⁵ Thiele şu açıklamada bulunuyor: "Hoşea'nın krallık yılları 12 yıl geri çekilirse, bu veriler ortaya çıkar." (A.g.e. s. 14)

Kutsal Yazıları Kaleme Alan Peygamberlerin Vahyin Gelişimine Katkıları

Tanrı'nın kendisini açıklaması değişik dinlerde farklı şekillerde yorumlanır.¹ Hristiyan inancında vahiy genel olarak ikiye bölünür: genel vahiy ve özel vahiy. İhsan Özbek genel vahiy şöyle tanımlar:

Tanrı'nın Kendisini doğada, tarihte, dünyanın gidişinde ve insan vicdanına açıklamasına Genel Vahiy adı verilir. Bu tür vahye "genel" denmesinin nedeni yeryüzündeki her insana yönelik olması, her zaman ulaşılabilir olmasıdır.²

Buna karşın özel vahiy, Tanrı'nın kendisini bize gözlem veya kendi fikrimizle tasarlayamayacağımız yolla açıklamasıdır. Özbek özel vahiy hakkında şöyle yazar:

Özel Vahiy adı, bu vahiy türünün bütün insanlar tarafından her koşulda elde edilebilir bir vahiy olmadığını ve özel olarak kurtuluşla ilişki olduğu anlatır. Bu vahiy türü doğası gereği, Tanrı'nın Kendisini çeşitli yollarla açıklamasıyla gerçekleşir.³

İbraniler 1:1-2 ve 2. Petrus 1:20-21 ayetleri de bize Tanrı'nın insanlarla iş birliği yaparak kendini açıkladığını gösterir. İnsanlar yazdıklarını kendi istekleriyle değil, Tanrı'nın Ruhu'nun yönlendirmesiyle yazdılar. Rab onların kişisel deneyimlerini, kelime haznelerini ve anlatım tarzlarını kullanarak kendini açıkladı. Bundan dolayı Kutsal Kitap'ın 66 kitapçığında değişik yazı ve ifade tarzları, farklı odak noktaları görüyoruz. Bazı yerlerde Yahve sözlerini dikte etmişse de, genel olarak yazılan sözler insani bir süzgeç olan peygamberin aklı, ağzı ve ellerinden geçirip yazılmıştır. Buna ek olarak Kutsal Kitap'ın bazı yerlerinde bir redaktörün izlerini de görürüz. Bunların da Tanrı'nın Ruhu tarafından yönlendirildiğini varsayabiliriz.

Vahyin Gelişimi Nedir?

Kutsal Kitap'ta verilen bilginin, ilerleyen sayfalarda geliştiğini görüyoruz. İlk kaleme alanlarda sonraki dönemlerde yazarların fikirlerinin temellerini, tohumlarını buluruz. Sonradan gelen yazarlar önceden gelenlerin fikirlerini netleştiriyor, derinleştiriyor. Bu fikirlerin gelişimini "vahyin gelişimi" olarak tanımlarız. Zaman geçtikçe, Tanrı kendisini insanlara daha çok açıklıyor. Vahyin doruk noktası ise, Tanrı'nın beden alıp İsa Mesih olarak aramızda yaşamasıdır. İsa Mesih'ten sonra gelen yazarlar, bu nihai vahyin açıkladığı öğretileri, yarattığı etkiyi ve bunlardan kaynaklanan uygulamaları kaydeder. Vahiy Yuhanna'nın yazıları ile son bulur.⁴

Vahyin gelişiminde dikkat edilmesi gereken bir unsur vardır: Vahiy kaleme ilk döken peygamber veya yazar, sonradan gelen peygamber veya yazarın bildiklerini onun bildiği haliyle bilmezdi. Örneğin,

¹ Örneğin, Kur'an-ı Kerim Muhammed'e "indirilmiştir". Bu "indirme"nin nasıl olduğu ve Resul'ün kişiliğinin buna hazırlanmada nasıl bir rol aldığını şu kaynakta bulabilirsiniz: "Kur'an-ı Kerim Hakkında Genel Bilgiler", *İslam & İhsan*, 18.02.2019 < <http://www.islamveihsan.com/kuran-i-kerim-hakkinda-genel-bilgiler.html> > (14.05.2019 tarihinde erişildi; 30.11.2020 tarihinde doğrulandı).

² İhsan Özbek, *İslam İkliminde Kutsal Kitaplar* (İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitaplar, 2014), s. 14.

³ A.g.e., s. 16-17.

⁴ Vahiy, Yuhanna'nın Müjdesi ve üç mektubun hepsi İ.S. 80-90 arası yazılmıştır ve Yeni Antlaşma'nın en yeni kitapçıkları sayılır. Bkz. Glenn W. Barker, *1, 2, 3 John*, The Expositor's Bible Commentary, dü. Frank E. Gaebelin (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 1998), Elektronik STEP baskısı ve Glenn W. Barker, *1, 2, 3 John*, The Expositor's Bible Commentary, dü. Frank E. Gaebelin (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 1998), Elektronik STEP baskısı.

Davut'un elinde Tevrat'ın beş kitabının yanı sıra Musa'nın Duası (Mez. 90), Yeşu ve *belki* Hâkimler ve Eyüp'ün şiirsel bölümleri bulunuyordu.⁵ Davut, Yeşaya'ya bildirilen İlahi Oğul'un tek kişi olarak hanedanını sonsuza dek süreceği vahyini (Yşa. 9:1-7) bilmiyordu. Ancak, Yahve'nin Davut ile yaptığı hanedanının sonsuza dek süreceği antlaşması (2Sa. 7; 1Ta. 17) olmadan Yeşaya'nın İlahi Oğul hakkındaki bildirisinin neden var olduğu anlaşılabilir.⁶

Vahyin gelişimini anlamak doğru bir yoruma varmak için çok önemlidir, çünkü her bölüm önce kendi bağlamında yorumlanmalıdır. Bölüm ancak özgün anlamı tespit edildikten sonra, sonradan bildirilmiş vahiyler ile karşılaştırılmalıdır.⁷ Bunun için bölümün ne zaman, kime ve hangi koşullarda ve hangi tarihi bağlamda bildirildiği tespit edilmelidir. Bu bağlamlar tespit edilmedikçe özellikle Eski Antlaşma'daki bazı bölümler uygunsuz kullanılabilir.⁸ Ayrıca vahyin gelişimi takip edilirse, Tanrı'nın bilgeliği ve görkemi daha net görülür, çünkü vahiylerin arasındaki ilahi bağlantılar daha net ortaya çıkar.

Vahyi Kaleme Alan Peygamberlerin Özel Katkıları

Vahyin gelişimi en net Eski Antlaşma'daki peygamber kitapçıkları sırasına göre çalışıldığında görülür. Kutsal Kitap'taki Yeşaya'dan Malaki'ye 16 kitapçık tarihi sıralarına göre sıralanmamıştır. İbranice sıralamasında,⁹ "Peygamberler" bölümünde Krallar kitapçığından sonra sırasıyla üç uzun (veya "büyük") peygamber (Yeşaya, Yeremya, Hezekiel) gelir, sonra tek tomarda on iki kısa (veya "küçük") peygamber aşağı yukarı yazılış sıralarına göre sıralanır. Daniel ise "Yazılar" bölümünün sonlarına doğru Ester'den sonra ve Ezra'dan önce yer alır.¹⁰ Günümüzde Kutsal Kitap'ta kullanılan, İ.Ö. ikinci yüzyılda düzenlenmiş Grekçe çevirisi Septuaginta'daki sıralamada, Daniel'in peygamber olarak öneminden dolayı onun kitapçığı üç uzun peygamberlerin yanında yer alır. On iki kısa peygamberin sıralaması İbranicedeki sıralamayla aynıdır. Ama kısa peygamberlerin bazıları aslında uzun peygamberlerden önce yazılmıştır. Aşağıdaki tabloda peygamberler hizmet dönemlerine göre sıralanmıştır:¹¹

⁵ Hâkimler büyük olasılıkla Birleşik Krallık döneminde tamamlanmıştır; bkz. "Yazar" kısmı, "Hâkimler Giriş", *Açıklamalı Kutsal Kitap* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2010), s. 324-325.

⁶ Bkz. özellikle 2Sa. 17:11-12,14 ve 1Ta. 17:11-13.

⁷ Örn. Yşa. 7:14'teki "İmmanuel" kimdir? Sadece İsa Mesih midir (Mat. 1:22-23), yoksa o dönemde yaşamış bir çocuk mudur? Eğer İmmanuel sadece İsa Mesih'se, bu peygamberliğin Yeşaya'nın dönemindeki halk için anlamı neydi?

⁸ Bunun örneğini 2Ta. 7:14'ün bir yorumunda görebiliriz. Ulus olan İsrail'e bildirilen ve Yas. 28'deki bereket ve lanetlere bağlı olan bir ayet günümüzde sıkça şöyle yorumlanır: Kutsal Kitap'ın Tanrısına bağlı olmayan ülkelerdeki yaşayan Hristiyanlar yeterince dua ederse, bu ülkeler Tanrı tarafından özel bir şekilde kutsanacak, Batı Hristiyan ahlâkına uygun bir şekilde yaşayıp bereket göreceklere. Ancak vahyin gelişimi kavramı bu yorumu neredeyse tümüyle geçersiz kılar, çünkü tarihsel ve vahyin gelişimindeki bağlamlar bunun *bir ulus olarak İsrail halkı* için geçerli olduğunu açıklar, diğer uluslar için değil. Diğer ulusların göreceği kutsama, farklı uluslardan insanların Mesih'in bedeninin bir parçası olmasından ibarettir (bkz. Ef 2; Va. 7:9 vd.). Bundan dolayı bu ayetin doğru yorumu şöyle olmalıdır: Eğer Tanrı'nın halkı dua ederse, Tanrı topluluklarda görülen bozuklukları, ayrımları iyileştirip kilisenin tanıklığını güçlendirecektir.

⁹ Museviler Eski Antlaşma'yı üçe ayırıp "Tanakh" olarak tanımlarlar. Tanakh "Torah" (Tevrat), "Neviim" (Peygamberler) ve "Ketubim" (Yazılar) sözcüklerinin baş harflerinden oluşur. İsa Mesih Luk. 24:44'te bu kısımlandırmayı ima eder. Kitapçık sıralaması için bkz. *Biblia Hebraica Stuttgartensis*, dü. E. Kelliger, W. Rudolph ve A. Schenker (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997).

¹⁰ Daniel'in İbrani sıralamasında "Yazılar"ın arasına alınması, büyük olasılıkla Daniel'in ilk etapta bir memur ve Yahve'nin pagan bir krala temsilcisi olmasından kaynaklanır. Kitapçığın yarısından fazlasının Aramice yazılmış olması da bunun bir nedeni olabilir.

¹¹ Eski Antlaşma kitapçıklarının yazılış tarihlerinin bir tablosuna şuradan ulaşılabilir: J.M. Diener, "Eski Antlaşma Kitapçıklarının Yazılış Tarihleri", *Tanrıbilim Hazinesi* < <https://www.tanribilimhazinesi.com/tr/kaynaklar/eski-antlasma-kitapcıkların-yazılış-tarihleri> > (16.05.2019 tarihinde erişildi; 30.11.2020 tarihinde doğrulandı).

İsim	Gönderildiği halk	Peygamberlik ettiği yıllar
Yoel	İsrail ve Yahuda krallıkları	İ.Ö. 700'lü yıllar
Hoşea	İsrail (Kuzey Krallık)	İ.Ö. 793-722
Amos	İsrail (Kuzey Krallık)	İ.Ö. 792-752
Yunus	Asur (Ninova)	İ.Ö. 745
Yeşaya	Yahuda (Güney Krallık)	İ.Ö. 739-686
Mika	Yahuda (Güney Krallık)	İ.Ö. 733-701
Nahum	Asur (Ninova)	İ.Ö. 645
Sefanya	Yahuda (Güney Krallık)	İ.Ö. 636-627
Habakkuk	Yahuda (Güney Krallık)	İ.Ö. 626-590
Yeremya	Yahuda (Güney Krallık)	İ.Ö. 627-580
Hezekiel	Sürgündeki Yahudalılar	İ.Ö. 597-573
Ovadya	Edom	İ.Ö. 586
Daniel	Babil	İ.Ö. 606-530
Hagay	Sürgünden dönen Yahudalılar	İ.Ö. 520
Zekeriya	Sürgünden dönen Yahudalılar	İ.Ö. 520-480
Malaki	Sürgünden dönen Yahudalılar	İ.Ö. 515-415

Bu tablo hakkında burada üç not düşülmeli: İlk, Yoel'in 8. yüzyılda tam olarak ne zaman hizmet ettiği net tespit edilemiyor. Sıralamada Amos'tan önce gelmesi bazı yorumcular tarafından Amos'tan önce peygamberlik etmesi olarak yorumlanır.¹² Yoel'i tablomuzda ilk sıraya koymamızın nedeni, onun hem Amos hem de Hoşea'dan önce hizmet etmiş olabilme olasılığıdır.

İkinci olarak, Yunus büyük olasılıkla İ.Ö. 745'te Ninova'ya gönderildi. Kitapçığın metni, Yunus tarafından yazılmış olmadığını ve ancak İ.Ö. 720-630 yılları arasında yazıldığını destekler.¹³

Üçüncü olarak, bazı yorumcular Ovadya'nın kısa peygamberler arasındaki ilk peygamber olduğunu öne sürüp bildirimlerini Yoel ile 8. yüzyıla tarihlendirir. Ancak Ovadya'nın içeriği daha çok Yeruslaim'in yıkılış dönemine uyduğundan dolayı ve Yeremya'dan olması muhtemel alıntılar içerdiğini göz önünde bulundurarak (krş. Ova. 1-6 ile Yer. 49:7-22) kaleme alındığı tarih olarak İ.Ö. 586 yılı tercih edilir.¹⁴

Peygamberlik kitapçıklarını bu sıralamaya göre çalışırsak, Tanrı'nın vahyindeki yenilikleri veya eski fikirlerin derinleşmesini takip etmek çok ilginç sonuçlar ortaya çıkarır. Peygamberlerin tebliğ ettikleri yargıların ve vaatlerin hepsi Levililer 26 ve Yasa'nın Tekrarı 28 ve 30:1-10 bölümlerinde sıralanan lanetlerin ve bereketlerin açılımıdır. Aslında her peygamberi okumadan önce bu bölümlerin okunması önerilir.

Aşağıda her peygamberin vahyin gelişimine eklediği içerikler listelenmiştir. Bu liste eksiksiz değildir; en dikkat çeken öğretiler burada kaydedilmiştir. Okuyucularımıza bunu bir başlangıç noktası olarak görerek, kendi çalışmalarıyla peygamberlerin diğer katkılarını da araştırmalarını öneririz.

¹² Thomas E. McComiskey, *Amos*, The Expositor's Bible Commentary, dü. Frank E. Gaebelin (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 1998), Elektronik STEP baskısı.

¹³ H.L. Ellisen, *Jonah*, The Expositor's Bible Commentary, dü. Frank E. Gaebelin (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 1998), Elektronik STEP baskısı.

¹⁴ Johann Friedrich Keil ve Franz Delizsch, *Keil & Delizsch Commentary on the Old Testament*, (1891) e-Sword elektronik basımı. Carl E. Armerding, *Obadiah*, The Expositor's Bible Commentary, dü. Frank E. Gaebelin (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 1998), Elektronik STEP baskısı.

Yoel

Yoel'in vahyin gelişimine eklediği en önemli konu "Yahve'nin Günü" kavramıdır. Yahve'nin Günü hoş bir gün olmayacaktır. Yıkım günüdür (Yoe. 1:15), zifiri karanlıktır (Yoe. 2:2), korkunç bir gündür (Yoe. 2:11). Yahve'nin bu korkunç Günü'nün ardından Yahve'nin tüm insanların üzerine Ruhu'nu dökeceği vaadi (Yoe. 2:28-32) Yoel'in kilit bildirimidir.

Hoşea

Hoşea'nın bildirisinde iki temel anafikir vardır. İlkin, İsrail'in Yahve'den uzaklaşmasını zina ile eşit kılan ilk peygamber Hoşea'dır. Kendini halkı tarafından aldatılmış koca olarak görüyordur ve bunu Hoşea'nın hayatı ile somutlaştırır (bkz. Hoş. 1-3). Yahve'nin yaşadığı acı, hayal kırıklığı ve bunlardan doğan öfke Hoşea'nın yaşadıkları aracılığıyla çok net görülür. Zina kavramı özellikle Yeremya ve Hezekiel tarafından ele alınır ve derinleştirilir. İkinci olarak, Hoşea İsrail halkının Asur tarafından vaat edilen topraklardan sürüleceğini ilk kez bildiren peygamberdir (Hoş. 9:3).

Amos

Amos'un vurguladığı konu sosyal adalettir. Özellikle İsrail halkının yoksulları hor görmesi, yargıyı saptırmaları, birbirlerini kullanmaları, haksız yere kazanç sağlamaları, sırf kendi çıkarlarını kollamaları öne çıkarılır (Amo. 2:6-8; 5:7,10,12; 8:5-6). Halk lükse, alkole ve şehvete düşkün hale gelmiştir (Amo. 2:7c; 4:1; 6:1-6). Bu durumun RAB'bin sözlerinin unutulmasının sonucu olduğu tespit edilir (Amo. 2:11-12). Yahve'nin yoksullara duyduğu ilgi, yoksullar için düşünceleri, muhtaçlara gösterdiği merhamet zaten Tevrat'ta net açıklanmıştır. Amos bunların ihmal etmenin sonucunun Yahve'den uzaklaşmak olduğunu bize açıklar.

Yunus

Yunus kitapçığı bize Yahve'nin diğer halklar için yüreğini gösterir. Yahve kendisine düşman olan halkları bile kendisiyle barıştırmak istiyordur. Kitapçığın anahtar ayeti 4:2'dedir. Yunus, Yahve tövbekâr Ninova'ya merhamet ettikten sonra şöyle dua eder: "Ah, ya RAB, ben daha ülkemdeyken böyle olacağını söylemedim mi? Bu yüzden Tarşiş'e kaçmaya kalkıştım. Biliyordum, sen lütfeden, acıyan, tez öfkelenmeyen, sevgisi engin, cezalandırmaktan vazgeçen bir Tanrı'sın." Yunus burada Mısır'dan Çıkış 34:6-7'yi alıntılıyor ve bu sözleri ilk defa Yunus İsrail'den başka bir halk için kullanıyor.

Yeşaya

Yeşaya'ya "peygamberlerin prensi" olarak hitap edilir. Bu hem onun kraliyet ailesinden olmasıyla¹⁵ ilgili bir göndermedir hem kitapçığın edebi kalitesine yapılan vurgudur hem de beklenen Davut Oğlu hakkındaki bildirimlerinden kaynaklanır. Beklenen Mesih hakkında en çok vahiy ileten peygamber Yeşaya'dır (Yşa. 7:14; 9:6-7; 11:1-12; 42:1-4; 49:1-13; 52:13-53:12; 63:1-6). Mesih'in ilahi doğası ilk olarak Yeşaya tarafından net bildirilir. Mesih'in günah sunusu olarak kesileceği de en net Yeşaya 53:10'da görülür. Beklenen Mesih'le ilgili olarak, Yeşaya ayrıca kitapçığın neredeyse üçte birini Yahve'nin diğer uluslar için tasarladıklarına ayırır. Tüm halkların kurtuluş ve doğruluk için tek umudu Yahve'dir (45:22). Tüm ulusların Yahve'ye tapacaklarını bildirir (19:16-20¹⁶; 45:23). Bunun yanı sıra Yahve'nin barış egemenliği (Yşa. 2:2-5; 9:6-7; 11:6-9) ile yeni gök ve yeni yeryüzü (Yşa. 65:17-25; 66:19-24) kavramları ilk defa Yeşaya'da geçer. Yakın geleceğe ilişkin, Yahuda'nın Babil'e sürüleceğini ilk defa Yeşaya bildirir (Yşa. 39:6-7).

¹⁵ G.L. Robinson ve R.K. Harrison, "Isaiah", *International Standard Bible Encyclopedia*, 2. Cilt, dü. Geoffrey W. Bromley (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1982).

¹⁶ Mısır İsrail'in güneyindeki tüm halkları, Asur ise İsrail'in kuzeyindeki tüm halkları simgeler.

Mika

Mika, Yeşaya ile aynı dönemde peygamberlik etmiştir. Onun kısa kitapçığında beklenen önderin ilahi doğası ve doğum yeri bildirilir (Mik. 5:2-5a). Mika'nın diğer bildirimleri Yeşaya'dakilere çok benzer. Mika 6:8'de Tanrı'nın halkından beklentisini en net özetleyen peygamberdir:

Ey insanlar, RAB iyi olanı size bildirdi; adil davranmanızdan, sadakati sevmenizden ve alçakgönüllülükle yolunda yürümenizden başka Tanrınız RAB sizden ne istedi?

Mika'nın sözleri (3:21), kendisinden yaklaşık 100 sene sonra yaşayan Yeremya'yı aynı bildirimler için idam edilmesinden kurtarır (bkz. Yer. 26:16-24).

Nahum

Nahum Yahve'nin gayretini ve kıskançlığını vurgular. Yeşaya'da bildirilen Asur'un yargılanacağı yineler ve özellikle Ninova'nın zaptını ve yıkılışını önceden bildirir.

Sefanya

Sefanya Yahve'nin Yahuda ve diğer ülkeleri adaletle yargılayacağını vurgular. Bu yargıdan sonra Yahve'nin İsrail'in kurtuluşuna duyduğu sevinci en net vurgulayan peygamberdir (Sef. 3:14-17).

Habakkuk

Yahve ile Habakkuk arasında bir soru cevap dizisini içeren bu kitapçık iki mücevher içerir. Hab. 2:4'teki "Doğru kişi sadakatiyle yaşayacaktır" ifadesi, Eski Antlaşma'nın diğer bölümlerinde (örn. Yar. 15:6) vurgulanan imanın önemini yine ön plana çıkartır. "Sadakatiyle" olarak çevrilen İbranice אֱמוּנָה (*'emûnâ*) kelimesi, Grekçede "iman" anlamına gelen πιστις (*pistis*) kelimesi ile çevrilir. Sadakat ifadesi Eski Antlaşma'da kişinin Yahve'ye bağlılığını ifade eder. Bu bağlılık Yeni Antlaşma'da "iman" kavramı ile tanımlanır. Böylece kurtuluşun Yahve'ye sadakatten, imandan geçtiği net bir dille açıklanmıştır.¹⁷

İkinci olarak, Habakkuk 3:17-19 ayetleri bize Yahve'ye duyulan bu imanın en güzel duygusal ifadelerinden birini sunar. Habakkuk 2:4'teki tanımın şiirsel yorumudur.¹⁸

Yeremya

Yeremya kitapçığının çoğu Yahuda'nın ve dünyanın yargılanması ve bu yargının kesinliğiyle ilgilidir. Kendisinden önce verilen vahiyleri netleştirir. Yeremya ayrıca beklenen kralın ilahi doğasını vurgular (Yer. 23:1-8).

Yeremya vahyin gelişimine iki çok önemli konuyu ekler. Sürgünün yetmiş yıl süreceğini açıklayıp (Yer. 25:1-14), Yahve'nin sürgündekileri kutsayacağını vaat etmiştir (Yer. 29:1-23). İkinci olarak, Yahve'nin İsrail ile yeni bir antlaşma yapacağını ve bu antlaşmanın artık içsel olacağını, İsrail'in Yahve ile karı kocasını tanınması gibi bir ilişkiyi temel alacağını açıklar (Yer. 31:31-40).

Hezekiel

Hezekiel, Yahve'nin Babil'e sürdüğü halka gönderilen bir peygamberdir. Yeruşalim'in düşüşünden önce görevlendirilir. Yahve'nin artık sürgündeki halkının arasında seyran olarak yaşadığını (Hez. 1; krş. Hez. 10:18-22; 11:22-23 ve 43:1-5) bize bildirir ve onların iyiliğini gözettiğini açıklar (Hez. 11:14-16). Hezekiel büyük olasılıkla bunu Yeremya'nın sürgünlere gönderdiği mektubu (Yer. 29:1-23) temel alarak iletir. Hezekiel ayrıca Yahve'nin Yahuda'yı cezalandırırken çektiği acıyı ve kararlılığı en net açıklayan peygamberdir (bkz. özellikle Hez. 24:15-27).

¹⁷ R.W.L. Moberly "אֱמוּנָה ('āman I)", *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*, dü. Willem VanGemeren (Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House, 1997), s. 427-433.

¹⁸ Hab. 3:1,19 ayetleri bize ayrıca Mezmurlar'daki "Müzik şefi için" ifadelerinin nasıl bölümlenmesi gerektiğine dair bir öneri sunar.

Eski Antlaşma'ya Dair Düşünceler

Yeruşalim'in düşüşünden sonra, Yahve Hezekiel aracılığıyla üç önemli meseleyi bildirerek vahyi geliştiriyor. İlk olarak yeni antlaşmanın nasıl etkin olacağını, yani İsrailoğullarının yüreklerini nasıl değiştireceğini bildiriyor: kendi Ruhunu İsrailoğullarının yüreklerine yerleştirerek (Hez. 36:26-27). Bu ifade Yoel kitapçığında vurgulanan "Rab'bin Ruh'un" gönderimini çağrıştırır (Yoe. 2:28-32).

Hezekiel ayrıca detaylı apokaliptik yazı (gelecekte olacak olayların bildirilmesi) içeren ilk peygamberdir. 38. – 48. bölümlerin tarzı klasik apokaliptik tarzıdır. 38. ve 39. bölümler Yahve'nin halkını gelecekte düşmanlarından kurtarmasını anlatır. 40. – 48. bölümlerde ise Yahve'nin kurtulmuş İsrail halkı için hazırladığı yeni tapınağın planları, ibadet yasası ve ülkenin İsrail boylarına dağıtımını içerir.

Ovadya

Hezekiel'in hizmeti Ovadya'nın vahyinden önce başladığından dolayı, Ovadya'yı burada ele alıyoruz. Ovadya'nın vahyi bildirmesi aslında Yeremya 39 ve Hezekiel 35 ile aynı tarihe denk geliyor. Ovadya'nın vurgusu, Yahve'nin halkına ihanet eden kardeş Edom'u yargılamasıdır. Malaki 1:2-3'teki, "Yakup'u sevdim, Esav'dan ise nefret ettim" ifadesinin temelini atar. Yahve'nin tüm ulusları yargılayacağını önceden bildirir.

Daniel

Daniel teknik olarak Hezekiel'den önce hizmetine başlamışsa da Daniel 7'de başlayan görümler ancak Hezekiel'in hizmetinin bitişinden sonra Daniel'e verilmiştir. Daniel'deki ana fikir, Yahve'nin tüm uluslara egemen olmasıdır (bkz. özellikle Dan. 4:34-35'teki Nebukadnessar'ın ifadesi). Nebukadnessar'ın (Dan. 2) ve Daniel'in (Dan. 7-12) rüyalarında gelecekle ilgili bildirilenler tarihin gidişatını belirleyen Yahve olduğunu gösterir. Özellikle Daniel 9:22-27'deki "70 hafta" bize Mesih'in ne zaman geleceğini bildirir.¹⁹ Daniel'e verilen vahiyler o kadar detaylıdır ki (özellikle Ptolemiler ile Selekiler arasındaki çekişmeleri anlatan 11. bölüm), bazı yorumcular bu bölümlerin Daniel yazılmadığını, İ.Ö. 1. yüzyılda bir düzeltmen tarafından eklendiğini öne sürer.²⁰ Ancak bu detaylar Yahve'nin dünya için belirlediği hükmünün kanıtı olarak yorumlanmalıdır. Daniel kitapçığının son ayeti 12:13, ölümden diriliş umudunun Eski Antlaşma'da görülen en net ifadesidir.

Hagay

Hagay'ın bildirdiği vahyin çoğu, kendi döneminde yaşayan halkı tapınağın inşaatına yeniden başlamaya teşvik etmeye odaklıdır. Rab Hagay aracılığıyla vahyin gelişimine iki önemli fikir ekler. Hagay 2:6-9'da, "Yeni tapınağın görkemi öncekinden daha büyük olacağı" bildirilir. Rab bu tapınağı özel bir şekilde kutsayacağını (genel olarak bu vaadin İsa Mesih'in tapınağa gelmesiyle gerçekleştiği varsayılır) ve Davut'un soyunun Şealtiel oğlu Zerubbabil ile devam edeceğini (Hag. 2:20-23) açıklar.

Zekeriya

Zekeriya, beklenen Mesih'ten Yeşaya haricinde en çok bahseden peygamberdir. Zekeriya, Yeşaya'yı ve Yeremya'yı temel alarak, Mesih'e "Dal" olarak hitap eder (Zek. 3:8; 6:12). Mesih'le ilgili önceden bildirilen vahiyler arasında en önemlileri Zekeriya'da yer alır: Mesih hem kral hem kâhin olacaktır (Dal; Zek. 6:9-15), kralın alçakgönüllülük ve esenlik içinde gelecektir (Zek. 9:9), tüm dünya üzerinde hüküm sürecektir (Zek. 9:10), İyi Çoban 30 gümüşe satılacaktır (Zek. 11:12), 30 gümüş para çömlekçiye atılacaktır (Zek. 11:13), Mesih deşilecektir (Zek. 12:10), çoban vurulacak koyunlar dağılacaktır (Zek. 13:7), Mesih Zeytin Dağı'nda durup halkını kurtaracaktır (Zek. 14:3-5).

¹⁹ İlk 69 haftanın başlangıcı İ.Ö. 457'de Ezra'nın Yeruşalim'e dönmesiyle başlar, İ.S. 27'de İsa Mesih'in hizmetiyle sona erer. İsa'nın üç veya üç buçuk yıllık hizmeti 69. haftadan sonra olur. Bkz. Gleason L. Archer, Jr., *Daniel, The Expositor's Bible Commentary*, dü. Frank E. Gaebelin (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 1998), Elektronik STEP baskısı.

²⁰ Archer, "7. Special Problems", *Daniel*.

Malaki

Malaki genel olarak kendi dönemindeki asi Yahudi halkına Yahve'ye dönme çağrısında bulunur. Vahyin gelişimine gelince, Malaki aracılığıyla boşanmadan tiksindiğini (Mal. 2:13-16), "habercinin" gelip halkını yargılayacağını (Mal. 3:1-5) ve beklenen Mesih'ten önce "İlyas"ı göndereceğini (Mal. 4:5-6) bildirir.

Sonuç

Gördüğümüz gibi, Yahve halkına kişiliği ve planı hakkındaki bilgileri bir anda "indirmemiştir". Buna karşın kendisini ve yapacaklarını yavaşça, parça parça açıklamıştır. Kendisi hakkındaki vahyi yaklaşık 1000 sene boyunca geliştirir. Her peygamberin önceki peygamberin vaadini temel alarak vahyi derinleştirdiğini ve netleştirdiğini gördük. Yeni Antlaşma'daki yazılar bu tanrıbilimsel gelişimi daha da derinleştirip netleştirir. Bu süreci göz önünde bulundurmanın bize vaazlarımızı ve Kutsal Kitap çalışmalarımızı hazırlarken yardımcı olacak ve bizi daha iyi bir yorumu temel alarak daha doğru öğretiye ve bundan çıkarılan daha uygun bir uygulamaya götürecektir.